

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9(47.925)

6-40

2. Luripfenn Zuchst. 100.

July 11. 1884.

ՀԵՏԻՐ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՔ

ԵՂԻՇԷ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՅՈՂՍԵՓՅԱՆ ԳԱԼԱՅԵԱՆ

Ա. Պօղոս. - Քիւրճիւ. Իսն ճարի չարի
Թիւ. 26.

Ի ՀԱՅԲԱՐՔՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ԳԷՈՐԳԱՅ Դ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱՌՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՍԱՂԻՄԱՅ

ՏԵԱՌՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԷՆ.

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՕԼՍՈՑ

ՏԵԱՌՆ ՄԿՐՏՁԻ

ԽՐԻՄԵԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

9(97. 825)

ԵՂԻՇԵԻ

Ե-40

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԳԱՆԱՆՑ

ԸՍՏ

ԱՆՁԵԼԱՅԵԱՅՆ ՕՐԻՆԱԿԻ

Բ. ՏԳԱԳՐԱՌԻՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ԳԱՎԱՅԵԱՆ

- 1873 -

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ

998-142

41952-սե

25523-61

2001

Արդեա թուի մեղ, ոչինչ սխալմբ
յասել մեր թէ՛ մին ի նշանակաց մի
անգամայն և յարդեանց անտի լուսա-
ւորութեան և յառաջագիմութեան
ազգիս է՝ դիւրնկալս և դիւրամա-
տոցս գործել առ ամենեօին զմտոտե-
նագրութիւնս մերոց նախնեաց։ Եւ
զայս ոչ այլով իւրք մարթ իցէ առ-
նել, բայց յաջոխելով զտղազրու-
թիւնս նոցա, և զգինան դիւրացու-
ցանելով։

Կարեւորութիւն նախնեացն մտոտե-
նագրութեան կրկին է, լեզուական
և պատմական։ Այսպիսի առաւել լե-
ցի տեղեկութիւն մեր, հայերէն լեզ-
ուի և տոհմային պատմութեան, սր-
շափ փան երկոցունց սոցին հմտու-
թեան զբուն աղբիւրան ունիցիմբ ի
մեռին։

Այս խոյ է կէտ նպատակի մերց
'ի նորոգ տպագրութեան աստ Եղիշէաց.
Եւ ակն ունիմք սովաւ նպատակ մե-
քովսանն 'ի կէտ անդր տարածման մա-
տենագրութեան նախնեաց, եթէ ոչ
այլովք հանգամանօք՝ գոնեայ թէթե-
ւութեամբ գնոյն:

Օրինակ մեր զորոյ զհետ երթալ
ընտրեցաք 'ի տպագրութեանս՝ մին
է յընտրելագունից որ ցարդ աման
'ի լոս:

ԱՄՈՒՍԱՆԸ

Վ. Ա. Ս. Ն.

Վ. Ա. Ր. Դ. Ա. Ն. Ա. Յ.

և

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱԽԻ ԵՐԵՅՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԵԻ ՀԱՅՅԵԱԼ

ԲԱՆՆ զոր պատուիրեցեր՝ ա-
րարի, ով քաջ. վասն Հայոց պա-
տերազմին հրամայեցեր, յորում
բազումք առաքինացան քան ըզ
սակաւս: Անա՛ նշանադրեցի
յայցամ եւ թին յեղանակիս:

Առաջին՝ զԹամանակսն:

Երկրորդ՝ զԻրացն դատադուսն
քիշտանէն արեւելից:

Երրորդ՝ զՄխարանու թիւն ու ի-
սին եկեղեցւոյ:

Չորրորդ՝ զԵրկդասակութիւն ու-
մանց բաժանեցոյ ի նմին ու իստ:

Հինգերորդ՝ զՅարձակումն արե-
ւեջեաց :

Վեցերորդ՝ զԸնդգիմանաչն Հա-
յոց զտատեացմաւ :

Եւթներորդ՝ զՅերկարումն լի-
րացն խոռոմութեան :

Յայսմ յեւթն գլուխս կար-
գադրեալ եւ եղեալ ծայրալիր
պարապմամբ զսկիզբն եւ զմի-
ջոցն եւ զկատարածն, զի հա-
նապազորդ ընթեռնուցուս, լսե-
լով զառաքինեացն զքաջութիւն
եւ զյետս կայելոցն զլատթա-
րութիւն. ոչ յանձին կարօտու-
թիւն երկրաւոր առատ գիտու-
թեանդ լրման, այլ յայցելու-
թիւն երկնաւոր տնտեսութեանն՝
որ մատակարարէ յառաջգիտու-
թեամբ զհատուցմունս երկու-
ցունց կողմանցն, որ երեւելօքս
զանհերեւոյթան գուշակէ :

Այլ դու, ով մեծ ի գիտու-
թեանն Աստուծոյ, առ ինչ ար-
դեւք հրամայեացես, քան եթէ

հրամայիցիս լաւագունացն : Որ-
պէս երեւի ինձ եւ այնոցիկ որ
շեղերեցին յիմաստասիրութիւն՝
երկնաւոր սիրոյ է ի քեզ այս
նշանակ, եւ ոչ երկրաւոր փա-
ռասիրութեան. քանզի եւ ա-
սացին իսկ ոմանք ի քաջ պատ-
մազրացն. « Զուգութիւն է
մայր բարեաց, անզուգութիւն
ծնող չարեաց » :

Որպէս եւ մեր իսկ հայեցեալ
ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ՝
ոչ ինչ զանգաղեալ վեհերեցաք
հայելով ի մեր տղատութիւնս :
Քանզի բազում ինչ է սրբու-
թիւն՝ սատար լինել անօտու-
թեան, որպէս աղօթք՝ գիտու-
թեան, եւ սէր սուրբ՝ միաբան
օգտից :

Զոր եւ մեր ընդ հրամանին
քում ընկալեալ յօժարութեամբ
ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է
մխիթարութիւն սիրելեաց եւ
յոյս յուսացելոց, քաջալերու-

թիւն քաջաց, կամակարութեամբ
յարձակեալ ի վերայ մահուան ,
առաջոյ տեսանելով զգորազլու-
խըն յաղթութեան , որ ոչ ու-
մեք ռանհար լինի թշնամու-
թեամբ , այլ ամենեցուն ուսու-
ցանէ զիւր անպարտելի զօրու-
թիւնն : Եւ ահա ս որ կամեսցի՝
ընդունի իբրեւ զնահատակ ա-
ռաքինի : Եւ քանզի բազմազի-
մի է նահատակութեանդ անուն ,
եւ նա բազմազիմի չնորսո բաշ-
խեաց ամենեցուն . զոր եւ մեծ
իսկ քան զամենայն՝ զսէր սուրբ
յաննենդ մտաց զիտեմբ :

Այս պարզութիւն զվերնոյն
բերէ զնմանութիւն . զոր եւ մեր
ի քեզ տեսեալ , մոռացաք զմեր
բնութիւնս : Եւ ահա վերաբե-
րեմք ընդ քեզ ճախրելով , եւ
իբրեւ բարձրաթոխս եղեալ՝ զա-
մենայն փնասակար մրրկածին
օգուք անցանկեցեմք , ծծելով
փոքր ի շատէ յանապական վե-

րին օդոցն՝ առնուցումք զգի-
տութիւն ի փրկութիւն անձանց
եւ ի փառս ամենայաղթ եկե-
ղեցեոյ : Աստի եւ բազում սուրբ
պաշտօնեայքն զուարթութեամբ
կատարեսցեն զսպաս վիճակին
իւրեանց , ի փառս հօրն բոլորե-
ցուն . ուր ընդ նմին սուրբ Նր-
բորդութիւն ցնծացեալ բերկրի-
ցի յանորսմական յիւրում էու-
թեանն :

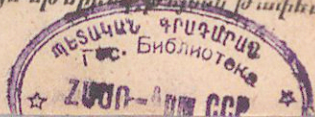
Դամանակքն

Արդ որովհետեւ ընկալաք ըզ հրամանս պատուիրանի յաննախանձ քոյոց բարուց բնութեանդ, սկսցուք ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ եւ ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն մերոյ ազգիս ողբալ: Անա ոչ ըստ կամաց արտօսալիր ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածսն՝ յորում պատահեցաք եւ մեք իսկ ականատեսք լինելով:

ՔԱՆՁԻ ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մագուցն. եւ բազում անգամ մարանչէր ընդ այնոսիկ՝

որ ոչ ընդ նովին օրինօքն մտանէին, սկիզբն արարեալ յամաց Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, եւ կոուէր մինչեւ ցամն վեցերորդ Արտաշրի արքայի Հայոց, որդւոյն Վառմշապոյ: Եւ իբրեւ զնա եւս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ եւ գանձն յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Վասն որոյ եւ աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ երեւելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբանց տէրութեանն Շապոյ արքայից արքայի մինչեւ ցամն երկրորդ Յագկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վառմայ, զոր եղիւս սատանայ իւր գործակից, եւ զամենայն մթերեալ թագաւորաց

25523-61

ի բայց, եւ ելից զնա իբրեւ ըզ պատկանդարան զեղեալ նեւ տիւք: Եւ սկսաւ եղջիւր ամել անօրէնութեամբ, զստղանայր, եւ գոռալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, եւ թշնամի եւ հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, եւ նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խոռովութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր ասաբաբերէր, եթէ յմ թափեցից ըզ գառնութիւն թիւնից, կամ մեր քաջասրեցից զբազմութիւն նեւիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան իբրեւ զգազան մի կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհար մինչ ի քաղաքն Մծրին, եւ բազում գաւառս Հռոմոց աւերեաց ստպատակաւ, եւ զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կռտեաց զաւար եւ ըզ

գերի, եւ ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր՝ քանզի խաղաղասէր էր ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ երանել ընդ առաջ պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա Ժգարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում զանձիւք: Եւ արք Պարսիկք, որք վախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան եւ էին ի քաղաքի կայսեր, կարաւ եւ ետ ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զօր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, եւ արգել զնա ի բազում բարկութենէն, եւ զարձոյց անդրէն յիւր քաղաքն Տիգրոն: Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն եթէ յաջողեցաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ յաւելուլ, իբր որ զի ի հուր բորբոքեալ յաւելլով բազում նիւթս վայ-

տից : Քանզի ռատի սակաւ մի կաակածոտն էր՝ անտի աներկիւղ հաստատեցաւ . վասն այնորիկ գրգռեցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից . էր՝ զոր բանիւք սպառնալիօք . էր՝ զոր կապանօք եւ տանջանօք . եւ էր զոր շարաշար մահուամբ վախճանէր : Յափշտակութիւն առնէր ընչից եւ արարոյց , եւ մեծաւ առնարգանօք տանջէր զամենեւեան : Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան ի բազում կողմանս , ի խորհուրդ կոչէր ըզպաշտօնեայս ձախակողմանն՝ որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք , վառեալք եւ ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ :

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրեւ ի թանձրամած խաւարի , եւ ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իր-

րեւ զկենդանի ի գերեզմանի , յորս ամենեւին չծագէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի : Նա եւ արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոյն հզօրագոյնս կռուին . յորոց խնաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ : Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն . եթէ հարկանին՝ չզգան , եւ եթէ հարկանեն՝ չխմանան . եւ իբրեւ ոչ դտանի արտաքին թշնամի , ընդ անձինս իւրեանց մարտ եղեալ կռուին : Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին ի վերայ նոցա . « Այր , առաջ , առ քաղցի իւրում չբռնեցի եւ կերիցէ զկէս անձին իւրոյ » : Նման ամին եւ Տէրն ինքնին առէ . « Ամենայն տուն եւ թաղաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի , ոչ կարէ կալ հաստատուն » :

Արդ զի կոծիս , զի մրցիս , զի այրիս , զի բորբոքիս , զի ոչ չի-

ջանիս . զի կոչեա ի խորհուրդ
դայնոսիկ՝ որոց զողինս՝ ձեր ի
ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է դանա-
պականից յապականութիւն , եւ
զապականելի մարմնոց զէշա-
գարչ արարեալ իբրեւ զազիր
մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ : Աս-
պաքէն զայդ կամիս՝ զի ծած-
կեացի խորհուրդն ամբարշտո-
թեան . տեսչիր յորժամ յայտ-
նեացի , ապա զխոսացես զելս
կատարածի դորա :

Ասեն մոգքն . « Արքայ քաջ ,
աստուածքն հառն քեզ զաե-
րութիւնդ եւ զյաղթութիւն . եւ
ոչ ինչ կարօտեն նոքա մարմնա-
ւոր մեծութեան . բայց եթէ ի մի
օրէնս դարձուցանես զամենայն
ազգս եւ ազլինս՝ որ են ի տէ-
րութեան քում , յայնժամ եւ
աշխարհն Յունաց հնազանդեալ
մտցէ ընդ օրինօք քովք : Արդ
զքանս զայսոսիկ վաղվադակի
կատարեա զու , արքայ . զօր

զումարեա եւ գունդ կաղմեա ,
խաղա գնա զու յաշխարհն Քու-
չանաց . եւ զամենայն ազգս ժո-
ղովեա եւ անցո ըստ Պաշլ զումն
իներքս . եւ զու անդէն արա
քեզ բնակութիւն : Յորժամ ար-
գելուս եւ փակես զամենեւեան
ի հեռաւոր օտարութեան , կա-
տարին խորհուրդք կամաց քոց .
եւ որպէս երեւիս մեզ ի զենիս
մերում՝ տիրես զու եւ երկրին
Քուչանաց , եւ Յոնք իսկ ոչ ե-
րանեն ընդ քո իշխանութիւնդ :
Բայց միայն զազանդ քրիստո-
նէից բարձ ի միջոյ » :

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն
թողաւորին եւ մեծամեծացն ,
որ էին ի նմին բանի . հրովար-
տակս զրէր , պնդադեսպանս
արձակէր յամենայն տեղիս տէ-
րութեան իւրոյ : Եւ այս է պատ-
ձէն հրովարտակին .

« Առ ամենայն ազգս տէրու-
թեան խնոյ Արեայ եւ անարեայ ,

բաղմանցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ . դուք ողջ լերուք , եւ մեք մեզէն ողջ եմք զիցն օգնականութեամբ :

« Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղաղաբ դնացաք յերկիրն Յունաց , եւ առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն : Դուք զբարի դմտաւ ածէք , եւ անսպառ լերուք յուրախութեան . բայց բան զայս կատարեցէք վաղվազակի , զոր տեսնքս :

« Մեք ի մօտ եղաք անվրէպ խորհրդով խաղալ զնալ յաշխարհն արեւելից , աստուածոյն օգնականութեամբ զարձուցանել ի մեզ գտերութիւնն Քուչանաց . դուք իբրեւ զհրովարտակս զայս տեսանէք , անխափան վաղվազակի այրեւծի գումարեցէք առաջի քան զիս , յանդիման լե-

րուք ինձ յԱպար աշխարհին :

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց , ի Վրաց եւ յԱղուանից եւ ի Լրփնաց , ի Ծաւղէից եւ ի Աորդուաց , յԱղձնեաց եւ բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց , որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն ճանապարհ յառաջ ժամանակաւ : Գունդ կազմէր ի Հայոց մեծաց զազատ եւ զազատորդի , եւ յարքունի տանէ զոստանիկ մարդիկ . ըստ նմին օրինակի ի Վրաց եւ յԱղուանից եւ յաշխարհէն Լվնաց , եւ որ այլ եւս ի կողմանց կողմանց հարաւոյ մերձ ի սահմանա Տաճկաստանի եւ ի Հոռոմոց աշխարհն եւ ի Աորդուաց եւ ի Գրգացն եւ ի Ծաւղէիցն եւ յԱրզնարդիւն , որք էին ամենաքեան հաւատացեալք ի մի կտրոցիկէ առաքելական եկեղեցի :

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւո-

րին՝ խաղացին գնացին յիւրա-
քանչիւր աշխարհաց լրջմտու-
թեամբ եւ անարտուժ ինդու-
թեամբ եւ տիրաաէր խորհր-
դովք, կատարեալ զսպաս զին-
ւորութեան աներկբաց վաստա-
կովք: Բարձին եւս ընդ իւր-
եանս սուրբ կտակարանս բա-
զում պաշտօնէիւք եւ բազմա-
գոյն քահանայիւք: Բայց հրա-
ման տուեալ աշխարհի՝ ոչ իր-
բեւ յակնկալութիւն կենաց, այլ
իրբեւ ի վճարումն վախճանի:
յանձն առնելով միմեանց զո-
գիս եւ զմարմինս: Զի թէպէտ
եւ խորհուրդ թապաւորին չէր
յայտնեալ նոցա, սակայն կար-
ծիք ի մտի էին ամենեցուն: մա-
նաւանդ իրբեւ բեկեալ տեսին
զգօրութիւնն Յունաց առաջի
նորա՝ յոյժ հարեալ խոցեցան ի
խորհուրդս իւրեանց:

Բայց քանզի պատուիրանա-
պահք էին սուրբ պատուիրա-

նացն Աստուծոյ, հանապազ յի-
շէին զպատուիրեալսն ի Պաւղո-
սէ, եթէ « Ծառայք հնազանդ
լերութեանց տերանց ձերոց մարմնա-
ւորաց: մի սուտակասպաս եւ
առ աչս աշտուելով, այլ սրաի
մտօք ծառայել իրբեւ Աստու-
ծոյ, եւ մի իրբեւ մարդկան,
քանզի ի Տեառնէ է հատուցումն
վաստակոց ձերոց »: Եւ ամենայ-
նիւ այսու բարեմտութեամբ յու-
ղարկեալք յաշխարհէ եւ յանձն
եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդի-
ման լինէին փութով կատար-
եալ զհրամանն, եւ զամենայն
պրարեալ ըստ կամաց նորա:
Յոյժ ուրախ լինէր թապաւորն,
իրբ այն եթէ կատարեցան կամք
կարծեաց նորա: Եւ ահա առ-
նէր ընդ նոսա զայն ինչ զոր
պաշտօնեալքն ամբարշտութեան
նորա խրատեցին:

Արդ իրբեւ ետես թապաւորն
զամենայն կազմութիւն եւ ըզ-

բարձրութիւն գնդի բարբարոսաց, որք սրտի մոռք եկեալ էին ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ուրախ եղև առաջի մեծամեծացն եւ ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թագունցանէր գկամն մտացն իւրոց, եւ ականայ առաւելապէս պարզեւէր զնոսա: Խաղաց գնաց միանդամայն ի վերայ տէրութեանն Հոնաց աշխարհին, զոր Քուչանս անուանեն, եւ զերկեամ մի կոռեալ ոչ ինչ կարաց աղղել նոցա: Ապա արձակեաց զմարդիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս, եւ զայլսն ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ: Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, եւ իւր անդէն քաղաք բնակութեան չինեաց. սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչեւ յամն մեռասաներորդ թագաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես եթէ հաստատուն կացին Հոռոմք յուխտին իւրեանց զոր եղին ընդ նմա, եւ դադարեցին խայլնդուրք եւ լանել ընդ պահակն ճորայ, եւ յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, եւ ի նեղ եւս էարկ զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն ասորւշանս աշխարհին իւրոյ. ցուք սպիտակօք եւ գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զգոհս կրակի, եւ խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդադարութեամբ զպաշտօն պղծութեանն իւրոյ. պսակօք եւ պատուովք մեծարեաց զբազումս ի մոգաց եւ ըզբազմաբոյնս ի մոգպետաց: Ետ եւս հրամանս յափշտակել զքրիստոնէից զինչս եւ դատացուածս, որք էին ի մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հարարուայսաւ բարձ-
րացաւ ի միտս իւր, ի վեր քան
զմարդկային բնութիւն ընդ վը-
զեալ ապարասանէր, ոչ միայն
միայն մարմնական պատեհապա-
ցին, այլ մեծ ոմն զինքն կար-
ծէր քան զբնութիւն հայրենի
կարգին. վասն այնորիկ կեզմա-
տորութեամբ թագադրանէր զին-
քն ըստ կարծեացն, եւ որպէս
երեւէր իմաստունոցն՝ յամենայն
ինն կարգի գնէր զինքն: Եւ յոյժ
էր ցատուցեալ ընդ անունն Քրի-
ստոսի, յորժամ լսէր թէ տան-
ջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ եւ
թաղեցաւ:

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ
ի տոյն միտս ցնորեալ գանդա-
լէր, մի ոմն մանկազոյն ի նա-
խարարացն Հայոց ընդդէմ բանս
եւս եւ ասէ. «Արքայ քաջ, դու
ուստի գիտես զայդպիսի բանս
խօսել զՏեառնէ»: Եւ պատաս-
խանի թագաւորն եւ ասէ. «Իմ

խիկ առաջի ընթերցան զգիրս
մոլորութեանն ձերոյ:» Եւ պա-
տասխանի անդրէն պատանին
եւ ասէ. «Ընդէր, արքայ, ցայդ
վայր միայն ետուր ընթեռնուի.
այլ յառաջ եւս մատուցեալ ա-
ցումն, եւ լսեա անդ զյարու-
թիւնն, զյայանութիւնն առ բա-
ղամս, զվերացումն յերկինս,
զնստին ընդ աջմէ Հօր, զխոս-
տումն երկրորդ գալստեան՝ ըզ-
հրաշակերտ յարութիւնն անե-
լով բոլորեցունց. զհամառօտ հա-
տուցմունս արդար զատաստա-
նին»: Իբրեւ լուաւ զայս թա-
գաւորն, ի խոր խոցեալ վեր ի
վերոյ ծիծաղեցաւ եւ ասէ. «Ա-
մենայն այդ խաբէութիւն է»: Եւ
պատասխանի զինուորն Քրի-
ստոսի եւ ասէ. «Եթէ հաւա-
տարիմ են քեզ մարմնաւոր չար-
չարանք նորա՝ հաւատարմազոյն
եւս յիցի քեզ երկրորդ ահաւոր
գալուստն նորա»: »

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝
բորբոքեցաւ իբրեւ զհուր հնո-
ցին ի Բաբելոնի, մինչ եւ իւրքն
իսկ անդէն զեռ եւս իբրեւ ըզ-
Քաղզէացիան այրեցեալ լինէին:

Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն
սրտնեղութեանն եհեղ յայրն եւ
բանելի՝ որում անուն էր Քարե-
զին: Ասպեալ ոտիւք եւ կա-
պեալ ձեռօք զերկեամ միտուաւ
ի չարչարանս, եւ հանեալ ի բաց
զտէրութիւնն ի նմանէ՝ ընդու-
նէր զվճիռ մահու:

Իրացն պատահողն յիշ-
խաւեկն արեւելից:

ՈՐՈՅ ոգիքն թուլացեալ են
յերկնաւոր առաքինութենէն՝
յոյժ ընդ անիւ անկեալ է ընու-
թիւն մարմնոյ. յամենայն հոգմոյ
չարժի եւ յամենայն բանէ խոռ-
վի, եւ յամենայն իրաց դողայ.
Երազագէտ է այնպիսին ի կեանս
իւրում, եւ յանդիւտ կորուստն
յուզարկի ի մահուան իւրում:
Որպէս եւ ասաց ոմն ի հնոցն՝
մահ ոչ խնացեալ՝ մահ է, մահ ի-
մայեալ՝ անմահութիւն է: Որ
զմահ ոչ գիտէ՝ երկնչի ի մահ-
ուանէ. իսկ որ գիտէ՝ զմահ՝ ոչ
երկնչի ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտա-

նեն ի միտս մարդոյ յանուսումնում թենէ : Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական՝ եւ տգիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց : Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մըտօք : Որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց :

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իշէ աշխարհական մեծութեամբ, եւ մտօքն ազքատագոյն, այնպիսին ողոր ձելի է քան զբաղումս . որպէս եւ տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի հախաւոր մարդիկ՝ այլ եւ յոր մեծն է քան զսմենայն : Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն ամոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոյ : Իսկ եթէ առ մարմնաւորս այսպէս, որչափ եւս առաւել առ հոգեւորան :

Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմնոյ եւ հոգւոյ միտք են կառավար . եւ որ-

պէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս : Թագաւոր ոչ զիւր միայն տացէ պարտիս՝ այլ եւ որոց եղև պատճառք ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ եւ ոչ ունինք հրաման բամբասել զիշխանն, բայց եւ ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինիցի : Այլ զանցս իւրացն պատմեմք որ ի նմանէ ընդ տուրք եկեղեցիսն էանց, եւ ոչ դանդաղիմ . ոչ բամբասատէք մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն ասելով ոչ լռեցից : Ոչ ի կարծ ընդոստուցեալ եւ ոչ ի լուր զարթուցեալ . այլ ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոջն պատահեցի եւ տեսի . եւ լուաց զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով . իբրեւ զհոգմ առտիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս չարժէք եւ տատանէք զսմենայն բաղմութիւն զօրացն իւրոց : Եւ

հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, եւ անդաճէր զմոգութիւն եւ գրաւդեութիւն եւ զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր ի ներքս եւ գործատունութիւն կեղծաւորութեամբ, եւ ասէր զպրապեալ մօտք. « Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է ընտրեալ կալցուք »: Եւ փութայր որ ինչ ի մտին էր՝ զի վաղվադակի կատարեսցի:

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ ի զօրուն էին՝ իմացան զխորհուրդն որ ծածուկ վառեալ բորբաքէր, եւ կամէր հրդեհել զլերինս եւ զգաշտս առ հասարակ: Զեռան եւ նոքա անծախական հրովն, եւ սաստկապէս սլատրաստեցան առ փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն:

Սկսան այնուհետեւ բարձր բարբառով, սաղմոսիւք եւ երգովք հոգեւորօք եւ մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայտ

յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուպանել. եւ աներկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՞րք եւ երթայր սոսնոսա ուսուցանէին կամակար: Եւ Տէր յաջողէր նոցանշանօք եւ արուեստիւք. քանզի բազում հիւանդք ընդունէին ըզբժշկութիւն ի հեթանոսական զօրուն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գլխաց եթէ յայանեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, եւ պատրաստեալ հուրն՝ մինչչեւ ուրուք ի նա փչեալ՝ վառումն նորա յայանի իմացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նեալիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն. եւ անբժշկական վէրս յոգիս եւ ի մարմնս տեսանէր:

Սերթ շանթէր գալարէր իբրեւ զօճ թունաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրեւ զափուճ զայրացեալ. գելոյր եւ տապալէր

երկզքի մոտք . զխորհուրդս կա-
մացն կամէր կատարել : Քանզի
ձեռն արկանել եւ ունել ոչ կա-
րէր, — վասն զի ոչ էին համա-
գունդ ի միում վայրի առ նմա — ,
սկսաւ այնուհետեւ յառաջ կոչել
զկրտսերս յաւաղաց եւ զանարգս
ի պատուականաց եւ զողէտս ի
զխանոց եւ զանարկս ի քաջ ա-
րանց : եւ զի մի մի թուիցեմ ,
այլ զամենայն արժանաւորսն յե-
տրս տանէր . մինչ եւ զհայր եւ
զորդի քակէր ի միմեանց :

Եւ թէպէտ ընդ ամենայն ազ-
գըս առնէր զանկարգութիւնս
զայս , առաւել ընդ Հայոց աշ-
խարհին մարտնչէր . քանզի տե-
աանէր զնոսա ջերմադոյնս յաստ-
ուած պաշտութեան . մանաւանդ
որք էին յաղգէ նախարարացն
Հայոց , եւ անմեղութեամբ ու-
նէին զտուրք քարոզութիւն ա-
ռաքելոցն եւ զմարդարէից : Պատ-
րէր զոմանս ի նոցանէ ոսկւով եւ

արծաթով , եւ զբազումս այլով
եւս առատ պարգեւօք . իսկ դո-
մանս ազարակօք եւ մեծամեծ
զեղօք , զոմանս պատուովք եւ
խշխանութեամբք մեծամեծօք :
Եւ այլ եւս մնտի յոյս ողւոյց
առաջի զնէր . եւ այսպէս հրաւ-
պուրէր եւ յորդորէր հանապազ .
« Եթէ միայն , ապէ , զօրէնս մե-
ղութեան յանձին կալլիք , եւ
զձեր մոլորութիւնդ արտի մոօք
դարձուցանիցէք ի ճշմարտու-
թիւն երեւելի մերոց զիւցազ-
նական օրինացս , ի մեծութիւն
նրս եւ յաւապութիւնս հասու-
ցից հաւասար իմոյ սիրելի նա-
խարարացս , նա առաւել եւս
զանցուցից » :

Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ
խոնարհեցուցանէր զինքն առ
ամենեւեմ , խօսելով ընդ նոսա
ի պատճառս սիրոյ , զի խորա-
մանկութեամբ որսալ մարթաոյցէ
զնոսա ըստ առաջին խորհրդա-

կանայն խրատուց : Եւ զայս առ-
նէր սկսեալ ի չորրորդ ամէն մին-
չեւ ի մետառաներորդ ամն իւրոյ
տէրութեան :

Եւ իւրեւ ետես եթէ ոչինչ
յարդեցաւ ծածուկ հնարագիտու-
թիւնն , այլ ընդդէմքն յոլովա-
գոյն գործէին — քանզի տեսա-
նէր զքրիստոնէութիւն՝ որ օր
քան զօր յորդեալ տարածանէր
ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր
ճանապարհին ընդ որ ինքն ան-
ցանէր — , սկսաւ հաշել եւ մա-
շել եւ հառաչելով յողոց հանել :
Յայտնեաց սկսմայ զծածուկ
խորհուրդան . ետ հրաման բարձր
բարբառով եւ ասէ . « Եմենայն
աղգ եւ լեզուք՝ որ են ընդ ի-
մով իշխանութեամբ՝ զազարեա-
ցեն յիւրաքանչիւր մոլոր օրի-
նաց , եւ միայնոյ եկեացեն յեր-
կրպագութիւն արեգական , զոհո
մատուցանելոյ եւ աստուած ան-
ռանելով , եւ սպաս ունելով կը-

րակի . եւ ի վերայ այսր ամենայ-
նի եւ զմոգութեան օրէնս կա-
տարելով , մի ինչ ամենեւին պա-
կաս առնիլեն » :

Ձայս ասելով քարոզ կարգայր
ի մեծի կարաւանին , եւ պատ-
ուէր սաստիւ ի վերայ դնէր ա-
մենեցուն . եւ դեսպանս ստիպաւ
արձակէր յամենայն ազգս հեռա-
ւորս , զգոյն պատուէր հրամանի
առ ամենեւեան արկանէր :

Արդ ի սկզբան երկոստասանե-
րորդ ամի թաղաւորութեան իւ-
րոյ՝ գունդ գումարէր անհամար
բազմութեամբ , յարձակեալ հա-
սանէր յերկիրն թիտաղական :

Ձայս տեսեալ թագաւորին Քու-
շանայ՝ ոչ հանդուրժէր ընդ ա-
ռաջ ելանել նորա պատերազմաւ ,
այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ա-
մուր անապատին , թաղստեամբ
ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօ-
քն իւրովք : Իսկ սա ասպատակ
արձակէր գաւառաց , տեղեաց ,

վայրաց . առնոյր զբազում բերդս
եւ զքաղաքս , եւ կուտէր զգե-
բին , զառ եւ զապուռ եւ զա-
ւար , ածէր հասուցանէր յերկիր
իւրոյ տէրութեանն : Եւ անդ
այնուհետեւ յրնդունայն եղ-
եալ ի նոյն խորհուրդս՝ հաստա-
տէր ի կարծիս մոլորութեանն ,
ասելով ցալաշտօնեայս ամբարը-
տութեանն : « Զքննէ հասուցուք
մեք աստուածոցն փոխարէնս այս
մեծի յաղթութեանս՝ որ ոչ ոք
կարաց եղանել ընդդէմ մեր պա-
տերազմաւ » :

Յայնմ ժամանակի առ հասա-
րակ մողք եւ քաւդեայք բար-
ձին զձայնս իւրեանց միաբան եւ
ասեն . « Աստուածքն որ ետուն
քեզ զտէրութիւն եւ զյաղթու-
թիւն ի վերայ թշնամեաց քոց ,
ոչինչ կարօտ են խնդրել ի քէն
յերեւելի պատուականացս , այլ
զի բարձցես զամենայն ուսմունս
մոլորութեան մարդկան , եւ ի մի

զարձուացես օրէնս զբաղաշտա-
կան պատուիրանին » :

Հաճոյ թուէր բանն առաջի
թագաւորին եւ ամենայն մեծա-
մեծացն , մանաւանդ որ էին ա-
ռաջակայք օրինացն : Խորհուրդ
ի մէջ առեալ յաղթէր խրատն :

Անդէն ի ներքոյ Պահլ զբանն
արդելոյր զբազմութիւն այրու-
ձիոցն Հայոց եւ զՎրաց եւ զԱղ-
ռանից , եւ զամենեցուն՝ որ էին
հաւատացեալ ի սուրբ աւետա-
բանն Քրիստոսի : Եւ հրաման ասա-
տիւս դռնապանայն տունէին՝ եթէ
որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թող-
ցեն . իսկ յարեւելից յարեւմուտս
անանց չիցի ճանապարհ :

Եւ իբրեւ արգել եւ փակեաց
գնդաս յամուր եւ յանել գառա-
դիդն , — եւ յիրաւի ասացի ամուր
եւ անել , քանզի չիք անդ տեղի
փախստի եւ թաղստի , փասն զի
շուրջանակի թշնամիք են բնա-
կեալ — յայնմ ժամանակի ձեռն

արկանէր ի նոսա, մեծաւ չար-
չարանօք եւ պէսպէս տանջանօք
վատթարէր զբազումս ի նոցանէ,
եւ ստիպէր ուրանալ զճշմարիտն
Աստուած եւ խոստովանել զերեւ-
ւելի տարերս: Իսկ զօրականքն
առ հասարակ գեղեցիկ խորհր-
դով, քաջապէս զօրութեամբ
միաբան աղաղակէին եւ ասէին.
«Վկայ են մեզ երկինք եւ երկիր,
ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յար-
քունի վաստակս, եւ ոչ խառնեալ
վատութիւն ընդ արութիւն քա-
ջութեան. ի դուր եւ անողորմ են
հարուածքս ի վերայ մեր»:

Եւ բազմանայր գոչումն աղա-
ղակի նոցա, մինչեւ ինքն ի թա-
գաւորն ականատես լինէր իրացն
յանդիմանութեան, եւ անդէն
վաղվաղակի երդմամբ հաստատէր
եւ ասէր. «Ոչ թողացուցից ձեզ,
մինչեւ կատարես՞իք զամենայն
կամս հրամանաց իմոց»:

Եւ անա իշխանութիւն առեալ

չարաչար սպառաւորացն, զչորս
զինուորան ի բուն աւագայն մա-
տուցին ի փորձութիւնս տանջա-
նաց: Եւ զառաջեաւ դատեալ
բազում հարուածովք, նովին կա-
պանօք անյուշցին ի տեղիս ար-
գեղանին: Իսկ այլոցն խաբէու-
թեամբ առ ժամանակ մի թողու-
թիւն արարեալ, եւ զամենայն
վնասուն սպառնառս արկանէր ըզ-
կապելովքն. եւ զայս առնէր սա-
տանայական խրատուն:

Իսկ յետ երկուտասան աւուր
հրաման տայր ընթրիս գործել ա-
ռատութեամբ եւ աւելի քան վա-
ւուրց սովորութիւն. եւ կոչէր
զբազումս ի զինուորական քրիս-
տոնէիցն: Եւ ի ժամ գահու պատ-
րաստութեան զիրաքանչիւր տե-
ղի հնորէն նոցա զբազմականին.
Եւ սիրով խոնարհութեամբ խօ-
սէր ընդ նոսա ըստ առաջնում
կարգին, զի թերեւս հաւանեա-
ցին ուտել զմիս զոհեալ՝ զոր ոչ

էր երբէք օրէն ուսել քրիստոնէի : Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչինչ կարի ստիպեաց, այլ հրամայեալ մատուցանել նոցա զսովորական կերակուրն, եւ առաւել զինեօքն յաւելոյր ի տաճարին զխրատութիւն :

Եւ անտի իբրեւ ի դուրս եւ վին ի սրահն արքունի, արգելին զոմանս ի նոցանէ ձեռս յետո կապելով, եւ զխոնջանունն կնքելով, եւ զգուշութեամբ պահէին՝ էր որ զերկուս աւուրս, եւ էր որ զերիս : Բազում եւ այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին, զոր ոչ բնդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել : Եւ զոմանս ի նոցանէ բնդ քարչ վարէին յօտարութիւն յաղնուական պատուոցն անարգեալ :

Եւ գունդս գունդս դարձեալ գումարէին ի նոցանէ յերկիր հեռաստան՝ յամուրս անապատին՝

ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. եւ բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով : Եւ զամենեցուն ըզկարգեալ թոշակսն նուազեցուցանէին, եւ քաղցիւ եւ ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, եւ ձմերոցի տեղիս զգժնեաց վայրսն հրամայէին նոցա. եւ անարգս եւ վատթարս յաջս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին :

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ բնդունէին զամենայն չարչարանսն՝ վասն մեծի յուսոյն որ առաջոյ պատրաստեալն կայ պատուիրանապահ համբերողացն : Որչափ չարութիւն զանարգութիւնն բազմայուցանէր, նոքա եւս քան զեւս զօրանային ի սէրն Քրիստոսի, մանաւանդ զի բազումք ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալ էին ի մանկութենէ, այնու զանձինս մխիթարէին եւ զընկերոն

քաջալերէին, եւ աշխարայ ըզպաշտօնն ունէին եւ բազմացուցանէին :

Վասնորոյ եւ բազումք իհեթանոսաց' որոց հեշտ եւ ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, եւ ասէին բանս միսթարութեան, իբրեւ եթէ լաւ իղէ մարդոյ մահու չափ ճրգնել' քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ :

Բայց սակայն թէպէտ եւ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ գուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոցն, արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեանն : Այնպիսի պատուական զինուորութիւն հասեալ էր ի չարաշուք անարգութիւն, եւ հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր ի ծառայութեան մարդախոշոշ ընդաւորին, որ եւ ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ եւ ամենեւին

չկարծէր' թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից :

Նաեւ ոչ զերկրաւոր վատտակաութութ յիշէր. եւ որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյնն ոմանք ի նախարարացն Հայոց' սրոյ գեղբարս նորա անուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց, առաւել քան զամենեւեան' զնոսն դատէր :

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ եւս չարութիւն խորամանկեաց : Զմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, որում անունն էր Գենաչապուն. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, գողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին, եւ խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհադիր առնելով ամենայն երկիրն Հայոց ի թողութիւն հարկաց եւ ի թեթեւութիւն ծանրութեան այրեւծիոյն : Թէպէտ

եւ ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին :

Առաջին, դազատութիւն եկեղեցւոյ արկանէր ի ծառայութիւն:

Երկրորդ, միայնակեաց քրիտոնեայք՝ որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհադրով էարկ :

Երրորդ, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց :

Չորրորդ, զնախարարեանն բանսարկութեամբ արկ ընդ միմեանս, եւ յամենայն տան արար խռովութիւն :

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ զի թերեւս զմիաբանութիւնն քակեացէ, եւ զուխան եկեղեցւոյն ցրուեացէ, եւ զմիայնակեացսն փախուացէ, եւ զչինականսն վառնեացէ, եւ առ յոյժ աղքատութեանն՝ ակամայ գիմեացեն յօրէնս մոզոց :

Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն .

Քանզի որ հաղարապետն էր աշխարհին՝ իրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհակաճացն քրիտոնէից . զրդոեաց յարոյց զամբատտանութիւնի վերայ նորա, եւ հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ամ յաշխարհն, եւ մեւս եւս մոզպեա դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյ փառս աղաւղեցին :

Բայց սակայն թէպէտ եւ ամենայն գործքս այս գծեալ էին, չէ՛ւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին . վասն այնորիկ եւ ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա, թէպէտ եւ էր ծանրութիւն հարկացն : Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարկւր զանեկան, նոյնչափ կրկնէին եւ առնուին . սոյնպէս եւ եպիսկոպոսաց եւ երկցանց զնէին, ոչ միայն չինաց՝ այլ եւ աւերակաց : Նա բնաւ մի իսկ կարէ պատմել վասն ծան-

բութեան մտից եւ սակից, բա-
ժից եւ հասից, լերանց եւ դաշ-
տաց եւ մայրեաց: Ոչ ըստ ար-
քունի արժանաւորութեանն առ-
նուին, այլ հինաբար յախշու-
կելով. մինչեւ ինքեանք իսկ մե-
ծապէս զարմանային՝ թէ ուստի
այս ամենայն պանծ ելանէ՝ զի-
մրդ շէն կայցէ աշխարհն Հա-
յաստանեաց:

Եւ իբրեւ տեսին՝ թէ այսու ա-
մենայնիւ չկարացաք ձանձրա-
ցուցանել, յայնժամ յայտնապէս
հրաման ետուն մոզաց եւ մոզ-
պեաց նամակ մի գրել ըստ ձա-
խողակի դենին իւրեանց: Եւ է
պատճէն նամակին այս.

* ՄԻՀՐԵՆԵՐՍԵՀ վոլորկ, հրամանա-
տար Երան և Անեբան, Հայոց մեծաց
ողջոյն շատ »:

« Գութ գիտասջիք, ամենայն
մարդ՝ որ բնակեալ է ի ներքոյ
երկնի, եւ ոչ ունի զօրէնս դենի
մազդեզն, նա խուլ է եւ կոյր,

եւ զիւաց Հարամանոյ խաբեալ:
« Քանզի մինչչեւ էին երկինք
եւ երկիր, Զրուան մեծն Աստ-
ուած յաշտ առնէր զհազար ամ,
եւ ասէր. « Թերեւս լիցի իմ որ-
դի Որմիզդ անուն, արտոցէ դեր-
կին եւ գերկիր »: Եւ յղացաւ
երկուս յորովայնի. մի վասն յաշտ
առնելոյ՝ եւ զմեւսն եւս ի թե-
րեւն տուելոյ: Իբրեւ գիտաց,
եթէ երկու են յորովայնի, « Որ
վաղ եկեացէ, ասէ, նմա տաց
զթագաւորութիւնս »:

« Իսկ որ էր ի թերեհաւատու-
թենէն յղացեալ՝ պատասեաց զո-
րովայնն եւ ել ի գուրտ Ասէ ցնա
Զրուան. « Ո՞վ ես դու »: Ասէ.
« Որդին քո եմ Որմիզդ »: Ասէ
ցնա Զրուան. « Իմ որդին լու-
սաւոր է եւ անուշահոտ, դու
խաւարային ես եւ հարատէր »:
Եւ իբրեւ կարի գառնապէս ե-
լաց, ետ ցնա զթագաւորութիւ-
նըն հազար ամ:

«Իբրեւ ծնաւ զմեւս եւս որդի,
անուանեաց զնա Որմիզդ . եհան
զթագաւորութիւնն յԱրհմէ, եւ
եա ցՈրմիզդն, եւ ասէ ցնա .
«Յայժմ ես քեզ յաշտ արարի,
արդ զու ինձ արա» : Եւ Որ-
միզդ արար զերկինս եւ զերկիր .
իսկ Արհմն ընդ գէմ չար գործեաց :

«Եւ այսպէս բաժանին արա-
րածքս . հրեշտակք՝ Որմիզդի են,
իսկ դեւքն Արհմնոցն . եւ ամե-
նայն բարիք որ յերկնից եւ այսր
լինին՝ Որմիզդի են, եւ ամենայն
վնասք որ անտի եւ այսր գոր-
ծին՝ զայն Արհմն արար : Սոցն-
պէս յերկիրս որ ինչ բարի է՝
զայն Որմիզդն արար . եւ որ ոչն
է բարի՝ զայն Արհմն արար . որ-
պէս զմարդ՝ Որմիզդ արար, եւ
զախտս եւ զհիւանդութիւնս եւ
զմահ՝ Արհմն արար : Եւ ամե-
նայն թշուառութիւնք եւ պա-
տահարք որք լինին, եւ պատե-
րազմունք զառնութեան, չարին

մասին արարածք են : Իսկ յաշտ-
ղութիւնք եւ տէրութիւնք եւ
փառք եւ պատիւք եւ առողջու-
թիւնք մարմնոց, գեղեցկու-
թիւնք դիմաց եւ ճարտարու-
թիւնք բանից եւ երկայնակե-
ցութիւնք ամաց, այդ ի բար-
ւոյն առնուն զգոյացութիւն .
եւ ամենայն որ ոչ այդպէս է՝ ի
նա չարի մասն խառնեալ է :

«Եւ ամենայն մարդիկ մուրեանլ
են որ ասեն՝ եթէ «Զմահ Աստ-
ուած արար, եւ չար եւ բարի
ի նմանէ լինին» : Մանաւանդ
որպէս քրիստոնեայք ասեն՝ թէ
«Աստուած նախանձոտ է . վասն
թզի միոյ ուտելոյ ի ծառոյն՝
Աստուած զմահ արար, եւ զմար-
դն ալ ընդ այնու պատուհա-
սիւ» : Զայդպիտի նախանձ եւ
ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող
թէ Աստուած առ մարդիկ . զի
որ զայս ասէ՝ նա խուլ է եւ կոյր,
եւ ի գիւաց չարամանոյ խաբեար :

« Գարձեալ մեւս եւս այլ մտ-
լորութիւն . « Աստուած որ զեր-
կինս եւ զերկիր արար' . եկն , ա-
սեն , եւ ի կնոջէ ումնմէ ծնաւ'
որում անուն էր Մարիամ , եւ
անն նորա Յովսէփ » . այլ ճշմար-
տութեամբ' Բանթորակայ ու-
րումն եղեալ նա որդի յանկարգ
խառնակութենէ : Եւ զհետ այս-
պիսի մարդոյ մոլորեալ են բա-
զումք :

« Եթէ աշխարհն Հոռոմոց առ-
յոյժ յիմարութեան տգիտարար
մոլորեալ են եւ զրկեալ ի կա-
տարեալ զենէս մերմէ , յանձանց
պայմանն զժնամն իւրեանց .
գուք եւս ընդէր զհետ նոյա
մոլորութեան ցնորիք : Այլ զոր
օրէնս տէրս ձեր ունի' զնոյն եւ
զուք կալարուք . մանաւանդ զի
եւ առաջի Աստուծոյ վասն ձեր
համարս ունիմք տալ :

« Մի հաւատայք առաջնորդացն
ձերոց' զոր նաժըպցիադ անուա-

նէք . քանզի յոյժ են խաբեբայք ,
զոր բանիւք ուսուցանեն' զոր-
ծովք ոչ առնուն յանձն : « Միս
ուտել , ասեն , ոչ են մեղք » ,
եւ ինքեանք ուտել ոչ կամին .
« Կին առնել արժան է » , բայց
ինքեանք եւ հայել ի նա ոչ կա-
մին . « Կարասի որ ժողովէ , ա-
սեն , մեղք են յոյժ » , բայց զադ-
քատութիւն առաւել քան զյոյժ
գովեն : Յարգեն զթշուառու-
թիւն , եւ պարտաւն զյաջող-
ութեամբ . ծաղր առնեն զանուն
բախտի , եւ զհառաւորութիւն
յոյժ այսպանն . սիրեն զանշու-
թիւն հանդերձից , եւ յարգեն
զանարգս քան զպատուախանս .
գովեն զմահ' եւ պարտաւն ըզ-
կեանս . անարդեն զծնունդս
մարդոյ , եւ գովեն զանորդու-
թիւն : Եւ եթէ լսէք դոցա եւ
ի կանայս ոչ մերձեանայք , աշ-
խարհիդ վախճան վաղվաղակի
հասանի :

«Այլ ես ոչ կամեցայ դամե-
նայն ըստ մասանց ընդ զրովար-
կանել առ ձեզ . զի բազում այլ
ինչ է զոր խօսին դոքա :

«Որ չարագոյն եւս է քան զոր
զրեցաքդ , զԱստուած ի խաչ ե-
լեալ ի մարդկանէ քարոզեն , եւ
զնոյն մեռեալ եւ թաղեալ , եւ ա-
պա յարուցեալ եւ վերացեալ յեր-
կինս : Ո՞չ ահա ձեզէն իսկ արժան
էր անդէն դատաւտան առնել
վասն այդպիսի անարժան ուս-
մանց : Դեւք որ չարք են՝ ոչ
լմբռնին եւ տանջին ի մարդկա-
նէ , թող թէ Աստուած արարիչ
ամենայն արարածոց . զոր ձեզ
ամօթ է առել , եւ մեզ կարի
անհաւատալի բանք :

«Արդ երկու իրք կան առաջի
ձեր . կամ արարէք բան առ բան
նամակիս պատասխանի , եւ կամ
արիք ի Գուռն եկայք , եւ յանդի-
ման լերուք մեծի հրապարա-
կին » :

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՍՅՆ

Որդ արարածի անէցէն նահապիւն .

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկ . Այրարատայ .
ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս Տարօնոյ .
ՄԵԼԻՏԷ եպիսկ . Մանազկերտոյ .
ԵԶՆԻԿ եպիսկ . Բագրեւանդայ .
ՍՈՒՐՄԱԿ եպիսկ . Բզնունեաց .
ՏԱՃԱՏ եպիսկոպոս Տայոց .
ԹԱԹԻԿ եպիսկոպոս Բասենոյ .
ՔԱՍՈՒՆ եպիս . Տուրուբերանոյ .
ԵՐԵՄԻԱ եպիս . Մարդաստանի .
ԵԼԱՍԷ եպիս . Մարդոյ աղւոյ .
ԱՆԱՆԻԱ եպիսկոպոս Սիւնեաց .
ՄՈՒՇԷ եպիսկ . Արժրունեաց .
ՍԱՀԱԿ եպիսկ . Ռըշտունեաց .
ԲԱՍԻԼ եպիսկոպոս Մոկաց .
ԳԱԴ եպիսկոպոս Վանանդայ .
ԵՂԻՇԷ եպիսկ . Ամատունեաց .
ԵՂԲԱՅՐ եպիսկ . Անձեւացեաց .
ԵՐԵՄԻԱ եպիսկ . Ապահունեաց :

Այս ամենայն եպիսկոպոսք եւ
բազում քորեպիսկոպոսք եւ պա-
տուական երիցունք ի տեղեաց

տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցւոյ՝ միաբանք եւ միահաւանք, միահամուռ ժողովեալք ի թաղաւորանխառն քաղաքն յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն եւ ամենայն բաղմութեամբ աշխարհին արարին նամակին պատասխանի:

ՅՈՎ.ՍԷՓ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

«Հանդերձ ամենայն միաբանելովք ի մեծամեծաց մինչեւ ցփորունս, Միհրնեսի մեծի հաղարապետիդ Արեաց եւ Անարեաց՝ բաղում խաղաղասէր մտք բաղմացի ողջոյն առքեզ եւ ամենայն մեծի պաշտօնիդ Արեաց:

«Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր պատուիրանաւ աղօթս առնել ի վերայ կենաց թաղաւորի, եւ անձանձրոյթ խնդրել յաստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դուրս, զի խաղաղութեամբ փարեացէ զտիեզերական իշխանութիւն

նրդ զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ. զի ի դորա յերկար խաղաղութեանն եւ մեք առողջութեամբ եւ աստուածապաշտութեամբ կատարեսցուք զկենսա մեր:

«Վասն նամակին որքո ի մեր աշխարհս տուեալ էր, յառաջ ժամանակաւ մի ոմն ի մոզպետաց, որ կատարելագոյն էր ի գենիդ ձերում, եւ դուք առաւել քան զբնութիւն մարդկան ի վեր համարէիք գնա, հաւատաց նա յԱստուած կենդանի յարարիչն երկնի եւ երկրի, եւ բան առ բան ելոյծ եւ իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր: Եւ իբրեւ ոչ կարացին բանիւ զգէմ ունել նորա, քարկոծեալ մեռաւ յՈրմզգէ արքայէ: Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, ի բաղում տեղիս այդր աշխարհիդ ձերոյ գտանին զիրք նորա: Ընթերցիր, այտի տեղեկանաս:

«Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներեւոյթ են, եւ ոչ յանկեան ուրեք աշխարհի քարոզի, այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով եւ ընդ ցամաք եւ ընդ կղզիս. ոչ միայն ընդ արեւմուտս, այլ եւ ընդ արեւելս, այլ եւ ընդ հիւսիս եւ ընդ հարաւ եւ ի միջոցս լի է հոծութեամբ: Ոչ ի մարդ ապաստան՝ եթէ վերակացուաւ տարածեացի ընդ աշխարհս. այլ ինքն յինքենէ ունի զհաստատութիւն: Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհերեւի, այլ ի վերուստ յերկնուստ ունի զանաւուտ օրէնսդրութիւնն ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստուած, եւ չիք այլ ոք բաց ի նմանէ, ոչ երիցադոյն եւ ոչ կրտսերադոյն:»

«Ոչ սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ինքեամբ մշտնջենաւոր, ոչ ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ինքեան տեղի. ոչ ի ժամանակի իմիք,

այլ ժամանակք ի նմանէ դոյացան. ոչ միայն քան զերկինս երիցադոյն, այլ եւ քան զկարծիս մտաց մարդկան եւ հրեշտակաց: Ոչ ձեւանայ ի տեսիլ տարեղէն, եւ ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ական. եւ ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ եւ ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականացս՝ այլ եւ ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի, իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի, եւ մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուած են հաւատացեալ ճշմարտիւ:

«Եւ անունորա Արարիչ երկնի եւ երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին եւ զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է՝ ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ՝ այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, եւ այլս

ամենայն ի նմանէ ընչացաւ : Ոչ եթէ իբրեւ յետոյ իմացաւ եւ արար, այլ մինչեւ արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս, որպէս եւ այժմ մինչեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի է անդործք մարդկան : Սոյնպէս եւ յայնժամ մինչեւ էր, ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղսն, այլ կարգեալ եւ յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասնցն տեսակք, իսկ մարդկան եւ հրեշտակաց՝ եւ տեսակքն եւ որ ի տեսակին լինելոց էին :

« Եւ քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն՝ մեր չարութիւնս. որպէս եւ եղեւ իսկ, եւ ունիմք դատաւոր զաջն արարչին : Զեռք, որ զերկինս եւ զերկիր հաստատեցին՝ նոյն եւ տախտակս քարեղէնս փորագրեա

ցին եւ կառուս մեղ զպրութիւն՝ որ ունի զօրէնս խաղաղականս եւ փրկականս. զի գիտացուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց եւ աներեւութից. ոչ այլ եւ այլ, իբր թէ ոմն բարի եւ ոմն չար, այլ մի եւ նոյն հասմակ բարի :

« Բայց եթէ թուելի քեզ չար ինչ դոյ յարարածն Աստուծոյ, ասա համարձակ, զի թերեւս ուսցիս զճշմարտն բարի : Զդեւս չար առացեր. դոն եւ դեք բարի՝ զոր եւ դեք եւ մեք չբեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ եւ դեք բարի լինին, եւ եթէ կամին՝ եւ հրեշտակք չար լինին : Այդ եւ ի մարդիկ երեւի, եւ առաւել ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ եւ հպատակ է հօրն, եւ է որ չարացոյն քան զստանայ : Նա եւ ինքն իսկ մարդն առանձին յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար՝ եւ երբեմն

բարի . եւ որ բարին էր' նոյն եւ
չարացաւ , դէպ եղեւ զի դար-
ձեալ անդրէն ի բարին չըջեցաւ ,
եւ բնութիւն մի է :

« Բայց այն որ ասեան , եթէ
վասն թողոյ միոյ մահ արար Աստ-
ուած , վատթարագոյն է պատառ
մի մաղաղաթ քան զթուղ . ապա
եթէ բան թաղաւորին նկարի ի
նմա' ո պատառէ զնա' մահու ըն-
դունի զպատուհան : Իսկ արդ
չար արժան է ասել թաղաւո-
րին . քան , ես ոչ ասեմ , այլ
խրատ ի գործ արկեալ եւ զայլս
ուսուցանեմ : Յայնժամ էր Աստ-
ուած նախանձոտ' թէ չէր պատ-
ուիրեալ չուտել ի ծառոյ անտի .
ապա եթէ յառաջագոյն զգուշա-
ցաւ , զգութ բնական սիրոյն իւ-
րոյ յայտնեաց ի նմա : Իսկ ար-
համարհելով մարդ' ընկալաւ ըզ-
պատիժս մահուն :

« Բայց այն զոր ասացեր' եթէ
Աստուած ի կնոջէ ծնաւ , յայդմ

չէր արժան քեզ խորչել եւ փախ-
չել . զի ահա ասիկ Արհմն եւ Որ-
միզդ ի հօրէ ծնան եւ ոչ ի մօրէ .
որում եթէ քաջ միտ դնես , եւ
ոչ դու յանձն առնուս : Եւ մեռ
եւս այլ ծանրագոյն քան զայդ ,
Միհր աստուած ի կնոջէ ծնաւ ,
եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին
անկցի :

« Այլ սակաւիկ մի եթէ ի բաց
թողացուցանէիր զփքումս տե-
րութեանդ , եւ ընկերաբար դա-
յիր ի պաշար , գիտեմ զի իրեւ
այլովէ ամենայնիւ յոյժ իմառ-
տուն ես , եւ վասն ծննդեան
Տեառն մերոյ ի սուրբ Կուսէն'
ոչ առեւարանութիւն համարէիր ,
այլ առաւել քան զարարչութիւ-
նըն յոչնչէ զաշխարհս' մեծագոյն
զվերջին փրկութիւնն իմանայիր ,
ազատութեան մարդոյն զյան-
ցաւորութիւնն դնէիր , եւ բա-
րերարութեանն Աստուծոյ' զա-
զատութիւնն ի ծառայութենէ :

«Քանզի յորժամ լսես եթէ յոչնչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս, բանիւ ծնունդ խնամքիւ զարարածս : Իսկ քանզի Աստուած որ զայս մեծ մարմինս առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ գնայր դուք ունի ընդ սմա : Զի որ ինքն անապական է՝ եւ զարարածս առանց անապանութեան ծնաւ . իսկ սա կամօք զլորեալ ապականեցաւ, եւ անձամբ եւս ոչ կարեր կանգնել կալ ի վերայ ուտից : Ասան զի էր ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ՝ անդրէն ի նոյն ընտթիւն գարձաւ . եւ իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութեանէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ ի յիւրմէ հեղգութեանէն չլսել բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մասնս մահուամբ զոր կրեաց յանձն իւր :

«Արդ եթէ զմահ չար աստ-

ուածն արար, զինչ գոյացութիւն երեւի մահու ի միջի . եւ ոչ ինչ : — Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածնս խանգարեաց : Եթէ այդ այդպէս է՝ նմա եւ բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսագործ ապականացու : Եւ որոյ աստուծոյ արարածքն ապականելիք են եւ եղծանելիք՝ նմա անեղծ Աստուած չմարթի ասել : Տի օն անդր թողէք զյիմարութեան բարբանջմունսդ :

«Միոյ աշխարհի երկու գեհապետք ոչ լինին, եւ ոչ միոյ արարածոյ երկու աստուածք : Եթէ ժպրհեցին եւ լինիցին երկու թաղաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի եւ թաղաւորութիւնքն խանգարին :

«Աշխարհս նիւթեղէն է, եւ նիւթքս որիչ որիչ են եւ ընդ միմեանս հակառակ . մի է արարիչ հակառակորդացս՝ որ ամէն զսոսա ի սիրելութիւն հաւանու-

թեամբ . որպէս մալեալ կակղէ
զՋերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հո-
վութեամբ , եւ զապարումն բըր-
տութիւն օդոյն՝ հրոյն եռանդ-
մամբ . սոյնպէս եւ զմանրամաղ
փոշխացեալ հողս՝ ջրոյն խոնա-
ւութեամբ զանգանէ , իսկ զ'ի
վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն՝
սալայատակ տրամացուցեալ հո-
ղոյն կախմամբ :

« Զի եթէ միաբանէին տարե-
քըս , գուցէ ոք ի կարճամտաց
եւ Աստուած անապական զսո-
սա կարծէր , եւ թողեալ զարա-
բիչն՝ արարածոյս զերկրագու-
թիւն մատուցանէր . վասն այ-
նորիկ որ արար զսա՝ զգուշա-
ցաւ յառաջագոյն , զի հայեցեալ
մարդիկ ի յանդիմանութիւն ա-
պականացու տարերացս՝ անա-
պական միայն զկառավար սորա
խմացին , զմի եւ ոչ զերկուս .
զնոյն արարիչ չորեքիկն նիւթոյս՝
յորմէ ամենայնքս ծննդագործին

հրամանաւ արարողին իւրեանց :

« Եւ չըջագայութեամբ չորեք
յեղանակք կատարեալ գործեն
գտարեւոր սպասաւորութիւնն .
եւ չորեքեան հային կամացակն-
արկելոյ արարչին իւրեանց , եւ
անդգայութեամբ լծեալ են ի
գործ հարկաւորութեանն , չյա-
փշտակելով զկարգ պատուոյն ի
միմեանց :

« Եւ ահա պարզարան լուսա-
ւորութիւն գլուխաւոր՝ ի յական-
ջըս ամենեցուն :

« Զի այն որ հուրն է՝ գոյա-
ցութեամբ եւ զօրութեամբ
խառնեալ է յերկան եւս մասու-
նըս . իբրեւ զի գտանի Ջերմու-
թիւնն յոլովագոյն ի քարինս եւ
յերկաթս , եւ սակաւագոյն ի
յօդ եւ ի ջուր , եւ ինքն առան-
ձին ուրեք ոչ երեւի : Իսկ ջրոյ
բնութիւն գոյ առանձինն , գոյ
եւ ի խառնուածն երկոյ եւս մա-
սանց , յոլովագոյն ի հողարոյսս

Եւ սակաւագոյն ի յօդ եւ ի հուր :
Իսկ օդն թափանցանց է ընդ
հուրն եւ ընդ ջուր , եւ ի ձեռն
ջրոյն ընդ կերակուրս անեցա-
կանս :

« Եւ այսպէս խառնեալ են
տարերքս այս , եւ գոյացեալ իր-
րեւ զմի մարմին , եւ ոչ կորուս-
եալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս ,
եւ ոչ երբէք զկայան առեալ
հակառակութեամբ , հայելով ի
մի իշխանն յանխառնն' որ ըզ-
խառնուածն յարմարեալ կազմէ
առ ի բնակութիւն կենդանեաց
ամենեցուն , եւ տեւողութիւն
յարակայութեան բոլոր աշխար-
հիս :

« Իսկ եթէ առ անբան աշխար-
հքս այսպէս հոգ տանի Աստուած ,
որչափ եւս առաւել առ բանա-
ւոր աշխարհս' մարդն :

« Զոր եւ ձեր ոմն քաջ յիւ-
մասանոցն ստաց , եթէ Միհրն
աստուած մայրածին էր ի մարդ-

կանէ , եւ թագաւոր աստուա-
ծադաւակ է , եւ համհարզ քաջ
եւ թնեքորդաց աստուածոց : Եւ
եթէ հաւատալ արժան է առաւ-
պելարանութեանդ — զոր դուք
եւ գործովք խակ կատարեալ ցու-
ցանէք ի զենիդ ձերում — մեք
ոչ եւս առասպելացն հաւա-
տամք , այլ աշակերտք եմք մե-
ծին Մովսիսի մարգարէին' ընդ
որում Աստուած խօսեցաւ ի մո-
րենւոցն եւ ի Սինէ , եւ զէմ
յանդիման օրէնս գրեաց եւ ետ
ցնա . եւ ծանոց զնիւթեղէն աշ-
խարհն իբրեւ զարարածս , եւ
զիւր աննիւթ էութիւնն' արա-
բիչ նիւթոցս յոչնչէ . եւ զեր-
կիրս երկրաւորօքս եւ զերկինս
երկնաւորօք եցոյց նմա զի գործք
ձեռաց նորա են : Բնակիչք երկ-
նի' հրեշտակք , եւ բնակիչք երկ-
րի' մարդիկ . բանաւոր' մարդ եւ
հրեշտակ միայն , եւ Աստուած
ի վեր քան զերկինս եւ զերկիր :

« Եւ ամենայն արարածք անբանութեամբ կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա, եւ ոչ երբէք անցանեն ըստ եղեալ սահմանն իւրեանց. բայց մարդ եւ հրեշտակ ազատ թողեալ ի կամս անձին, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն ի հրամանի նորա, անմահք են եւ որդիք Աստուծոյ: Զբոլոր արարածս տուեալ է ի ծառայութիւն, զերկիրս՝ մարդկան, եւ զերկինս՝ հրեշտակաց. ապա եթէ ստունգանիցեն եւ անցանիցեն զպատուիրանաւ, զընդդէմն գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւր պատուոցն զանարգանս ընկալցին. զի երեւեացի տէրութիւնն անբամբաս, եւ յանցաւորք յանցանացն ամօթալից:

« Իսկ եթէ դու ի տգիտութեան վրիպեալ իցես, եւ որ հաստատունս գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ: Եթէ

աշակերտիմ՝ անուսումնութեանը՝ երկոքինս յանգիւտ կորուստն մասնիմք, թերեւս ես չաբազոյն քան զքեզ, քանզի վրկայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայն Աստուծոյ. « Յառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեսնն իւրոյ, եւ արժանի գանի ինչ գործ գործէ՝ ըմպել ըմպէ դան, այլ սակաւագոյն. իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թագաւորին, եւ յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի:

« Արդ աղաչեմ զքեզ եւ զամենեւեան որ ընդ քոյով իշխասութեամբ են, մի գու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, եւ ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն, այլ ես եւ դու եւ ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային դրոց՝ զի ի տանջանացն ապրեսցուք, եւ զգթու

խրա առ ոտն կոխեացուք, եւ յանշէջ հրոյն դերժանիցիւք, եւ զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, եւ անցաւոր կենօք զանանց մեծութիւնն անվախճան ունիցիւք:

«Բայց յորմէ զուգ զարհուրեալ ես՝ զիւրահաւան լիւր, եւ վաղվադակի աշակերտիս ճշմարտութեանն:

«Ոմն ի հրեշտակաց յանմահիցքն գնդէն ստամբակեալ ի բաց գնաց յերկնից, եւ ի մեր աշխարհըս եկեալ՝ պատիր բանիւք եւ սուտ խոտտմամբ զանկենելի յոյսն առաջի գնէր՝ իբրեւ տղայ մանկան՝ անխորձ եւ անկիրթ նորաթեք մարդոյն, ի վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա, ուտել ի պտղոյ ծառոյն — յոր հուպն չը հրամայեաց երթալ — զի լիցի Աստուած: Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէութեանն, կորոյս զոր ունէր զփառս

անմահութեանն, եւ չհնաւ երազայոյս կարծեացն: Վասն որոյ եւ մերժեալ ի կենաց տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս՝ յորում եւ զուք էք բնակեալ այժմ, եւ ցնորեալ մուրիւք զկնի նորին խրատուի. ոչ եւս ուտելով ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուած ասելով, եւ անխօս տաբերցս երկիր պաղանկելով, եւ անորովայն զիւաց կերակուր մատուցանելով, եւ յարարչէն բոլորեցունց ի բաց մերժելով:

«Ոչ յագի չար խրատուուն, այլ կամի զի քան զինքն չարագոյնս արասցէ: Քանզի զեւքն ոչ եթէ բռնաբար վարեն զոք ի կորուստ, այլ զմեզս քաղցրացուցանեն ի կամս մարդոյն, եւ ողորանօք որսան զանուամունս ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց ի գողութիւն եւ յաւաղակութիւն:

Իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով,
այլ պատիր խարէութեամբ տան
գործել բազում չարիս, զոմանս
ի կախարդութիւն, եւ զոմանս
ի պոռնկութիւն, եւ զոմանս
յանթիւ ի բազում յայլ իրս աղ-
տեղութեան: Եւ արդար դատա-
ւորօք վրէժ առնուն մահու չափ,
իբր ոչ եթէ բարի Աստուծոյ դա-
տաւորք իցեն բարեգործ, եւ
չարին չարագործ. զի բազում
անգամ է զի ի բարի մարդկանէ
չարք լինին, եւ յետոյ ի չարա-
գունից անտի կատարելագոյն
բարիք:

«Եւ դատաւորք ստոյգ՝ որք
դատին զչարագործս, ոչ եթէ
չարք անուանին եւ չարչարիչք,
այլ յոյժ բարիք եւ բարեգործք.
Եւ բնութիւն մի է, եւ ոչ եր-
կու. իսկ ի միոջէ անտի գործք
երկուութեան երեւին. ոմանց
սատակիչք, եւ ոմանց պարգե-
ւատուք: Եւ եթէ առ մարդիկ

այս պաշտի, ի ձեռն թագաւո-
րական վիճակին խրատուն խնամ
տանել իւրում իշխանութեանն,
որչափ եւս առաւել Աստուծոյ բո-
լոր աշխարհս. որ ընդ ամենե-
ցուն կեանս կամի եւ ոչ զմահ:
Եւ ահա ուր բազմացաւ յանցա-
ւորութիւն՝ տանջեաց դամե-
նեսեան մահուամբ. իսկ ուր ե-
ղեւ ունկնդրութիւն հնադան-
դութեան՝ չնորեաց պարգեւ
անմահութեան:

«Այն է ճշմարիտ Աստուած՝
բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր
դու աներեսանակ արծակ բե-
րանով՝ անահ աներկիւղ հա-
մարձակ հայհոյես: Թողեալ ըզ-
Յիսուս Քրիստոս զփրկական ա-
նունն՝ Բանթորակայ որդի ան-
ուանես, եւ մարդ մոլորեցուցիչ
կարծես. եւ զերկնաւոր փրկու-
թիւնն աղաւաղես եւ անարգես
ի կորուստ անձին եւ բոլոր աշ-
խարհիդ: Զոր տալոց եւ հատու-

ցանկերոց եւ զանանցական վրէժ-
տանջանացն յանշէջ հուրն ըս-
պառնացեալ գեհնինն, հանդերձ
ամենայն գործակցօք քոյովք,
առաջնովք եւ միջնովք եւ վերջ-
նովք:

«Այլ մեք այսպէս գիտեմք
զԱստուած, եւ ի սոյն հաւա-
տամք յաներկբայս:

«Եւ որ արար զաշխարհս՝ նոյն
եկն եւ ծնաւ ի սուրբ Կուսէն
Մարիամայ, յառաջագոյն նկա-
տելով մարդարէիցն, առանց ի-
րիք պատճառանաց մարմնաւոր
կարգի: Որպէս յոչնչէ արար զայս
մեծամարմին աշխարհս, աոյնպէս
առանց իրիք մարմնական միջ-
նորդի առ զմարմինն յանխորձ
կուսէն ճշմարտիւ, եւ ոչ ստուե-
րադիր երեւմամբ: Եր Աստուած
ճշմարտիւ, եւ եղև մարդ ճշ-
մարտի: ոչ ի լինելն մարդ՝ կո-
րոյս զաստուածութիւնն, եւ ոչ
ի կալ մնալն Աստուած աղա-

ւաղեաց զմարդկութիւնն, այլ
նոյն եւ մի:

«Այլ քանզի ոչ կարեաք տե-
սանել զանտեսանելին եւ մեր-
ձենալ յամերձենալին, եկն ե-
մուտ ընդ մերով մարդկութեամբ-
բքս, զի եւ մեք մտցուք ընդ
նորա աստուածութեամբն: Ոչ
անարդս ինչ համարեցաւ զգե-
նուլ զիւր ստեղծուած մարմինս,
այլ մեծարեաց իբրեւ աստուա-
ծաստեղծ զիւր գործ: Ոչ առ
սակաւ սակաւ շնորհեաց ինչ
սմա զանմահութեան պատիւն՝
իբրեւ զանմարմին հրեշտակաց,
այլ միանգամայն զբոլոր բնու-
թիւնն մարմնով՝ շնչով եւ հոգ-
ւով զգեցաւ, եւ միաբանեաց
ընդ աստուածութեանն: միու-
թիւն, եւ ոչ երկուութիւն. եւ
այսուհետեւ մի գիտեմք զաստ-
ուածութիւնն, որ յառաջ էր
քան զաշխարհս, նոյն եւ այսօր
եւ յաւիտեան:

« Այս Յիսուս Քրիստոս » որ
 յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր
 աշխարհս , սա եկն կամօք ի
 մահ . եւ որպէս ինքն աստուա-
 ծութիւնն զիտէ՝ թանճացաւ
 յանարատ Կուսէն , եւ ծնաւ եւ
 պատեցաւ ի խանձարուրս եւ ե-
 դաւ ի մութր , եւ շարժեաց ան-
 զմոգն յարեւելից կողմանցս
 յերկրագլուխին . մնաւ իբրեւ
 զտղայ կաթամբ , անեաց եւ մե-
 ծացաւ ամս երեսուն , մկրտե-
 ցաւ ի Յովհաննէ ի յամբողջոյն
 ի Յորդանան գետ : Արար նշանս
 մեծամեծս եւ արուեստս ի մէջ
 Հրէիցն . մասնեցաւ ի քահանա-
 յից , դատապարտեցաւ ի Պիղա-
 տոսէ պոնտաբոյ : Խաչեցաւ ,
 մեռաւ , թաղեցաւ , յարեաւ յա-
 ւուր երրորդի . երեւեցաւ եր-
 կոտասան աշակերտացն եւ այ-
 լոց բազմաց աւելի քան զհինգ
 հարիւրոցն : Եւ շրջելով ընդ նո-
 սա դաւուրս քառասուն՝ վերա-

ցաւ յերկինս ի լեռնէն Զիթեն-
 եաց յանդիման իւրոց աշակեր-
 տացն , եւ եւ նստաւ ի հայրենի
 աթոռն : Խոստացաւ երկրորդ ան-
 դամ դալ անաւոր զօրութեամբ
 յարուցանել զմեռեալս , նորոգել
 զբոլոր աշխարհս , առնել դա-
 տաստան արդար ի մէջ արդա-
 րոց եւ մեղաւորաց , տալ պար-
 գեւս արժանաւորաց , եւ հա-
 տուցանել պատիժս չարագոր-
 ծաց՝ որ այսմ ամենայնի բարե-
 բարութեանց ոչ հաւատան :

« Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք
 կարէ խախտել , ոչ հրեշտակք
 եւ ոչ մարդիկ . ոչ սուր եւ ոչ
 հուր . ոչ ջուր , ոչ ամենայն
 զինչ եւ են դառն հարուածք :

« Ամենայն ինչք եւ ստացուածք
 մեր ի ձեռս քո , եւ մարմինք
 մեր առաջի քո կան . ըստ կա-
 մաց քոց արա զինչ եւ կամիս :
 Եթէ սովին հաւատովք թողուս ,
 ոչ յերկրի այլ տէր փոխանա-

կեմք ընդ քեզ, եւ ոչ յերկինս
այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ
Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ
Աստուած բաց ի նմանէ :

«Ապա եթէ յետ այսր մեծի
վկայութեան այլ ինչ հարցանես,
աւատիկ կամք, դռուր մարմին
տուեալ ի ձեռքոք. վաղվաղակի
արա զինչ եւ կամիս: Ի քէն
տանջանք եւ ի մէնջ յանձնա-
ռութիւնք. սուր քո՛ եւ պարա-
նոցք մեր: Չեմք ինչ լաւ մեք
քան զառաջինսն որ յայսր վկա-
յութեան վերայ եղին զինչս եւ
զստացուածս եւ զմարմինս իւր-
եանց :

«Չի եթէ անմահք իսկ էաք,
եւ մարթ էր մեզ մեռանել վասն
սիրոյն Քրիստոսի՝ արժան էր, եւ
քանզի եւ նա անմահ էր, եւ
անչափ սիրեաց զմեզ՝ մինչեւ
մահ ի յանձն էսոք, զի եւ մեք
նորա մահուամբն յաւիտենական
մահուանէն ապրեացուք: Եւ ե-

թէ նա յիւր անմահութիւնն ոչ
խնայեաց, մեք զի կամօք ե-
ղաք մահկանացուք, կամօք մեռ-
ցուք վասն սիրոյ նորա, զի կա-
մօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յան-
մահութիւնն. մեռցուք իբրեւ
զմահկանացուս, զի ընկալցի ըզ-
մեր մահն իբրեւ զանմահից:

«Այլ դու յայսր ամենայնի
այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ
եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հա-
ւատոց մերոց, եթէ պատրի-
ցիմք իբրեւ զաղայս. այլ ան-
լուծութեամբ ընդ Աստուծոյ՝ ու-
րում չիք հնար քակտել եւ ի
բաց ելանել, ոչ այժմ եւ ոչ յա-
պա, եւ ոչ յաւիտեանս, եւ ոչ
յաւիտենից յաւիտեանս:»

Ի սմին նմի հաւանութեան
ամենայն բազմութիւնն միա-
բանեաց ի մեծամեծաց մինչեւ
ցփոքունս. անուտ երդմամբ
եղին վկայութիւն՝ կենօք եւ
մահու ի նմին կալ հաստատուն:

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յար-
քունիս՝ եւ ընթերցան ի մեծի
խոնաստանի յանդիման ամենայն
բաղմութեան կարաւանին , բա-
ղումք այնոքիկ էին որ իբրեւ
լսէին՝ գովէին զպատասխանիսն :
Թէպէտ եւ երկնչէին յահէ տէ-
րութեանն՝ սակայն ի ծածուկ առ
միմեանս զնոյն վկայութիւնս
գովութեանց տային . առաւել
քան ընդ ճարտարաբանութիւնն՝
ընդ համարձակութիւն աներկիւ-
ղութեանն զարմանային : Եւ բա-
ղումք յահաբեկելոց սկսան զբա-
հել պնդապէս , եւ զնոյն շշնջիւն
լսէին յամենայն շրթանց :

Իսկ չարասէր մոգպետն հան-
դերձ մեծ հաղարապետան շըն-
չեաց չարախօսութիւն , եւ բոր-
բոքեաց զթագաւորն իբրեւ ըզ-
հուր անչիջանելի : Եւ սկսաւ
կրճտել զատամբունան իբրեւ զօր-
հատական վիրաւոր . եւ յայտ
յանդիման ձայն արկեալ ի մեծ

հրապարակին , եւ ասէ . « Գի-
տեմ ես զչարութիւն բաղմու-
թեան մարդկանս՝ որ թերահա-
ւատեն ի մերոց օրինացս , եւ
զկնի կախարդութեան մոլորեալ
են անդարձութեամբ : Եւ իմ
եղեալ է ի մոի՝ թէ ոչ ումեք
թողացուցից ի մեծամեծ հար-
ուածոցն՝ մինչեւ ակամայ ի բաց
կայցեն յայնպիսի վրիպական օ-
րինաց . եթէ ոք կարի ի մեր-
ձաւորաց իցէ , զնոյն անցս եւ
ընդ նոսա անցուցից » :

Յայնժամ ծերն դառնացեալ
բանս ի ներքս ընկէց , եւ ասէ
ցթագաւորն . « Առ ինչ է քո այդ
մեծ տրտմութիւնդ . զի եթէ
կայսր չեւանէ ըստ քո հրաման ,
եւ Հոնք կան քեզ ի ծառայու-
թեան , որ մարդ է յերկրի՝ եթէ
կարող է ընդդէմ դառնալ քում
հրամանիդ : Տիրաբար հրաման
տուր ի ներքս , եւ ամենայն որ ինչ
եւ ասես՝ վաղվաղակի կատարի :

Եւ անդէն թագաւորն ի ներքըս կոչեալ զգլորապետն , հրամայէր գրել հրովարտակ . եւ ոչ եւս ըստ սովորութեանն , այլ բանս զայրագինս իբր առ ստեղիս եւ անպիտանս , չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վատապիտիբասէր մարդկանն . այլ միայն կոչոյ հրաման տուեալ յականէ յանուանէ զարս զոր ինքն ճանաչէր : Եւ այս անուանք են նախարարացն :

Ի տոհմէն Սիւնեաց ՎԱՍՍԿ անուն :

Ի տոհմէն Արծրունեաց ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ անուն :

Ի տոհմէն Ուրշտունեաց ԱՐՏԱԿ անուն :

Ի տոհմէն Խորխոռունեաց ԳԱԴԻՇՈՅ անուն :

Ի տոհմէն Մամիկոնէից ՎԱՐԴԱՆ անուն :

Ի տոհմէն Մովսէս ԱՐՏԱԿ անուն :

Ի տոհմէն Ապահունեաց ՄԱՆԷՃ անուն :

Ի տոհմէն Ամատունեաց ՎԱՀԱՆ անուն :

Ի տոհմէն Վահեւունեաց ԳԻԻՏ անուն :

Ի տոհմէն Անձեւացեաց ՇՄԱԽՈՆ անուն :

Չայս նախարարքս յականէ յանուանէ կոչեցին ի դուռն արքունի . եւ կէսքն առ նմա իսկ էին ի կարաւանին , եւ այլքն ի կողմանց հիւսիսոյ ի Հոնաց պահակին . թողեալ էր զմանս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հոնաց :

Արդ թէպէտ եւ ոչ համագունդ ի միոջ վայրի զիպեցան ամենեքեան , սակայն յառաջագոյն գիտացեալ զխորհուրդս չարաբարոյ բռնաւորին , եւ ըզհեռաւորսն եւս իբրեւ զմեծաւորսն ի միոջ վայրի առ միմեանս համարէին :

Եւ ի ձեռն Յովսէփու մեծի եւ պիսկոպոսի նովին ուխտիւ հաստատեալ՝ խաղաղին գնացին յիւրաքանչիւր տեղեաց ի դռն արքունի։ Եւ յոյժ փութային վասն եղբարց եւ որդեաց եւ սիրելի դայեկամանոց բարեկամացն՝ որ չարաչար կային ի մեծի նեղութեանն։ Վասն որոյ եւ նոքա զանձինս ի մահ մատնեցին՝ ոչ ինչ զանդիտելով իբրեւ զանարի վատասիրտս։ այլ յոյժ քաջութեամբ պնդէին զանձինս, զի թերեւ կարացեն փրկել ըզնոսս ի մեծամեծ հարուածոցն։

Եւ իբրեւ հասին ի դռն արքունի, ի մեծի շարաթու Չատկին յանդիման լինէին թաղաւորին։ Բայց թէպէտ եւ տեսանէին զեղբարս իւրեանց ի մեծամեծ վիշտս տառապանաց՝ որ վասն անուանն Քրիստոսի ճրդնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ արտում եւ տխուր զերեսս ցու-

ցանէին հրապարակին։ Եւ որչափ նոքա զուարթալին երեւէին աւմենեցուն՝ առաւել զարմանային չարասէրքն։

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ ի Հայոց այրուծի ի դռն երթայր ի ձեռն պատուաւորի զօրազլխի ուրուք, այր ընդ յառաջ յղէր, եւ հարցանէր զողջոյն եւ զխաղաղութիւն Հայոց աշխարհին, եւ երկիցս եւ երկցս անգամ զնոյն առնէր։ Եւ զհանդէս գնդին ինքնին տեսանէր թաղաւորն, եւ յառաջ քան զփորձ պատերազմին հասանել զգնին խկ առ նա՝ մեծի չնորհակալութեան համարէր, եւ առաջի ակոռակցացն իւրոց եւ ամնայն մեծամեծացն՝ դովութիւն մատուցանէր ամենեցուն, եւ յիշէր զնախնեացն զվաստակս, եւ զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա։

Իսկ այն օր եւ ոչ մի ինչ յայտ-

ցանկէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց , այլ իբրեւ զշարադեւ մի' ոչ դա-
դարէր յուզել եւ շարժել զբուք
ձմեռայնոց : Որպէս եւ նմանեալ
իսկ էր ծովածուփ ակելոծ խը-
ռովութեան , ոչ զուգնաքեաց
վեր ի վերոյ , այլ անդատին յան-
դընդոց բարձրանայր փրփրեալ
կուտակեալ , եւ վիշապաձայն
որոտալով , գազանաբար գոչե-
լով առ հասարակ զողացուցա-
նէր գտիեզերական իշխանու-
թիւնն , որպէս թէ փլեալ տա-
րածանիցի համատարած ամենայն
ի վերայ լերանց , խորոց եւ ձո-
րոց' ապականեալ միանգամայն
զլայնութիւն դաշտացն վայել-
չութեան :

Մոնչելով բարբառ արձակեալ
եւ ասէ . « Երգուեալ եմ յարե-
գակն , ի մեծն աստուած — որ
ճառագայթիւքն իւրովք լուսա-
ւորէ զամենայն տիեզերս , եւ
ջերմութեամբն կենդանածնէ զա-

մենայն գոյացեալն — եթէ ոչ
վաղիւ ընդ առաւօտն , ընդ ե-
րեւոռն սքանչելոցն , ընդ իս
գիւրաքանչիւր ծուր նմա ոչ
կրկնեալիք' խոստովանելով դնա-
ատուած , ոչ ինչ թողացուցից
ձեզ' զամենայն նեղութիւնս չար-
չարանայն ի վերայ անելով , մի-
ջեւ ակամայ կատարիցէք զկամս
հրամանաց իմոց » :

« Իսկ հաւատացեալքն հա-
տատեալք ի Քրիստոս' ոչ ի սառ-
նամանեաց ձմեռայնոցն հովա-
նային , եւ ոչ ի տապոյ խորշա-
կին ջեռնութիւն , եւ ոչ յահագին
ճայնէն սարսէին , եւ ոչ ի սպառ-
նալեաց տանջանայն զանդի-
տէին : այլ ի վեր հայեցեալք
զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնու-
թիւն եկեալ տեսանէին . եւ
զուարթագին գիմօք եւ համեստ
բանիւք յառաջ մատուցեալ' տա-
լին պատասխանի թաղաւորին :

« Խնդրեմք ի քէն , արքայ

քաջ, ունին դիր սակաւ բանից մերոց, եւ քաղցրութեամբ լուիցես զոր ասելոցս եմք:

« Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապուղ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի. եւ ետ նմա Աստուած զերկիրն Հայոց ի ժառանգութիւն սովին օրինօք որով եւ մեք իսկ վարիմք այժմ, եւ հարքն մեր եւ հաւք հարցն մերոց կացին նմա ի ծառայութեան վաստակս, եւ սիրով կատարէին զամենայն հրամանս բանի նորա, եւ բազում անգամ ի նմանէ մեծապարգեւք ելանէին: Եւ յայնց ժամանակաց մինչեւ ի քո հայրենի աթոռդ՝ եւ մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերեւս քեզ լաւագոյն քան զառաջնոցն »:

« Զայս ասելով ցուցանէին ըզքաջութիւն արութեանցն լաւագոյն քան զառաջնոցն ըստ զին-

ւորութեան կարգի: Իսկ զմտից եւ զսակից, եւ որ այլ եւս էին հարկ աշխարհին, բազմագոյն քան առ հարքն նորա երթայր յարքունիս:

Նա եւ ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց ի ըսկըզբանէ, եւ դու ընդ հարկաւ եղիր. եւ մեք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ: Արդ վասն էր յուզեալ իցէ ցատումս այս ի վերայ մեր. առա դու մեզ զպատճառս վնասուն. եթէ օրէնքն մեր պատճառք իցեն անխատակ լինելոյ առաջի քո »:

Իսկ չարադեւն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս ի մի կոյս դարձուցեալ եւ ասէ. « Վնաս համարիմ ընդունել ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, եւ անօգուտ զքաջութիւն աւրութեան ձերոյ, քանզի տգի-

տարար մարդիկ էք ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, եւ դաստուածս անարդէք եւ զկրակ սպանանէք եւ զջուրս պղծէք, եւ զմեռեալս ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, եւ քրտար Հառնելով ոյժ տայք Հարամանոյ. եւ որ մեծ քան զամենայն՝ զի հանապազ ի կանայս ոչ մերձենայք. եւ մեծապէս լինի զիւաց խընդութիւն, չխրատելով ձեր եւ Հպահելով զամենայն կարգս մոգաց: Տեսանեմ զձեզ իբրեւ բղխաչինս զրուեալս եւ վայրատեալս յանապատի, եւ յոյժ զեղջէ մտաց իմոց՝ թէ դուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր, ի մէնջ վրէժս առնուցուն: Այլ դուք եթէ կամիք կեալ եւ կեցուցանել զանձինս ձեր, եւ մեծարանօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք »:

Յայնժամ երանելի նախարար-

քըն առ հասարակ զձայնս իւրեանց բարձին եւ ասեն յանդիւման ամենեցուն. « Մի դու, արքայ, եւ մի զայդ այլ եւս առ մեզ ասէր. քանզի ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոյ, եւ ոչ ասուք արեգական, որպէս դուդ այլ բնդ այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ. ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ եւ կենդանի չէ: Այլ եկեղեցիք ոչ են պարզեւք թագաւորաց, եւ ոչ արուեստ ճարտարութեանց, եւ ոչ զիւտք ի մասանոց, եւ ոչ աւար քաջութեան զինուորաց, եւ ոչ պատիր խաբէութիւնք զիւաց. նա եւ բնաւ իսկ ամենեւին զինչ եւ ասացես յերկրաւորացն, կամ ի վերից կամ ի վատթարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միւում ումեք ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց որք վի-

ճակեալք են ի բնակութիւն ի ներքոյ արեգակնաւ : Հիմունք նորա եղեալ են ի վերայ հաստատուն վիմի . ոչ ներքինք շարժել կարեն , եւ ոչ վերինք դբրդուեցանել : Եւ զոր երկինք եւ երկիր ոչ դողացուցանել՝ մի ոք ի մարդկանէ խրոխտացի յաղթել նմա : Հնապա , որով օրինակաւ զինչ կամիս ատնել՝ կատարեա . պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց զոր սպառնացար . ոչ միայն ի չարչարել՝ այլ եւ ի մեռանել : Եւ եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս հարցանես՝ ի միոջէ միոջէ լուիցես առաւել քան զդոյն պատասխանի » :

Յայնժամ դառնացեալ քան ըզլեղի թագաւորն՝ փրուղանէր անդէն ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ . եւ ընդ քիթսն եւ ընդ բերանն առ հասարակ գոլոր-

շի ջերմախառն ելանէր , իբրեւ ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ : Եւ առ չհանդուրժել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զգորութիւնս մարմնոյն , եւ ծակոտէր զբաղմամթեր աման խորհրդոցն , ցրուէր եւ վատնէր զամենայն խորհումն նեղութեան : Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել՝ ակամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր եւ դնէր զամենայն կարգաւ :

Երեքինէր եւ չորեքինէր զանսուտ երզումն յարեգակն , եւ ասէր այսպէս . Ոչ կարէք աւերել զանխար ամուրս իմ , եւ ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղ՝ վաղակի տամ գտանել ձեզ . այլ զամենեւեան զձեզ եւ որ ի գրնդիս են՝ չարաչար կապանօք ի Սագաստան տամ անցուցանել ընդ անձանապարհ տեղիս , որ եւ բազումք ի ձէնջ ի խորչակէ յերթալն սատակիցին , եւ մնացեալ-

քըն անկցին ի բերդս ամուրս եւ ի բանդս անելս: Եւ ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ վիզօք, եւ զկին եւ զորդիս ի Խուժաստան տամ խաղացուցանել. եւ զեկեղեցիս, եւ զօր անուանէք վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից եւ յապականութիւն դարձուցից. եւ եթէ ոք ընդդէմ դարձեալ գացի՝ կոխան եղեալ գազանաց անողորմ մեռանիցի: Եւ զամենայն ասացեալս արարից եւ կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին »:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր ըզպատուական նախարարսն հանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. եւ զգուշութեամբ հրաման տուեալ դաճապեալին՝ առանց կապանաց յիւրաքանչիւր վանս պահել, եւ ինքն զառաժեալ անգրէն գառնայր անմխիթար տըրտմութեամբ յօթեւանսն անկանէր: Իսկ հաւատացեալքն ճշմար-

տութեամբ ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատութ սուրբ վարդապետացն իւրեանց. այլ տակաւին խնդրէին հնարս իրացն, թէ որպէս զանձինս եւ զսիրելիս հանցեն ի մեծ նեղութենէն: Եւ բաղում անդամ ջանալով, ի մեծամեծացն որ օղնականք էին նոցա ի Գրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի գնէին առ ի յոյս կարատուոյ, եւ ոչ տակաւ զանձս առ ժամայն ծախէին նոցա:

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել արդեւանս նոցա, յայնժամ զխորհուրդն Աբրահամու ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին եւ ասէին ի սիրտս իւրեանց. «Ամենեցուն մեր նուիրեալ եւ եղեալ զեղբարս եւ զորդիս եւ զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրեւ զՍահակ ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ, Տէր,

զկամաւոր պատարագս մեր, եւ մի տար զեկեղեցի քո յայսն կատականաց անօրէն իշխանիս այսորիկ» :

Մի ոմն ներքինի ի խորհրդակցացն արքայի ի ծածուկ ունէր զանքակ սէրն ի Քրիստոս — քանզի մկրտեալ իսկ էր յաւաղանն կենդանի — եւ մեծապէս հոգ տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն : Եւ իբրեւ ստուգեաց ճշմարտիւ, եթէ զոր բազում ըսպառնացաւ թագաւորն 'չարիս' զամենայն կամի անցուցանել ընդ աշխարհն Հայոց, թէպէտ եւ ոչ ամենեցուն' այլ սակաւուց ի նոցանէ խրատ ետ եւ ուսոյց ելս հնարից, զի առ անգամ մի ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուցին :

Եւ մինչդեռ գունդ կազմէին՝ որ զնոսա շլոթակ արապէն յանգարձ օտարութիւն — որպէս րզբազում նախարարսն ի Վրաց

աշխարհէն արարին — ի նմին ժամանակի դուժկան հասանէր ի կողմանցն Քուշանաց՝ եթէ գունդ հատաւ ի թշնամեացն, որ ելին աւերեցին զբազում գաւառս արքունի : Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից : Եւ անօրէնն ճեպեալ տաղնապէր զայրուձին յառաջ արձակեալ, եւ ինքն փութայր ըստիպաւ զհետ երթալ. եւ խոր խոցեալ ի խորհուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հաստատուն երդումն :

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս տեսեալ՝ մեծաւ յուսով աղօթեալով ասէին՝ միաբան . «Դու տէր ամենայնի, որ գիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, եւ յայսնի են առաջի քո ամենայն աներեւոյթք խորհրդոց, եւ ոչ ինչ խընդրես փկացութիւն յերեւելեաց . որպէս զի եւ զանգործս մեր տեսին աչք քո . արդ առաջի քո հեղումք զխնդրուածս մեր : Ըն-

կալ, Տէր, զծածկութիւն աղօթից մերոց, եւ կատարեալ զմեզ ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի ամաչեացէ չարն որ խորոտացեալ մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրինին: Շարժեալ, Տէր, զկամակոր խորհուրդքս նենգաւորին, եւ խափանեցո զկամս ամբարշտութեան նորա, եւ դարձո զմեզ խաղաղութեամբ խորհրդոցն անդրէն ի սուրբ եկեղեցին. զի մի յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար ի թշնամեաց »:

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ եղեալ անքակութեամբ ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կայցեն ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ ի ներքս յղէին զնոյն խրատտուն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա:

Զայն իբրեւ լուաւ թագաւորն՝ յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կար-

ձեցեալ զգիւն հասանել նմա յօգնականութիւն, չրջեալ եւ աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ, զի ահա մատուցանեն երկրպագութիւն արեգական, պատուեալ զնա զո՛հւք եւ ամենայն օրինօք մօգութեանն:

Եւ զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն՝ եթէ անատուեր լոյսն արեգականն արդարութեան ըսպառէր եւ մաշէր զխաւարային խորհուրդս նորա, եւ եղծեալ ապականէին ամենայն խեղաթեւր կամք նորա: Եւ կուրացեալ ի ճշմարտին յայտնութենէ՝ ոչ ինչ խնացաւ զպատրանս խաբէութեանն որով վրիպեացն: Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարզեւս երկրաւորս, եւ վերջստին ամենեցուն զպատիւս եւ զգահան նորոգէր, յառաջ մատուցանելով եւ երեւելի առնեւ լով ընդ ամենայն տիեզերական

իշխանութիւնն : Եւ անբաւ առատութեամբ ագարակս եւ աւանս միում միում նոցա յարքունուստ շնորհէր . սիրելիս եւ բարեկամս կարդայր զնոսա , եւ առ հպարտ յանդգնութեան մտացնկամակորութեան՝ կարծէր եթէ փոխանակիցի ճշմարտութիւնն ընդ ստութեան :

Եւ զայս արարեալ , բազում պրուծի գումարէր ընդ նոսա , եւ ի մոգուցն ոչ սակաւս , աւելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսա , եւ ըզմեծ ոմն իշխան մոգպետ կացուցանէր ի վերայ նոցա : Խոնարհէր եւ ազաչէր պատուիրելով , թէ մինչ ես ի պատերազմէս դարձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ , ձեր արարեալ եւ կատարեալ իցէ զամենայն ըստ կամաց իմոց : Եւ այսպէս չքով եւ պատուով առաջնորդէր նոցա զերկայնութիւն ճանապարհին

անդրէն յերկիրն Հայոց : Եւ ինքն աւետիս խնդալիս առաքէր յատուշանս բազումս , գրէր եւ ցուցանէր մոգաց եւ մոգպետաց եւ ամենայն մեծամեծաց կողմանց կողմանց աշխարհաց՝ որպէս զիցն օգնականութեամբ զգործ քաջութեան իմոյ յառաջ մատուցեալ :

Իսկ խոհերականքն այնուհետեւ յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւարային դարանաց՝ իղձք լինէին վաղվադակի զհրամանն կատարել . ձայն արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն արեւմտից : Եւ մինչ չեւ հասեալ էին ի մեծ յաշխարհն Հայոց , փայտ ընկեանուն եւ վիճակս արկանէին , թէ որ լեզու որում դասու հասցէ յաշակերտութիւն : Զի առ հասարակ հրաման առեալ էր յարքունուստ , որպէս Հայոց աշխարհին՝ նոյնպէս եւ Վրաց եւ

Ազոուանից եւ Լիւնաց , Աղձնեաց
եւ Կորդուաց եւ Յաւթէից եւ
Դարսան եւ որ այլ եւս ուրեք
ուրեք ի ծածուկ յիշխանութեա-
նքն Պարսից ունէին զքրիստո-
նէութիւն :

Եւ անզոյց յարձակմամբ յա-
ւարի առնուլ փութային զգանձս
սուրբ եկեղեցեացն . եւ իբրեւ
զդեւս այնուհետեւ առ միմեանս
հասանէին : Եւ լինէր գունդ զօ-
րաց բազմաց , եւ չարասէրն սա-
տանայ իբրեւ զօրավար ի մէջ
նոցա երեւէր , եւ անդադար յոր-
դորելով զամենեւեան ճեպեալ
փութացուցանէր : Այս եղեալ
զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ ,
տաղհապէին եւ ստիպէին ար-
քունի հրամանաւ :

« Մինչեւ ի նաւասարդէ նա-
ւասարդ , ասէ , յամենայն տեղիս՝
որ իցեն ընդ իշխանութեամբ
թագաւորին մեծի , բարձցին
կարգք եկեղեցոյ , փակեցին

եւ կնքեցին դրունք սուրբ տա-
ճարացն , զրով համարով առցին
նուիրեալ սպասքն յարքունիս ,
լռեցեն ձայնք սաղմոսացն եւ
դադարեցեն ընթերցուածք ան-
սուտ մարգարէիցն : Քահանայք
մի իշխեցեն ի տունս իւրեանց
ուսուցանել զժողովուրդս , եւ
հաւատացեալքն ի Քրիստոս՝ արք
եւ կանայք , որ բնակեալ են
յիւրաքանչիւր միւսանոցս , փո-
խեցեն զհանդերձս իւրեանց
ըստ աշխարհական կարգաց :

« Կարձեալ եւ կանայք նախա-
բարացն կալցին զուսումն վար-
դապետութեան մոզացն : Ուս-
տերք եւ դստերք ազատաց եւ
շինականաց՝ կրթեցին ի հրա-
պարակս նոցուն մոզաց : Ար-
ձեցին եւ արդեցին օրէնք
սուրբ ամուսնութեան զոր ու-
նէին ի նախնեաց ըստ կարգի
քրիստոնէութեանն . այլ փոխա-
նակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կա-

նայս արացեն . զի աճեցեալ
բազմացին ազգք Հայոց : Դըս-
տերք հարանց լինիցին , եւ քորք'
եղբարց . մարք մի ելցեն յոր-
դուց , այլ եւ թորունք ելցեն
յանկողինս հաւուց :

«Պատրուակք մի մեռցին ան-
յաղ , եթէ յօդեաց իցէ եւ եթէ
յայծեաց եւ եթէ յարջառաց եւ
եթէ ի հաւուց եւ եթէ ի խո-
ղաց : Հայսք առանց փանամի
մի զանգցին . ծիրտք եւ քակորք
ի կրակ մի եկեացեն . ձեռք ա-
ռանց կովմիզոյ մի լուացին .
չնջրիք եւ աղուէսք եւ նապաս-
տակք մի մեռցին : Օձք եւ մո-
ղէսք , գորտք եւ մրջմունք , եւ
որ այլ եւս խառնալինդոր բազ-
մաճճիք են' մի կացցեն . այլ
վաղ թուով համարով ի մէջ բեր-
ցին ըստ արքունի չափոյն : Եւ
որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն ,
կամ դոհից կամ սպանդից , ըստ
տօնական կարգին' տարեւոր թը-

ւականին , եւ ըստ կապճաթիւ
մոխրաչափ կարգին :

«Զայս ամենայն որ ասացաք'
առ ժամանակ մի մինչեւ ի գլուխ
տարւոյ կատարեացեն ամենե-
քեան . եւ զայլն ամենայն առ
յապա պատրաստեցեն » :

Իսկ զայս ամենայն հրաման
պատուիրանաց առեալ մոգացն
եւ մոգպետաց , զտիւ եւ զգիւ-
չեր փութային հասանել յաշ-
խարհն Հայոց . եւ առ յոյժ խըն-
դութեանն ոչ երբէք յազէին
երկայնութեամբ ճանապարհին :

Վասն միաբանութեան
սուրբ ուխտին Եկեղեցոյ

ԹԻՎԷՏ ԵՒ ՈՂ ԻՅԵՄՔ ԲԱՆԱ-
կան ասել զամենայն չարիան որ
անցին անդէն ի կարաւանին ընդ
գունդն Հայոց, սակայն եւ ոչ
լուել կամօմք ծածկելով զվիշտս
նեղութեանն. այլ ասացուք
փոքր ի շատէ, զի ձայնակիցք
լիցուք այնոցիկ որք դառնապէս
զմեզն ողբային. զի եւ դու իւ-
րեւ լուիցես՝ ոչ սակաւ արտա-
սուս հեղուցուս ի վերայ ազգին
թշուառութեան :

Զի ահա անդէն ի մեծ բանա-
կին Պարսից՝ յազգաց ազգաց
որք են հաւատացեալ ի սուրբ

Աւետարանն Քրիստոսի, իրրեւ
տեսին զչար յանձնառութիւնն
Հայոց, յոյժ հարան ի միտս իւր-
եանց, եւ կործանեցան անկան
ի վերայ դիմաց իւրեանց : Բա-
զումք ի նոցանէ թաղծեալ ի սուգ
ծանրութեան, հարեալ յոգիս եւ
դառնացեալ յարտասուս, եկին
եւ յանդիմանեցին զնախարար-
եանն, եւ յոյժ դարովեցին զուխտ
քահանայութեանն :

Զգուէին զամենեսեան եւ ա-
ռէին. «Զի առնիցէք զսուրբ կը-
տակարանսդ, եւ կամ յո՞ տանի-
ցէք զսպաս տէրունեան սեղա-
նոյն. մոռանայցէք արդեւք ըզ-
հոգեւոր օրհնութիւնսդ, եւ կամ
լուեալ զազարիցէք ի մարգարէ-
ական ձայնիցդ : Կոսիուցէք զա-
չըս յընթերցուածոց, եւ խցէք
զականջս ի լսելոյ. միթէ զմտացդ
անմոռացութիւն ոչ յիշիցէք :
Զի՞նչ առնիցէք զպատուիրեալն
ի Տեառնէ. «Որ ուրացի զիս

առաջի մարդկան՝ յուրաստ եղէց
եւ ես առաջի Հօր իմոյ որ յեր-
կինս է եւ հրեշտակաց սրբոց :

«Այարդապետք էիք առաքե-
լական քարոզութեանցն . արդ
աշակերտք լինիցիք մոլար խա-
բէութեանն : Ուսուցիչք էիք
ճշմարտութեանն , արդ ուսու-
ցանիցէք զսրատիր խաբէութիւն
մոզաց : Քարոզք էիք արարչա-
կան զօրութեանն , արդ զտարերս
աստուածս խոստովանիք : Յան-
դիմանիչք էիք ստութեան , արդ
եւ քան զստան ստագոյնք լի-
նիցիք : Ի հօւր եւ ի հօգի էիք
մկրտեալք , արդ ի մոխիր եւ
յաճիւն թաթաւիցիք : Անողանի
մարմնով եւ անմահ արեամբ էիք
անեալ , արդ ի ճենճեր զոնից եւ
ի շարաւս ազտեղիս մրճոտիցիք :
Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ , արդ
զոհարան գիւնց լինիցիք . Քր-
իստոսագգեացք էիք ի մանկու-
թենէ , արդ մերկացեալք ի փա-

ռացն՝ դիւարար արեգակնն կա-
քաւիցէք :

«Ժառանգ էիք արքայութեա-
նրն , արդ անձամբ զանձինս ա-
րարէք ժառանգ գեհննիսն : Նոցա
է սպառնացեալ հօւրն անչէջ ,
ընդէր դուք ընդ նոսա այրեցեալ
տոչորիցիք . նոցա սպարար որդն
անմահ , իսկ արդ դո՛ւք պարա-
բիցէք զմարմինս ձեր նմա ի կե-
րակուր . խաւարն արտաքին նո-
ցա թանճրացեալ պահի , դուք
ուսազդեսաք ընդէր յուղարկե-
ցայք ընդ նոսա ի նոյն խաւար :
Նոցա էր փորեալ զխորխորաան ,
դուք ընդէր լցէք յառաջագոյն .
նոքա ի վաղնջուց հետէ էին իսկ
կուրացեալք , դուք զիմրդ գինի
կուրացն կուրացարուք : Նրբ
ուսանիցիք զբազմաթիւ անուա-
նրս աստուածոցն նոցա , այն որ
չիք ուրեք ի միջի եւ ոչ մի :
Թեթեւացեալք ի ծանր բեռանց՝
անձամբ անձին առէք զբեռն

ծանրութեան : աղատեալք ի մանկութենէ՝ չարաչար մտէք յանաղատելի ծառայութեան :

«Եթէ գիտէիք եւ երեւէր ձեզ յայանի , սուգ առին երկիրք ի վերայ ձեր , եւ թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց : Հրբեշտակք ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք , եւ ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցատուցեալք : Ողորմիմ ողորմիմ սիրելեաց ձերոց , եւ բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց : Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր զձեզ ի ծառայութենէ , եւ դուք անձամբ զանձինս ալլում ի ծառայութիւն արկանէիք , ի մեծ բարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր : Իսկ արդ զի՛նչ առնիցէք զաստուածաստոհրամանն : «Ես եմ Աստուած , եւ չիք այլ ոք բաց յինէն , եւ ոչ զկնի իմ այլ ոք լիցի Աստուած : Աստուած նախանձոտ եմ ես , հատուցանեմ զմեղք հարց

յորդիս , մինչեւ յեւթն դար » : Իսկ եթէ որդիքն արդարք վասն հարցն մեղաց ընդունին զաստուածին , իսկ յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն , ոչ ահա միանգամայն զանձանց եւ զհարց տայցեն ի միասին :

«Դուք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի . յորժամ աստի վտանդ հասանէր՝ առ ձեզ յանդորր ելանէաք . արդ մեծ ամուրբդ այդ հիմն ի վեր տապալեցաւ : Դուք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան , արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ վասն ձերոց ճշմարիտ հաւատոցն եւ ի մեզ փոքր ի շատէ ինայէին : եւ արդ ի պատճառս ձեր եւ զմեղ անողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց զատաստան տալոց էք առաջի անեղ ատենին Աստուծոյ , այլ եւ բազմաց ամենեցուն՝ որ ի ձեր պատճառս եւ զնոսա եւս

չարչարեցեն 》 :

Չայս եւ առաւել քան զայն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւազանոցն , եւ յաւելին ցաւս ի վերայ ցաւոց : Յայտնել եւ ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կամէին , լռել եւ չառնել պատասխանի անհնար էր . հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին : Ընդ նոսին դառնացեալ լսողք եւ տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեւեան :

Յայնմ ժամանակի քահանայքն որ անդէն ի գորուն էին , առ չբժուժեալ սրտիցն բարկութեան՝ քակեալ որոշեցան ի նախարարացն եւ յամենայն բազմութեանն . եւ զմի ոմն դեռպան ձիով առաքեցին փութապէս յաշխարհքն Հայոց : Գոյժ ի բերան առեալ եւ զօձիս պատառեալ , հասեալ ի ժողովս եպիսկոպոսացն , մեծապէս յարտասուս հարեալ ,

կայր եւ պատմէր զամենայն անցն չարչարանացն . այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոցն :

Յայնմ ժամանակի սիռեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս , եւ առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ի գեօղս եւ յազարակս եւ ի քաղւած ամուրս լեռնային դաւառացն : Գրդեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց եւ կանանց , շինականաց եւ ազատաց , գքահանայից եւ զմենակեաց . խրատ եղին , պնդեցին եւ արարին զամենեւեան զինուորս Քրիստոսի :

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ . « Ձեռն եղբօր հարազատի ի մերձաւոր իւր վիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ . եւ մի խնայեացէ հայր յորդի , եւ մի ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն : Կին կռուեսցի ընդ պոռն

ամուսնոյ, եւ ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր ի վերայ ամենայնի, եւ ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան »:

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք եւ սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ եւ վահան ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ եւ կանաց առնականաց:

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ եւ մոգացն բազմութեամբ՝ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անգղ: Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, եւ յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, եւ էին անթիւ բազմութիւն:

Եւ եղեւ յետ աւուրց քսան եւ հնգից, մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զգրուես եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. զիորձ առնուլ կամէր դառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն եւ բազում ուխտիւ ի տեղւոյ անդ պատրաստական զիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ: Թէպէտ եւ ոչ էր տեղեկագոյն մտաց ամենեցուն նախարարացն, եւ ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, եւ ոչ առ սակաւ մի համբեր անօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում աղմուկ աղաղակի զօրացն եւ մոգաց հասուցանէր: Քանզի վիրգս ի ձեռն առեալ՝ զկառաւորես մոգացն եւ մոգպետին ջարդեցին. իախստական յիւրաքանչիւր վա-

նրա արկանէին , եւ ինքեանք ըզ պաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոյն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին , մինչեւ յերեկոյն միաշաբաթին անդադար լինելով :

Եւ յետ այսր տաղնապի խրոսովութեան՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց եւ կանանց ի տեղին հասնէին : Եւ անդ էր տեսանել զմեծ ազէտ տարակուսին . ոմանք զգերաւոսօսր արձակելով իբր յազբերականց հոսէին յաչաց իւրեանց . այլք բարձրաձիչ ազադակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս զողացուցանէին , իսկ կէսքն խիզախելով եւ ի զէնս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին : Իսկ ոմանք ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետարանն ի ձեռն առեալ , աղօթիւք առ Աստուած կարդային . եւ այլք ըզձանային զպատաստման երկրին՝ զի անձանց լիցի գերեզման : Եւ այս-

պէս շտապ տաղնապի ի վերայ մոզպետին հասուցանէին : Բազում անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր , զի ի մահուանէ կարացեն զնա ապրեցուցանել , եւ ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել :

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալին էր՝ ստիպէր զնոսա եւ աւելր . «Թող գրեմ եւ ցուցանեմ մեծ թագաւորին , զի ի բաց թողացուցանէ զայսպիսի իրաց առաջարկութիւն . զի եթէ եւ ինքեանք աստուածքն եկեացեն յօգնութիւն , չէ հնար օրինացս մոզութեան ի Հայս առնուլ ըզ հաստատութիւն . որպէս զփորձ առի զմիաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ : Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մոզք , ոչ ինչ խնայէին սոքա ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն յարտաքինսն , այլ եւ յեղբարս եւ յորդիս եւ յամենայն մերձաւորս իւրեանց , նա եւ ոչ

յանձինս իւրեանց : Մարդք որ ոչ ի կապանաց զանգիտեն , եւ ոչ ի տանջանաց երկնչին , եւ ոչ ի ստացուածոց պատկառին , եւ որ յետին չար է քան զամենայն չարիս՝ զմահ քան զկեանս բնութեն , մի է որ կարէ նոցա դիմակաց լինել :

«Լուեալ իսկ իմ էր ի նախնեաց մերոց , եթէ յաւուրս Շապոյ արքայից արքայի , իբրեւ սկսու ուսումնոյ այդ աճել եւ բազմանալ եւ ընուլ զամենայն երկիրն Պարսից , եւ եւս անգր յարեւելս հասանել , որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յորդորեցին զթագաւորն , զի մի բնաւ ամենեւին բարձցին օրէնք մոգութեան յաշխարհն . եւս հրաման սատարիկ զի լուեալ դադարեացէ քրիստոնէութիւն : Եւ որչափ նա կամեցաւ արգիլուլ , եւս քան զեւս աճեցին եւ բազմացան , եւ հասին մինչեւ յաշ-

խարհն Քուչանաց , եւ անտի ի հարաւակողմն մինչեւ ի Հնդկս տարածեցաւ :

«Եւ այնպէս աներկիւղ եւ համարձակք էին յաշխարհին Պարսից , մինչեւ յամենայն քաղաքս աշխարհին եկեղեցի շինեցին՝ որ զանցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորաբնակ արքունեօքն : Շինէին եւ վկայարանս իմն անուանեալս , եւ զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին , եւ յամենայն տեղիս՝ յապատս եւ յանապատս միայնանոցս շինէին : Եւ իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի օգնութիւն ուստէք , աճելով աճէին եւ բազմանալով բազմանային , եւ մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային : Զպատճառս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտէաք . բայց այսչափ ինչ ճշգրտիւ իմանայաք՝ զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային :

«Թէպէտ եւ արկ ի նոսա թա-
գաւորն զձեռն իւր խստու-
թեամբ, եւ զբազումս կալաւ
եւ Հարչարեաց ի նոցանէ, եւ
զեւս բազումս մահուամբ սա-
տակեաց, դառնացաւ եւ ձանձ-
րացաւ յանձն իւր, եւ գնոսա
ոչ կարաց նուազեցուցանել ի
բազմութենէն: Դարձեալ թէ-
պէտ փակեաց եւ կնքեաց զգը-
րունս եկեղեցեացն ընդ ամենայն
աշխարհն Պարսից, նոքա դամե-
նայն տուն եկեղեցի արարին, եւ
յամենայն տեղով զիւրեանց օ-
րէնսն կատարէին: Եւ զանձինս
իւրաքանչիւր վկայարանս համա-
րէին, եւ լաւագոյն զչինուածս
մարդկեղէնս քան զհողեղէնսն
հաշուէին: Սուրբ սպանողացն
բթեցան, եւ նոցա պարանոցքն
ոչ ձանձրացան. աւարառուք
ստացուածոց նոցա աշխատե-
ցան եւ աւարն օր քան զօր ա-
ճեցեալ բազմացաւ: Սրտմտեալ

էր թագաւորն, եւ յոյժ դառնա-
ցեալ դահիճքն բարկութեան.
խակ նոքա արթունք եւ զուար-
թունք, եւ խնդալից ընդունէին
զամենայն հարուածս տանջա-
նացն, եւ սիրով տանէին զա-
մենայն յափշտակութիւն ընչից
իւրեանց:

«Երբեւ ետես թագաւորն եթէ
գոռն տուեալ զիմեցին ի մահ
իբրեւ խաչինք սուրբք յազն երկ-
նաւոր, արգել եւ կարճեաց ի
նոցանէ զհարուածս տանջանա-
ցն. եւ հրաման ետ մոգաց եւ
մոգպետացն, զի մի ամենեւին
ոք խուեսցէ զնոսա, այլ հաս-
տատեալ կայցեն աներկիւղու-
թեամբ իւրաքանչիւր ուսմունս,
մոգն եւ զանդիկն եւ հրեայն
եւ քրիստոնեայն, եւ որ այլ
բազում կեչտք են ի կողմանս
աշխարհին Պարսից: Եւ ա-
պա առ երկիրն զխաղաղու-
թիւն հաստատութեամբ, եւ

լռեալ դադարեցին ամենայն խռ-
ռովութիւնք յուզմանց : Քանզի
ընդ մերոյ աշխարհին շարժման'
եւ արեւմուտք եւս մեծապէս
շարժեցան , եւ ամենայն տաճ-
կաստան ընդ նոսին խռովեցան :

«Ձայն ահա ի լսելոյ գիտեմք .
բայց այս որ ես ինձէն աչօք տե-
սի , թուի ինձ' թէ մեծագոյն եւս
լինի քան զառաջինն : Արդ դու
որ մարդպանդ ես աշխարհիս ,
պարտ է քեզ փոյթ յանձին ու-
նել , զրել եւ ցուցանել յարքու-
նիս զմիաբանութիւն բռնու-
թեանս , սրպէս աներկիւզու-
թեամբ առ ոչինչ համարեցան
զհրամանս արքունի : Եւ եթէ
չէր մեր աճապարեալ եւ ի փա-
խուստ դարձեալ , միումի մէնջ
ոչ տային ասլրել : Եւ եթէ ան-
գէն մարդիկ այդպէս բռնացան ,
եթէ յանկարծ զինուորս եւս ընդ
ինքեանս միաբանեցուցանեն , ո՞
կարիցէ կալ առաջի դոցա յան-

դուզն յարձակմանդ :

«Ես ահա անտեղեակ էի ան-
քակ ուխտի եկեղեցւոյդ ի մի-
մեանց . զի այլ է զոր լսէ մարդ ,
եւ այլ է զոր տեսանէ հաստա-
տուն իւրովք աչօք : Դու որ ի
մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ
էիր , եւ ճշմարտեալ գիտէիր ըզ
պնդութիւն մարդկանդ , եթէ
առանց բազում արիւն հեղլոյ
դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկա-
նել յեկեղեցիսդ , ընդէր ոչ զայդ
ամենայն հաւաստեալ յանդիման
չասացնր թաղաւորին : Քանզի
ամենայն նախարարացն աւագ
դու էիր , եւ զբոլոր աշխարհս
քեզ յանձն արարեալ էր մարդ-
պանութեամբ . ընդէր ոչ մեծա-
պէս հոգ տարար յանձն քո : Զի
յայլ ժամս իմաստուն էիր' եւ ես
գիտէի . զայս ոչ իմաստութեամբ
գործեցեր : Ապա թէ ոչ , յայտ
է եթէ եւ դու ի նոցա բանի ես ,
եւ քոյով խորհրդով անցուցին

զայս անցս ընդ իս եւ ընդ զօրս :

«Արդ եթէ այդ այդպէս է , եւ քեզ կամք չէ ունել զմոզութիւն , մի ինչ պատկառեր դու երկիրդ յարքայէ . ես գրեմ եւ ցուցանեմ ի դուռն մովպետան մովպետի եւ գերանդարձապետի եւ մեծ հազարապետին , զի ամցեն զարքայ ի հաւանութիւն , որպէս զի ի բայց թողացուցէ ըստ առաջին հրամանին , եւ ի կամս մարդկան սպաստան աւրացեն , զի առ սակաւ սակաւ ընդեւցին ընդ օրէնս մոզութեան . զի որք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կատարեալ զհրամանսն արքունի : Քանզի մարդ է աշխարհս , գուցէ յորժամ վնաս ինչ նոցա առնիցեն , եւ ինքեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտարութիւն : Իսկ յորժամ աշխարհս թափուր լինիցի ի մարդկանէս , յայնժամ եւ քեզ զըլխովն մեծապէս վնաս հասանէ :

յարքունուսա » :

Եւ պատասխանի մարդպանն մովպետին , եւ ասէ . «Ամենայն բանք խրատուդ զոր ասացեր՝ ճշմարիտ են . բայց զառաջինս զոր չիմացար՝ տեսեր , եւ մեծապէս զղջացար այժմ : Բայց դու արդ զոր ասեմս արա , եւ բարի ոք թուեսցի քեզ . սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր եւ զխորհուրդս քո արդել ի բազմաց . բայց արանց՝ որոց ես ասեմ՝ նոցա յայտնեա , մինչեւ ես ինձ յոյժ ժողովեցից զօր ի թիկունս ամեւոյ , եւ զուխտ եկեղեցւոյդ գերեւս կարացից երկրիեղկել : Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից , գիտեմ ապա թէ եւ զհրամանսն արքունի կարող եմ կատարել » :

Եւ անդէն հրոս հանեալ ի Սիւնեաց աշխարհէն , զիւր գունդընս առուարացոյց ի թիկունս օդնականութեան մոզաց եւ մոզպետին : Եւ ապա սկսաւ ասել .

«Աղէ գու անգամ մի հրովարտակ ի գուռն տուր վասն այրու ձիոյն որ յԱպղուանն է տասն հազար, զի ի ձմեռոց ի Հայաս եկեացեն. եւ յորժամ զնոսա ի ձեռին ունիցիմք՝ չիք ոք որ եղձանել կարէ զհրամանն արքունի » :

Պատասխանի ետ մոգպետն եւ ասէ ցմարդպանն . «Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է . քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կռուեացուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս ի բաց քանդի, եւ մեք ի պատուհասէ չապրիմք, անձանց միաս, եւ արքունի մեծապէս զեան » :

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին ունին զնել նմա մարդպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնան : Սկսաւ այնուհետեւ պատրել զոմանս կարասեաւ եւ զոմանս ողորական բանիւք . զոսամիկն ամենայն՝ ա-

հեղ բանիւք սպառնացեալ սրբտաթափ առնէր : Հանապազորդ առատացոյց զոռձիկն տաճարին, եւ յերկարէր զնուագն ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արեւցութեան եւ ի կաքաւս լրկութեան . քաղցրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական եւ զերգս հեթանոսականս . մեծապէս գովութիւն մատուցանէր օրինաց թագաւորին : Բերեալ էր եւ յարքունուստ քաղմութիւն կարասւոյ, եւ միում միում կաշառ դաղտ խթէր ի պատճառս պարգեւի եւ պատուոյ . եւ բազում նենգութեամբ զանմեղ մարդիկ հրապուրէր եւ յինքն տրկանէր :

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, եւս քաջ դրդեալ յորդորեցան ի նոյն միաբանութիւն . եւ հրնարագէտ իմաստութեամբ ընդ

երկուս բաժանեցին զբանակն :
Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ
գիտացին ի միտս իւրեանց՝ եթէ
անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօր-
հասական վերսն ի հոգիսն ըն-
կալեալ էր , խորշեցան մերժե-
ցան եւ ի բաց փախեան ի նմա-
նէ :

Խորհուրդ արարեալ ի գիշերի
միում ամենայն ուխտին բազ-
մութեամբ , կոչեցին եւ զսպա-
րապետն զօրաց ի խորհուրդն .
հարցին եւ քննեցին եւ ի վերայ
հասին մտացն անշարժութեան ,
որոյ ոչ եւ առ սակաւ մի թե-
րացեալ էր ի սիրոյն Քրիստոսի :
Եւ միաբան ազօրս արարեալ
ի վերայ նորա , վերտին ընկա-
լան զնա յառաքինութիւն : Եւ
նովաւ որսացեալ զբազումս ի
նոյն միաբանութիւն՝ որք ոչ էին
քակեալ յառաջին միաբանու-
թենէն , եկին եւ ժողովեցան
զունդ զօրաց բազմաց : Եւ եւս

առաւել հեռագոյն դատան ի մո-
գացն եւ ի մոգպետէն եւ յանօ-
րինէն Վասակայ :

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց
եւ ապշեցոյց զմիտս մոգպետին ,
մինչեւ չեա նմա իմանալ զեւս
իրացն : Սկսաւ բաշխել մոդս ի
տունս նախարարացն եւ մեծա-
մեծ որճիկս կարգել զոհել պատ-
րուճակս , եւ բռնաբար կնքա-
ւոր մարդկանն տալ ուտել միս
յազածոյ , եւ երկիր պագանել
արեգականն : Իբրեւ սկսաւ բազ-
մանալ ընդ ամենայն աշխարհն
այնպիսի պղծագործ խառնա-
կութիւն , յանդգնեցան եւ եւս
կանայք փշտկանացն յաւուր
կիւրակէի անցուցանել զճրագ ու-
նրս եկեղեցոյն եւ պատառել ըզ
հանդերձս հաւատաւոր կանանց :

Չայս գովական աղմկի իբրեւ
տեսին միաբան սուրբ եպիսկո-
պոսունքն , զաւետարանն ի ձեռն
առեալ հասին եւ անկան առանց

հարցանելոյ ի վանս սպարապետին , ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց :

Համբարձին զձայնս իւրեանց եւ ասեն . «Ազաչեմք զձեզ զամենեւեան սուրբ աւետարանաւրս . եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարդպանն եւ մոգպետն , նախ զմեր պարանոցս հատէք , եւ ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք : Ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարն գործեն , այսօր խնդրեսցի վրէժդ այդ ի նոցանէ :

Իսկ որք էին ի ներքս ի վանս սպարապետին՝ յոռն կացին , միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած եւ ասեն . «Դու Տէր սրտագէտ ամենեւեոյն , ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն ի մարդկանէ . եթէ խտորեալ իցեմք իքէն սրտի մտօք , զայն դու ինքնին քաջ գիտես . այսօր

իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց : Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս , դու Տէր լեր մեր օգնական այսօր , եւ տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան ի ձեռս մեր , զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց քոց սրբոց » :

Զայս իբրեւ ասացին , ամենեւեան զգլուխ զգեանի հարկանէին . եւ ողջունեցան յաւետարանէն եւ յեպիսկոպոսացն :

Իսկ մի ոմն ի նախարարացն որ անդր դիպեցաւ , էր ի նոցա խորհրդի , եւ ոչ միաբանեաց ընդ նոսա ի մեծ վկայութիւնն . եւ անդէն առ ժամայն ի նոցունց ի տեղւոջ քարկոծեցաւ , եւ ահ մեծ անկաւ ի վերայ ամենեւեոյն :

Յայնժամ ամենեւեան ի նախանձ բարկութեան բրդեցան , մինչեւ ամենայն տեսողացն երկամունքն դողային , որք առ ոչինչ համարեցան զպարգեւս

արքունի , եւ առ ոտն հարին
զհրամանս ահագինս : Ընթացան
վաղվաղակի ի զէնս իւրեանց ,
վառեցան կազմեցան զգիշերն
ամենայն , եւ ընդ ծագել արեւ-
զականն զգունդն յերիս մասու-
նրս բաժանեալ ի բանակն ար-
կանէին : Գունդն առաջին յա-
րեւելից կուսէ , գունդն երկ-
րորդ՝ յարեւմտից կողմանէ , եւ
գունդն երրորդ՝ ի հիւսիսոյ կող-
մանէ , շուրջանակի իմէջ առեալ
փակեցին զբազմութիւն բանա-
կին . եւ զբազմում կոտորեցին ,
եւ զեւս բազմագոյնս կապեցին
զերեւելի մարդիկ , եւ արկին ի
բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշ-
խանութեամբ : Եւ զառ եւ զա-
պուռ զաւար բանակին ի մի վայր
ժողովեալ պահէին իբր հրամա-
նաւ արքունի :

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ
արարեալ , եւ միաբանէր ընդ
նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ

յուխտին , զղջանայր զառաջին
քակումն ի նոցանէ : Անկանէր
ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ
կալիսկոպոսացն , եւ աղաչէր
խաղապատելով՝ զի մի մերժեալ
ընկեացի առ ի նոցանէ : Կրկնէր
եւ երեքինէր զանսուտ երդումն
առաջի բազմութեանն ի սուրբ
աւետարանն , զբէր եւ կնքէր
զերդումն եւ կապէր զաւետա-
րանէն . եւ աղաչէր՝ զի յԱստու-
ծոյ խնդրեացի վրէժխնդրու-
թիւնն , եւ մի նոքա մարդկա-
բար սատակեացեն զնա :

Իսկ նոքա թէպէտ եւ հաս-
տատեալ գիտէին գնենդութիւն
կեղծաւորութեանն նորա , եւ
եթէ խաբէութեամբ գառնայ
անդրէն ի հին մոլորութիւնն ,
ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն ար-
կանել ի նա վասն առաջին յան-
ցանացն , այլ սուրբ աւետա-
րանին թողին ի գատապարտու-
թիւն :

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առնուլ զսուրբ դանձն եկեղեցւոյն, ահամայ եղին դանձինս եւ զաւար իւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն եւ ամենայն զօրացն . եւ եղծեալ ապականեցաւ հրաման թագաւորին : Եւ յաջողեալք զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին եւ ասէին գոհանալով արք եւ կանայք եւ ամենայն ռամիկ բազմութիւնն . « Պատրաստ եմք ի հալածանս եւ ի մահ եւ յամենայն նեղութիւնս եւ ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ զալրստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի , որով վերադին ծնաք ի մի յոյս հաւատոյն մկրտութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս , ըստ նախն մանութեան կամբք չարչարանօք եւ արեամբ նորոգել զանձինս : Քանզի հայր մեր ըզ

սուրբ աւետարանն գիտեմք , եւ մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ . մի ոք չար անջրպետ ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեացէ ի սմանէ » :

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առաւել տէրն քան զԺառայ , եւ ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ . եւ ոչ ոք քան զճր նուազեալ յարութենէ : Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց եւ կանանց , ծերոց եւ տղայոց եւ ամենայն միաբանելոց ի Քրիստոս : Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան , եւ զմի ազան զբահրս հաւատոց պատուիրանին Քրիստոսի . միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք եւ կանայք :

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոսկի , եւ ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ , եւ արհամարհեալ առանց ազանութեան ,

անարդեալ պատուական հանդերձք առ ի դարդս մեծարանաց : Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարելին յաչս իւրեանց ստացողին : Տեսնելին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ դիակունս , եւ զիւրաքանչիւր զերեզմանս ինքեանք փութելին , եւ կեանք իւրեանց ի մահ համարեալ էին , եւ մահք իւրեանց անշուշտ կեանք :

Բայց այս բարբառ ստէպ ստէպ ընթանայր . « Քաջութեամբ միայն մեռցուք , զանուն եւ զուզիս եւ եթ ժառանգեսցուք , զի կենդանի իցէ ի մեզ Քրիստոս , որում զիւրին է ի միւսանդամ նորոգել զմեզ ի հոգոյ եւ զամենայն զյառաջագոյն գննջեցեալսն , եւ հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց » :

Ձայս եւ արաւել քան զսոյնս խօսելով , եւ մխիթարելով զան-

ձինս եւ զմիմեանս , դարձեալ միւսանդամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց , եւ աղօթականքն անդադար լինելին յաղօթան իւրեանց , եւ պահօղքն ճգնէին ի պահս իւրեանց : Ձայնք պաշտօնէիցն ի տուէ եւ ի գիշերի անհատելին ի սուրբ սաղմոսն . ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ . սոյնպէս եւ մեկնիչքն ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն :

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան ի վերայ բերդիցն եւ աւանաց , զոր ունէին Պարսիկքն ի տեղիս տեղիս , յամրոցն աշխարհին . տապալելին քանդէին զքնակութիւնս նոցա : Առաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք , եւ առնուին զանմատոյց ամուրսն ,

զԳառնի քաղաքն , զԱնին , զԱրտագերս , եւ զաւանս իւրեանց . զԵրկայնորդսն եւ զԱրհնին , եւ զաւանս իւրեանց . զԲարձրաբուղն , զԽորանիստն , զՄիսանիստն , զանկասկածելի Ողականն , եւ ընդ նոսա եւ զաւանս իւրեանց . զԱրիանեալն , զՎանն աւան , ընդ նրմին եւ զաւանսն իւր . զԳռեալն եւ զԿապոյտն , զՈրոտն եւ ըզՎատակաշատն :

Զամենեայն զայս իւրաքանչիւր գեղիւք եւ ագարակօք , զօրօք եւ զօրագլխօք ի նմին ամի առեալ տապալեցին , եւ ի գերութիւն վարեցին զարս եւ զկանայս ընչիւք եւ ստացուածովք , հանդերձ պատուական գանձիւք եւ նոցին սպասուք : Տապալէին քանդէին ըզչինուածս նոցա , եւ այրէին կիզուին զտունս պաշտօնարկի եւ պաշտաման կրակի : Սրբէին

զպղծութիւն կռապաշտութեանցն , եւ առնուին զկահ եւ ըզկազմածս ատրուշանացն , բերէին եւ զնէին ի սուրբ եկեղեցւոյն , եւ ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին ի սպաս տէրունական սեղանոյն : Եւ փոխանակ մնոտի պաշտամանցն զոր տապալեցին յամենայն տեղիս հեթանոսացն , զփրկական Խաչն Քրիստոսի կանգնէին . զամենասուրբ սեղանն ուղղէին , եւ ըզկենդանարար Խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ . պաշտօնեայս եւ քահանայս ի տեղւոյն կացուցանէին : Յուսով հաստատեալ խնդայր ամենայն երկիրն առ հասարակ :

Եւ մինչդեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատարեալ գործէին զգործ նահատակութեանն , երեւէր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք . քանզի առանց հրամանի ի զօրացն Հա-

յոց, յարեւելից կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան ոմանք Ստրպատական աշխարհն, եւ ի տեղիա տեղիա բազում վնաս արարին՝ առնելով եւ աւերելով եւ քանդելով զբազում ատրուշանս :

Իսկ որ ի մեծ ամուրսն անկանէին՝ խաչանշան արարեալ՝ ի վերայ դօրուն յարձակէին . որ եւ երկու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ կործանեցան . մինչեւ ամենայն բնակչաց երկրին զահի հարեալ ի մեծ նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք ըզկրակատունա այրէին . ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին ի սուրբ աւետարանն :

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք կատարէին ի ձեռն զօրականին . քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն եթէ զանուն Սատուծոյ որ յիշեացէ՝ արհաւիրք մեծ անկանէ-

ին ի վերայ նոցա, եւ ամենայն մարդ պատմէր ընկերի իւրում տեսիլս նորս եւ զարմանալիս : Սոյնպէս եւ աստեղք ի յերկինս երեւէին յոյժ բուսալիւր պայծառացեալ, զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն : Եւ ամենայն տղայք աշխարհին իբրեւ զարս պատերազմոցս խիզախէին :

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց եկն եհաս հազարապետն Աղուանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին, մեծաւ տաղնապաւ փութացուցանէր զգօրսն ասելով. «Գունդն Պարսից որ էր ի կողմանս աշխարհին Հոնաց՝ զարձաւ այսրէն, եկն եմուտ յաշխարհս մեր . եւ բազում եւս եւ այլ այրուծի որ ի դրանէ եկն : Եւ թող զայս ամենայն, այլ երեք հարիւր մոգ վարդապետ ածեալ ընդ իւրեանս, պառակտեցին զաշխարհն, եւ զոմանս ոմանս յինքեանս արկին, եւ կամէին

յեկեղեցին ձեռն արկանել . եւ հրամանաւ թագաւորին ստիպէին զամենեսեան եւ ասէին , « Եթէ կամօք յանձն առնուք զօրէնան , պարգեւս եւ պատիւս գտանէք ի նմանէ , եւ թողուն թիւն հարկացն յարքունուստ լիցի ձեզ . ապա թէ կամօք չառնէք , հրաման ունիմք ի գեօղս եւ ի քաղաքս շինել ատրուշանս , եւ զվաւաճական կրակն ի ներքս դնել , եւ կացուցանել մոգս եւ մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշխարհիդ : Եւ եթէ ստամբակեալ ոք ընդդէմ դարձցի , ինքն մահու պատուհաս ընդունի , եւ կին եւ որդիք այնպիսոյն առնաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն » :

Իսկ գունդն Հայոց իբրեւ լուաւ զայս գոյժ դառնութեան , ոչ ինչ թուլացեալ լքան ի քաջութենէն . այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն

աշխարհին վասն զուժաբեր հրքնշտակացն որ հասին առ նոսա : Եւ միաբան քաջալերս տուեալ՝ արձակեցին զնոսա , զի առ ժամանակ մի պատիր խաբէութեամբ զնոսա կալցեն , զի խափանեացին ի չար կամացն՝ չձեռնարկել ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց . եւ զօրութեամբ ընն Աստուծոյ խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ իրացն հնարիւք ելս խնդրէին :

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն ի մեծ նախարարացն ի տոմէն Գրնունեաց՝ Ատոմ , ձեպով առաքեցին յերկիրն արեւմտից ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ զչարիմաց թագաւորին արեւելից , միանգամայն եւ պատմել զիւրեանց քաջութիւն արութեանցն — զոր գործովք կատարեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրամանն անդ , եւ մեծապէս սատակումն ի վերայ մոգացն հա-

սուցանելով — խնդրել ի նմանէ օգնականութիւն ստատարութեան, եւ եթէ նա կամեացի՝ նմա իակ մտանել ի ծառայութիւն :

Եւ այս է պատճէն հրովարտակին՝ զոր զրեցին առ Թէոդոս կայսր .

« ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք եւ ամենայն զօրօք Հայոց , Վասակ մարդպան եւ Ներշապուհ Ռբմբոսեան հանդերձ Սպարապետաւս Վարդանաւ եւ ամենայն մեծամեծ նախարարօքս , առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր , բաղմասցի ողջոյն մեր առ քեզ եւ ամենայն զօրաց քոց , որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք ծովու եւ ցամաքի , եւ չիք ոք յերկրաւորացս՝ որ ձերում անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ :

« Որպէս մեք իսկ ունինք զան-

սուտ յիշատակարանսն զառաքինի նախնեացն ձերոց , ունելով զԵւրովպէ՝ անցին եւ տիրեցին եւ Ասիացւոց կողմանցն ի սամանացն Սերայ մինչեւ ի կողմանքս Գաղեքովնի , եւ ոչ ոք զբտաւ ստամբակեալ եւ ելանել ըստ ձեռն նոցա :

« Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ Գաստակերտ մեծ եւ սրբելի զՀայոց աշխարհս անուանէին : Վասն որոց եւ նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր , որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրասպան մարդախողտող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց , եւ ի ձէնջ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս , սոյնպէս եւ զհաւատոն որ ի Քրիստոս՝ ընկալեալ ի սուրբ եպիսկոպոսէն Հովմայ , լուսաւորեաց ըզխաւարային կողմանս հիւսիսոյ . զոր եւ այժմ կամին ի մէնջ

կորդել հանել խաւարասէր որ-
գիքն արեւելից :

« Եւ մեք ի ձեր քաջութիւն
արութեանդ խիզախեալ , էր
ինչ որ ընդդէմ դարձաք նոցա
հրամանացն , եւ բազում այն է
որ արդ առաջի պատրաստեալ
եմք : Ընտրեցաք զմահ աստուած-
պաշտութեամբ քան զկեանս ու-
րացութեամբ . եթէ գուք եւս
ի ձեռն առջիք զմեզ , ահա կրկին
կենաց դիպեցաք , եւ ոչ մի ան-
գամ մահու : Եւ եթէ սակաւիկ
մի հեղգայք , գուցէ բազում եւ
այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ
բոցոյ սորա » :

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն
մեծի թագաւորին , եւ ընթեր-
ցան զգիր պաղատանաց Հայոց
աշխարհին եւ գլխատակարանս
նախնեացն , բազում մատենաք
ի մէջ եկեալ ընթերցան՝ որ զնոյն
ուխտ հաստատութեան ի ներքս
գտանէին :

Եւ մինչդեռ երանելին Թէոդոս
հարցանէր զամենայն սինկղի-
տոսն , եւ հնարս իրացն կամէր
գտանել խաղաղութեամբ , եւ
հոգ տանէր մեծաւ յօժարու-
թեամբ՝ զի մի եկեղեցիքն արեւ-
ւելից յսփշտակեալին յանօրէն
հեթանոսացն , ի նմին ժամա-
նակի անդէն վաղվաղակի հա-
սանէր վախճան կատարածի կե-
նաց նորա , եւ կարի չար խա-
փանուան լինէր գործոյն օգնա-
կանութեան :

Եւ թագաւորէ փոխանակ նո-
րա Մարկիանոս կայսր , եւ ի
ձեռն վատթար արանց խրատ-
տուացն իւրոց ծառայից , Անա-
տոլեայ՝ որ սպարապետն էր ,
եւ փղորենտիոս ասորի , երկուք-
եան անարգ եւ վատթար ա-
րանց , միանգամայն եւ անաս-
տուածք . ի նոցա բանս ելեալ
թագաւորն , ոչ կամէր անսալ
միաբան ուխտին Հայոց , որ ա-

մենայն ուժովն իւրեանց ընդ-
դէմ կացեալ էին չարութեանն
հեթանոսաց : Իսկ անարիս այս
լաւ համարէր պահել զուխտն
հեթանոսաց վասն մարմնական
խաղաղութեան՝ քան պատե-
րադմակից լինել ուխտին քրիս-
տոնէութեան : Վասն այսորիկ
փութացաւ արձակեաց դեպա-
նըս առ թագաւորն Պարսից ըզ-
նոյն Փղորենտիոսն , եւ եմուտ
ընդ նմա յուխտ հաստատու-
թեան՝ ձեռնթափ լինել ի զօրացն
Հայոց զօրու եւ դինու եւ ամե-
նայն օգնականութեամբ :

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատե-
ցաւ , եւ հատաւ օգնականու-
թիւն յուսոյ նոցա ի մարդկանէ ,
դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն
քաջալերել սկսան զանձինս եւ
զօրսն Հայոց : Թէպէտ եւ հա-
յէին յիւրեանց սակաւութիւնն
եւ յերկոցունց թագաւորացն
միաբանութիւն , ոչ ինչ վատա-

սրտեալ զողային , այլ բոտ ա-
ռաջին ուխտին խիզախէին եւ
առէին . « Պատրաստ եմք ի սպա-
նանել եւ ի մեռանել . դիւրին
է Աստուծոյ սակաւութեամբ զբազ-
մաց գործ գործել , եւ անար-
գանօք զմեծամեծ իրս կատա-
րել :

Թէպէտ եւ ոչ ունէին թագա-
ւոր առաջնորդ , եւ ոչ արտա-
քուստ օգնական զոք յօտարաց ,
սակայն անձանց առաքինու-
թեամբ եւ սուրբ վարդապետա-
ցնն մխիթարութեամբ՝ համա-
գունդ ամենայն նախարարքն
զօրօքն իւրեանց յիւրաքանչիւր
տանէ ի մի վայր գային հասա-
նէին վարդապակի . բազում եւ
այլ այրուծի՝ որ յարքունի տա-
նէ անտի էր :

Եւ զամենայն զօրսն յերիս
գունդս բաժանեցին .

Զգունդն առաջին տային
ցնեղապուն Ռմբոսեան , եւ

գումարէին զնա պահապան աշխարհին, մերձ ի սահմանս Ատրուպատական աշխարհին:

Եւ զգունդն երկրորդ տային ի ձեռն Վարդանայ զօրավարին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս Վրաց ի վերայ մարդպանին Ճորայ, որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Աղուանից:

Իսկ զգունդն երրորդ տային ի ձեռն Վասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց՝ ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց:

Ընտրեաց եւ առ նա ընդ իւր՝ զորոց գիտէր զլիւթութիւն հաւատոց նոցա:

Զիշխանն Բաղրատունեաց զօրք իւրովք:

Զիշխանն Խորխոռունեաց զօրք իւրովք:

Զիշխանն Ապահունեաց զօրք իւրովք:

Զիշխանն Վահեւունեաց զօ-

րօքն իւրովք:

Զիշխանն Պալունեաց զօրօքն իւրովք:

Զիշխանն Գաբղենից զօրօքն իւրովք:

Զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք:

Եւ զայլ բազում զօրս յարքունի տանէն արկ յինքն, եւ զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ: Եւ խորամանկ խաբէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, ի պատճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ ընդ ճապուկ անդր անցանէ ի վերայ գնդին Պարսից՝ հալածականս առնել յաշխարհէն Աղուանից:

Իսկ նա յամրածածուկ հաւաքոցէն ձեպով դեսպանս արձակէր առ գունդն Պարսից. «Ահա աւաղիկ քակեցի զմիաբանութիւն ուխտին Հայոց, եւ ընդ երիս կողմանս գունդս գունդս քակեալ բաժանեցի: Զգունդն

առաջին հեռացուցի ի կողմանս
Հերայ եւ Զարեանդայ . եւ
գունդս երկրորդ ընդ իմով ձե-
ռամբ է , որոց ոչ ինչ տամ վնաս
առնել զօրաց արքունի : Եւ զայլ
ամենայն որ այր կոռւոյ յաշ-
խարհի աստ գտանէր՝ ցանեցի
ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս
աշխարհիս : Բայց զգունդն եր-
րորդ արարի ընդ Վարդանայ
յԱղուանս՝ սակաւածեռն եւ ոչ
բազմաթիւ : Ե՛լ համարձակ ընդ
առաջ նորա , եւ մի՛ զանգիտեր
ամենեւին տալ պատերազմ .
գիտեմ զի ի պարտութիւն մատ-
նին առաջի քոյոյ մեծի զօրու-
թեանդ» :

Զայս գրեաց եւ եցոյց մարգ-
պանին՝ որում անունն էր Սե-
բուխտ : Իսկ նա իբրեւ լուաւ
զայս ամենայն զքաջայերս ի
Վասակայ , եւ ստուգեալ հա-
տատեաց ի միտս իւր՝ եթէ սա-
կաւածեռն գնդաւ գայ սպարա-

պետն Հայոց ի վերայ նորա , ոչ
եկաց մնաց ի կողմանս ձորայ .
այլ կուտեաց զամենայն բազմու-
թիւն զօրու իւրոյ , եւ փութա-
նակի անցանէր ընդ մեծ գետն
Վուր անուն . եւ պատահէր նմա
մերձ ի սահմանս Վրաց հանդէպ
Խաղխաղ քաղաքի , որ ձմերոց
էր թագաւորացն Աղուանից :
Անցանէր բաւանդակէր ամենայն
զօրօք իւրովք . ուզմ արարեալ
զբոլոր մեծութիւն գաշտին ի
ներքս փակէր . զինեալք եւ
վառեալք ամենայն պատրաս-
տութեամբ ի մարտ պատերազմի
ընդդէմ գնդին Հայոց :

Իսկ քաջն Վարդան եւ ամե-
նայն զօրքն որ ընդ նմա էին՝
իբրեւ տեսին զբազմութիւն
պատրաստութեան գնդին հե-
թանոսաց , հայեցան եւ յիւր-
եանց սակաւութիւնն . թէպէտ
եւ կարի յոյժ նուազունք էին
քան զնոսա , ոչ ինչ զանգիտե-

ցին առ ի յոյժ բազմութենէն ,
այլ հասարակ միաբան համբար-
ձին յերկինս զձեռս իւրեանց ,
աղաղակէին եւ ասէին .

«Դատեա , Տէր , զայնոսիկ
ոյք դատին զմեզ . մարտիր ընդ
այնոսիկ որ մարտնչինս ընդ մեզ .
զինու եւ ասպարաւ քով օգնեա
մեզ : Շարժեա եւ դողացո՞ ըզ
դունդագունդ բազմութիւն ա-
նօրինացս . զրուեա եւ վատնեա
զչար միաբանութիւն թշնամեաց
քոց առաջի քոյոյ փրկական
մեծի նշանիս , եւ տուր ի ձեռն
ասկաւուցս զքաջութիւն յաղ-
թութեան ի վերայ անհնարին
բազմութեանս : Ոչ ի պարծանս
անոտի փառասիրութեան անօ-
դուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք ,
կամ յազահութիւն ընչասիրու-
թեան զանցաւոր մեծութիւն
կապտելոյ , այլ զի ծանխցեն եւ
գիտացեն ամենեքեան այնոքիկ
որ ոչն հնազանդին սուրբ աւե-

տարանին քարոզութեան , եթէ
դու ես Տէր կենաց եւ մահու ,
եւ ի ձեռն քոյ է յաղթութիւն
եւ պարտութիւն : Եւ մեք
պատրաստ եմք ի մեռանել վասն
քո սիրոյդ . եւ եթէ սպանա-
նել եւս հասանէ գնոսա , ոչ ե-
թէ մեզ ինչ , այլ ճշմարտու-
թեանն եղիցուք վրէժխնդիրք» :

Եւ զայս ասելով՝ խումբ ա-
րարեալ յարձակէին , եւ զաջ
թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն
արկեալ , սրոյ ճարակ զամե-
նեան տային ընդ երեսս դաշ-
տին , եւ փախտաւան առնէին
մինչեւ յամուր տեղիս մայրեացն
առ խորագոյն դարիւքն Նով-
նաս գետոյ : Ուր ընդդէմ դարձ-
եալ թաղաւորազանց ոմանց
Բաղասական արքայի , ընկեցին
զոմս ի ձիոյ ի նախարարացն
Հայոց . ի գնդէն Դիմաքսենից
զՄուշ սպանին , եւ զԳազրիկ
վիրաւորեցին :

Յայնմ տեղեւոյ զէտ ակն ի վեր
ամբառնայր Սրշաւիր Սրշարու-
նի , գոչէր առիւծաբար եւ յար-
ձակէր վարազաբար , հարկանէր
եւ ռատակէր՝ զՎուրին քաջ
զեղբայր թագաւորին Լվնաց ,
եւ զբազում համարդո նորին
ընդ նմին սատակէր : Եւ այնպէս
ամենեքեան առ հասարակ այր
զախոյեան իւր յերկիր կործա-
նէր : Եւ առ յոյժ յանդուգն
յարձակմանն՝ յոլովագոյն այն
էր զոր գետամոյնս առնէին քան
դանկեալսն սրոյ ի ցամաքի : Եւ
ի բազմութենէ դիականցն ան-
կելոց՝ յստակ ջուրք գետոյն
յարիւն դառնային , եւ ոչ գտա-
նէր ոք ամենեւին ի նոցանէ
ապրեալ եւ թագուցեալ յան-
տառախիտ մայրիս դաշտացն :
Բայց մի ոմն ի զօրականէ թըշ-
նամեացն՝ զինու հանդերձ ելեալ
ի նիւս երկւարին անցանէր ընդ
մեծ գետն , մազապուր պրծեալ

ի պատերազմէն՝ գոյժ տանէր ի
մնացեալ բուն բանակն , որք
վախստական անկանէին ի մեծ
շահաստանն :

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հա-
յոց կատարելով զմեծ գործ պա-
տերազմին՝ ի դիակապուտո դառ-
նային , ժողովէին զբազում աւար
բանակին , եւ կողոպտէին զանկ-
եալ դիակուսնս . եւ կուտէին
բազում արծաթ եւ ոսկի , զգէնս
եւ զգարգս զարի արանց եւ ըզ
քաջ երիւարաց :

Դարձեալ յարձակէին ոչ սա-
կաւ քաջութեամբ ի վերայ բեր-
դիցն եւ քաղաքաց զոր ունէին
Պարսիկքն յաշխարհին Աղուա-
նից , հզօրապէս մարտնչելով եւ
այրելով զամուրս արգելանաց
նոցա , եւ զերամս երամս մո-
գացն — զոր պատրաստական
ածեալ աշխարհին գայթակղու-
թիւն — ուր եւ դառնէին յա-
մուրս ամուրս վայրացն , սրոյ

ճարակ տուեալ՝ դնէին գէշ
թռչնոց երկնից եւ գազանաց
երկրի : Արքէին գտեղիսն յամե-
նայն պղծագործ զոնիցն , եւ
փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն
յանհնարին նեղութենէն :

Եւ բազումք ի նախարարացն
Աղուանից եւ յամենայն շինա-
կանացն , որք վասն անուանն
Աստուծոյ ցրուեալ եւ վատնեալ
էին յամուրս լերանց Կապկոնի ,
իբրեւ տեսին զաջողութիւն գոր-
ծոյն զոր կատարէր Աստուած
ի ձեռն գնդին Հայոց , գային
ժողովէին եւ նորա , եւ խառ-
նէին ի գօրս նոցա . եւ միաբանք
եւ հաւասարք կցորդք լինէին
գործոյն նահատակութեան : Խա-
ղային գնային այնուհետեւ ի
վերայ պահակին Հոնաց , զոր ու-
նէին բռնութեամբ Պարսիկքն .
առնուին քանդէին զպահակն ,
եւ կոտորէին զգօրսն որ ի ներքս
բնակեալ էին , եւ զդուռնն տա-

յին ի ձեռն Վահանայ՝ որ էր
յազգէ թագաւորացն Աղուանից :
Եւ յայսր ամենայն քաջութեան
վերայ ոչ ոք անկեալ վիրաւո-
րեցաւ ամենեւին ի նոցանէ ,
բայց ի միոյ երանելոյ որ կա-
տարեցաւն նահատակութեամբ
ի մեծ պատերազմին :

Եւ անդէն ի նմին տեղոջ
զայրն որում զդուռնն յանձն ա-
րարին՝ գնոյն դեսպան արձա-
կեցին յաշխարհն Հոնաց , եւ ի
բազում յայլ ազգս բարբարոսաց
որ համագործք էին Հոնաց աշ-
խարհին , բանս դնել ընդ նոսա
եւ ուխտ հաստատել՝ անքակու-
թեամբ ունել զմիաբանութիւնն :
Իսկ նորա իբրեւ զայն ամենայն
լուան , փութապէս վազվաղակի
հասանէին ի տեղին , եւ աւա-
նատեաք լինէին գործոյն յազ-
թութեան : Եւ ոչ ինչ յապա-
ղեցին երդմամբ յուխտ մտանել
ըստ կարգի իւրեանց օրինաց .

յանձն առին եւ զերդումն քրիստոնէից՝ պահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւնս :

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին եւ արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն , եւ դեռ անդէն ի տեղւոջն զետեղեալ էին իսաղաղութեամբ , գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց , զճակատ հարեալ եւ զօձիս պատուեալ վասն ապստամբին Վասակայ . « յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան եւ աւերեալ զբաղում տեղիս Հայոց աշխարհին , մանաւանդ զձմերոցս արքունի , որ կայանք զօրացն էին , զԳառնին եւ զԵրամայիս եւ զՆրասիսանակերտն՝ զմեծ Դատաւկերտն , զՎարդանաշատն եւ զամուրն Օշական , զՓառախտն , զՍարգեանան , զՅոլակերտն աւան եւ զբերդն Արմաւրի , զԿուաչն աւան , զԱրուճն , զԱշնակն եւ զամենայն օտն

արագածու , եւ զնահանգն Արտաշատու եւ զԱրտաշատն ինքնին գլխովին , եւ զամենայն զեւդս եւ զաւանս որ շուրջ ըզնովաւ էին , առեալ աւերեալ եւ հրձիգ արարեալ , եւ զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ : Զեռն արկեալ եւ ի սուրբ եկեղեցիան , տարեալ եւ զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ . զերի վարեալ զընտանիս քահանայից , եւ զնոսին կապեալ եւ եղեալ ի բանդի . եւ ինքն սիւնեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէ զերկիրն ամենայն : Եւ գունդն որ էր ի կողմանս Ատրպատականի՝ ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ի միջոց աշխարհին : Եւ զօրքն որ անդ մնացեալ էին՝ խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին , եւ դեռ պահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի :

Բայց այն որ ընդ նմայն էին՝
ենն ոմանք որ փախեան յիւրա-
քանչիւր տեղիս , եւ բազումք
այն են որ զհետ մոլորեցան նո-
րա ամբարշտութեան » :

Չու արարեալ ի տեղւոջէ ան-
տի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն
Հայոց մեծաւ ստիպով եւ բա-
զում աւարաւ եւ անչափ մե-
ծութեամբ , եւ անտրտում ու-
րախութեամբ երգս ի բերան
առեալ եւ ասէին ձայնիւ . « Թոս-
տովան եղերուք Տեառն , զի
բարի է , զի յաւիտեան է ողոր-
մութիւն նորա . Ո եհար զազգս
մեծամեծս եւ սպան զիշխանս
հզօրս , զի բարի է , զի յաւիտ-
եան է ողորմութիւն նորա » :
Եւ զայս սաղմոս երգելով մինչեւ
ի վախճան կատարեալ աղօթիւք
փառատրութիւն սուրբ Երրոր-
դութեանն մատուցանէին : Անդ
յանձանձէր ամէր զօրավարն
զկաց եւ զմնաց զօրականին ա-

ռաջապահօք եւ վերջապահօք ,
կողմապահօք ողջ եւ առողջ հա-
սուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ
ի սահմանս հայրենի աշխարհին :

Ազգ եղեւ ուրացեալն Վա-
սակայ եւ իշխանացն որ ընդ
նմա էին՝ քաջութիւն նահատա-
կութեան գնդին Վարդանայ
յաշխարհին Աղուանից , եւ միա-
բանութիւնն եւս Հոնաց : Մինչ-
եւ յանդիման եղեալ էին միմ-
եանց , զգիշեր մի օգնական
գտեալ նորա՝ փախստեայ անկա-
նէր յամուրս իւրոյ աշխարհին ,
եւ այնպէս տաղնապաւ մերժե-
ցաւ . զգերի եւ զաւարն զոր
ստեալ էր յԱյրարատ գաւառէ ,
ակամայ զիւրն եւս ի վերայ եթող
եւ փախեաւ :

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայ-
նոյ հասեալ էր , եւ զոռճիկս՝
թշնամեաց գնդին հարեալ էր ,
ոչ կարէր զմիով տեղեաւ հա-
մադուսդ զօրսն դարմանել . այլ

սխտէր տարածանէր ընդ գաւառըս գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ ձմերոցիւ Պատուէր հըրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնայնուոյն: Եւ զսակաւս ի դնդէն յաւազ նախարարացն գործակից իւր թողեալ, բռնանայր ի վերայ՝ ունելով զթագաւորանիստ տեղիսն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր եւ աւերէր զբազում գաւառս. եւ այնպէս ի նեղ արկանէր զնա եւ դամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի ղէչս եւ ղձիս մեռելոտի առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին: Եւ բազում հարուածս հասուցանէին ի վերայ ուրացելոցն. մինչեւ ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն եւ ամենայն ուխտ քահանայութեանն դառնապէս արտասուս իջուցանէին ի վերայ Հարաչար վշտացելոցն, որ բոկ

եւ հետի վարէին զարս եւ զկանայս փափկասունս, եւ բազում տղայք զքարի հարեալ ընկեցան յանձս ճանապարհաց:

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք եւ երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին, զողջոյն ամիսն Քաղոց պահօք եւ աղօթիւք առնել խնդրուածս առ Աստուած, եւ զտօն պատեւրազմացն յաղթութեան խառնել ի սուրբ տօն յայանութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին:

Եւ զսոյն զայս ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ որ ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երեւեցաւ՝ զրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն եւ ետուն տանել յաշխարհն Յունաց ի մեծ քաղաքն առ սուրբ ուխտ եկեղե-

ցւոյն • զի եւ նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս՝ ի նմին եւ կատարեսցուք :

Եւ զոմն յառաջին կապելոցն Պարսկաց լուծեալ եւ ածեալ զառաջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա եւ ցուցանէին զամենայն շնասն որ եղև, կամ աշխարհացն աւերել, կամ զօրացն արքունի հարկանել, եւ կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին : Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն՝ առաքինեացն եւ յետս կացելոց • որպէս զուր եւ տարապարտոց նեղեցան ի հայրենի օրինացն յետս կալ, եւ զխաբէութիւն ապստամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն • իբրեւ չէր ուրուք ընդ

նմա բանս եղեալ, նա յանձնէ սուտակասպաս լինէր :

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապաբանութեան եւ ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարացեն զեղբարս իւրեանց ի նեղութեանէն գողանալ :

Այլ առ նա՝ անօրէնս Վասակայ գուժկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն զոր անցուցեալ էր ընդ զօրն արքունի • եւ ամենայն ամբաստանութիւնն ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր : Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին՝ եթէ զմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ ի նախարարացն • եւ զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի եւ մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՝ գոյ տեսանել ի բնութեանս, այլ որ սի-

րոմն Առաուծոյ յուխտ մտեալ է՝
այսմ անհնար է լինել :

Արդ երթեալ այրն ի տեղի ձը-
մերոցին , պատմեաց զայս ամե-
նայն յականջս թագաւորին ,
շարժեալ դողացոյց , որ եւ յա-
մենայն զօրութենէն պակասեալ
գտաւ . մանաւանդ զի յարե-
ւելից պատերազմէն կորակոր
եւ ոչ բարձրագլուխ էր դար-
ձեալ : Իբրեւ ստուգեալ հաս-
տատեաց ի վերջին հրեշտակէն
որ եհաս առ նա , զամենայն
վնասս զիւր գործոցն զխարհըր-
դակցօքն արկանէր : Եւ անդէն
շիջանէր ի բազմաբոց բորբոք-
մանէն . քանզի խցաւ բերան
չար խրատուցն որ անգաղար
յորդորէին զնա ի գործ դառնու-
թեան : Խոնարհեցաւ ի բարձր
հպարտութենէն , եւ զվայրենա-
ցեալ սիրտն դարձոյց ի մարդկա-
յին բնութիւն . հայեցաւ եւ ե-
տես զինքն լի տկարութեամբ .

զիտաց եթէ զամենայն զոր կա-
մի առնել՝ ոչ կարէ կատարել .
վասն այնորիկ եւ զաղարեաց
յանդուզն յարձակմանէն , եւ
լռեցոյց զմոլեգնոտաբար գո-
չումնն :

Եւ որ մեծածայն բարբառով
որոտայր , եւ եւս ահագին հրա-
մանօքն զհեռաւորս եւ զմերձա-
ւորս գողացուցանէր , սկսաւ
քաղցր եւ աղերս բանիւք խօ-
սել ընդ ամենեւեան եւ ասել .
«Չինչ ինչ վնաս գործեալ է իմ ,
եւ կամ զոր յանցս յանցուցեալ
կամ առ ազգս կամ առ ժողուս
կամ առ անձն իւրաքանչիւր :
Ո՛չ ահա բազում ուսմունք են
յաշխարհիս Արեաց , եւ իւրա-
քանչիւր պաշտամունք յայտնի
են . մերքէք նեղեաց պնդեաց
դարձուցանել ի մի օրէնս մոգու-
թեան . մանաւանդ վասն օրինաց
քրիստոնէութեանն , որպէս հաւ-
տատուն եւ ճշմարիտ կացեալ

են յիւրեանց դենին, նոյնպէս եւ առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեչտան նոքա երեւեալ են: Եւ բիժ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ զոյգ եւ հաւատար համարիմ դենիս մագդեղանց, որպէս եւ յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմով որ նստէր ի մեծ գահոյս յայտմ:

«Յորժամ սկսաւ անդամել եւ քննել զամենայն ուամուսն եւ հատատութեամբ ի վերայ եւ հաս, առաւել վեհ գառնէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք ելանէին ի Նրան արքունի, եւ առատաձեռն պարգեւօք երանք լինէին ի նմանէ, եւ համարձակութեամբ չրջէին ընդ ամենայն երկիր: Նա եւ որ գլխաւորքն էին քրիստոնէից, զոր եւ եպիսկոպոսս անուանեն, ըն-

ծայից եւ պատարագաց արժանիս առնէր զնոսա՝ իբր հաւատարիմ ոստիկանս: Յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարզսն, եւ ոչ երբէք սխալ լինէր ի մեծամեծ իրացն արքունի:

«Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր ճանճրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չալութիւն: Տեսէք զի ետուք զործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի, եւ եղին միասք մեծամեծք ի սահմանսն ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց: Եւ մեք զեռ ի հեռաւոր ճանապարհի, եւ ոչ մի ինչ զործ ի պատերազմս ի գլխին երթեալ, եւ դուք աստէն յիմում ամեն յարուցէք ի վերայ պատերազմ՝ որոյ չարագոյն եւս լինելոց է կատարածն իւր քան զարտաքին թշնամեացն»:

Չայս ամենայն եւ առաւել քան զայն խօսէր ընդ ամենայն

աւագանին , եւ զվնասս յանցանացն արկանէր զմոգպետաւն եւ զմոգօքն : Եւ ամենայն վրդուրկքն եւ պատուական նախարարք — որ նստէին յատենին եւ ունին գնէին յեղեղուկ լեզուի նորա — ամաչեցեալ կորանային եւ ընդ երկիր պշտուին , եւ զգլուխ ի վեր ոչ կարէին համբառնալ :

Բայց սակաւք ի նոցանէ զմիտս հաճելով՝ ասէին զայս . « Այո , արքայ քաջ , արքայից արքայ , այդ այդպէս է որպէս տաացերըդ , եւ արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել . չիք ինչ այն որ ըստ քո կամսդ արտաքս կարէ ելանել . զի տուեալ է քեզ աստուածոցն , զի զամենայն զորս եւ կամիս՝ կարես առնել : Մի նեղեալ տաղնապիր յանձն քո եւ հարկանէր զմիտս մեր ամենեցուն . թեւրեւս եւ դեւր իցեն հնարք ի-

րացն կատարածի : Երկայնամիտ լեր , եւ համբերութեամբ թուացո մարդկանդ անդրէն դքր իրստոնէութիւն , եւ զսքօք զըստամբական ամցեա ի հաւանութիւն » :

Հաճոյ թուեցան բանքն առաջի թագաւորին . եւ անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեալ յամենայն ազգացն որ ունէին քրիստոնէութիւն , որ ի զօրանորա էին , եւ բռնաբար արգելեալ էր գնտա , զի մի սք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած : Քանզի որ ընդդէմ կացին՝ չարչարեաց եւ արգել ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն , եւ ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պաղանել արեղական , եւ նստոյց ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականսն :

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ

յօրէնս քրիստոնէութեանն : Իսկ որք յանցաւորքն էին՝ ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն գալ եւ խառնել ի կարգ քրիստոնէութեան . հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին եւ տարցեն յեկեղեցին իւրեանց : Եւ երկցանցն համարձակէր , որպէս զկարգ եւ գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն : Եւ զհատեալ ոռձիկան կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր , եւ զարգեցեալ բաղմականսն ի նոցանէ՝ ի տեղի հրամայէր մատուցանել , եւ հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա . եւ զամենայն որ զիարդ եւ կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր : Խոնարհէր եւ խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն :

Եւ իբրեւ զայս ամենայն աւար եւ կարգեաց , յանդիման

նոցա թողութեան հրովարտակա առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից :

« Եթէ ի կապանս ոք կայցէ , արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի . եւ եթէ ինչք ուրուք յափըշտակեալ իցեն , դարձցին անդրէն : Յնապէս եւ երկիրք , եթէ հայրենիք , եթէ պարգեւաւանք եւ եթէ քսակագինք , եւ հանեալ ուրուք իցէ , հրամայեցաք զի դարձցին » :

Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի ըզնոսա տեղեակ առնէր , խնդրէր ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց , եւ երգմամբ յուխտ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց , եթէ « Ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ : Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր , այսուհե-

տեւ առաւել կալարուք . բայց միայն ի ծառայութենէ մերմէ մի ելանէք » :

Զայս ամենայն գրէր եւ ցումանէր յերկրին Հայոց եւ ի բազում յայլ աշխարհս՝ որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեանն . եւ ինքն գաղտ խորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր : Եւ իբրեւ ստուգեալ ճշմարտեաց՝ եթէ Հռոմք ի բաց կացին ձեռնառլինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեամբ եւ ոչ այլ իրօք , զարձեալ անդրէն ի նոյն ժառաջին կարծիս մտորութեանն շրջեցաւ : Զանյաջողութիւն իրացն ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն համարէր . եւ այնպէս ամէր զմտաւ՝ եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեցից զամենայն :

Իսկ Հայք թէպէտ եւ ընկալան զգիրն խաբեւայ ողորա-

նաց թագաւորին , որ ի վերոյ ունէր զաւետիս կենաց եւ ի ներքոյ զդառնութիւն մահու , զարմացեալ էին ընդ թերի խորհուրդսն . ասէին ցմիմեանս . « Քանի լիբր է խորամանկ խաբէութիւն նորա , զի երկիցս եւ երկոցս զիորձ առեալ կշտամբեցաւ եւ ոչ ամաչէ : Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեանս , տակաւին լրբի եւ լինի . զհետ մտեալ՝ կամի՞ զմեզ լքուցանել :

« Իսկ հաւատասցնւք անհաւտատ հրամանի նորա . զոր բարեգործութիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս որ են յաշխարհին Պարսից : Զի որ ինքն իւր Հար է , այլում բարի ոչ կարէ լինել եւ որ ինքն ընդ խաւար գնաց , այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսով : Որպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն , այս-

պէս եւ ոչ ի ստութեանէ ճշմարտութիւն, սոյնպէս եւ ի խռովասէր մտաց՝ ակնկալութիւն խաղաղութեան :

« Սյլ մեք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, եւ հաստատեալ հաւատովքն ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն եւ էառ ի սուրբ Կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս, եւ միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոյ մեղաց ի յիւր մարմինն, եւ նովին խաչեցաւ եւ թաղեցաւ եւ յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց, եւ վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ Հայր իւր, եւ նրստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զսոյն հաւատամբ Աստուած ճշմարիտ, եւ նմին ակն ունիմք, որ վառօք Հօր եւ զօրութեամբ զայ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս, եւ նորոգել զհնութիւն արարածոց, առնել յա-

մառօտս յաւիտենից ի մէջ արդարոց եւ մեղաւորաց :

« Ոչ պատրիմք իբրեւ զաղայ եւ ոչ մոլորիմք իբրեւ զանոռեղեակս, եւ ոչ խաբիմք իբրեւ զտգէտս, այլ պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց : Եւ աղաչեմք զԱստուած, եւ անդադար խնդրեմք ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում սկըսաք՝ ի նմին եւ կատարեսցուք քաջութեամբ, եւ ոչ վատութեամբ : Զի արդ արեւելք եւ արեւմուտք գիտացին զձեր աստուածամարտդ լինել, եւ զմեզ ի զուր սպանանել ի վերայ ամենայն վատակոցն մերոց : Վկայեն մեզ երկինք երկնաւորօք եւ երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ ի միտս մեր անդամ : Եւ ի վերայ պարզեաց եւ բարիտ առնելոյ մեզ՝ զճշմարեւոյնս կամիք հանել ի մէնջ, որում չիք հնար, եւ այլ մի լիցի :

« Իսկ արդ հաւատասցնւք
անարժան բերանոյ նորա , որ
ստիպէր չարաչար յուրացու-
թիւն եւ այսօր առանց մի ինչ
բարիւս գործելոյ լինիցի՝ նա քա-
րոզիչ աւետեաց : Եւ որ հայ-
հոյերն զՔրիստոս , եւ ուրացու-
ցանէր ի նմանէ զհաւատասցեալս ,
այսօր աւիամայ խոստովանու-
թեանն ոչ կարեմք վազվազաւ
կի յանձն առնուլ : Եւ որ երդ-
նոյր ի սնտով պաշտամունս իւ-
րոյ մոլորութեանն , անցուցա-
նել զամենայն չարչարանս ընդ
պաշտօնեայս եկեղեցւոյ , արդ
եկեալ զօղանալով զգնութիւն
մատուցանէ . եւ այնու կամի
զամենայն չարութիւն իւր ի մեզ
հեղուլ : Ոչ այդմ հաւատամք ,
եւ ոչ զսուտ հրամանդ յանձն
առնումք : »

Իսկ նա իբրեւ գիտաց' եթէ
ոչ կարեմ քակել զհաստատու-
թիւն միաբանելոցն , յայնժամ

քակեաց յինքննէ զծերն լի
դառնութեամբ , յորում հան-
գուցեալ էր սատանայ զօրու-
թեամբ իւրով , եւ բազում գոր-
ծեալ էր նորա նախճիրս որոյ
կերակուր կամաց իւրոյ էր ի
մանկութենէ անարատ մարմին
սրբոյ , եւ ըմպելի անյագու-
թեան նորին՝ արիւն անմեղացն :
Յաւելոյր եւս ի վերայ չարու-
թեան նորա եւ զիւր մահարեւր
հրամանն . գունդս գունդս յա-
մենայն աշխարհացն գումարէր
ընդ նմա , եւ բազում երամա-
կըս փղաց յէր ընդ նմա :

Հասեալ մերձ ի սահմանս Հա-
յոց' մտանէր ի քաղաքն Փայ-
տակարան , եւ զգօրսն ամենայն
տիպէր տարածանէր շուրջ զքա-
ղաքաւն առ ի զգուշութիւն
պատրաստութեան իւրոյ չա-
բանար խորհրդոցն : Եւ յամուր
որջն մտեալ հին վիշապն չա-
բաթոյն , եւ բազում կեղծաւո-

բութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկիւղութիւն, հեռաւորացն ահադին ձայնիւ սաստէր, եւ ի մերձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր: Սա էր իշխան եւ հրամանատար ամենայն տէրութեանն Պարսից, որում անունն էր Միհրներսէհ. եւ չէր ոք ամենեւին՝ որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել: Եւ ոչ միայն մեծամեծք եւ փոքունք, այլ եւ ինքն թագաւորն հրամանի բերանոյ նորա անսայր. որոյ եւ ձախող իրացն իսկ բունն հարեալ էր նորա:

Երկարաւակոռքիւն բաժաւնելոցն ի սուրբ ոչխտէն:

Միւշեի ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի պատմել զհարուածս ազգիս մերոյ՝ որ յարտաքին թշնամեացն ճշմարտութեան չարաչար յարեան ի վերայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, եւ յոլովագոյնք հարեալ գտան ի մէնջ, քանզի զեռ եւս միաբանք եւ հաւասարք էաք: Թէպէտ եւ ոմանք ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն. որպէս յերկուս եւ յերիս տեղիս ոչ կարացին կալ առաջի:

Արդ յայսմ հեռէ եւ անդր,

ուր սպրդեալ անկանի երկպա-
ռակութիւն ի ներքս, ընդ քա-
կել միաբանութեանն՝ եւ երկ-
նաւոր առաքինութիւնն հեռա-
նայ . եւ անձնորտիրք լինելով՝
յոյժ բազմանայ լայուն ողբոյս :
Քանզի հատեալ անկան անգամ
քըն՝ որ յառաջագոյն սորուն
սուրբ մարմնոյս էին, վասն որոյ
դառնայ մարդ յարտասուս ա-
ռաջի մերձակայ գիականն : Եւս
առաւել լնու դառնութեամբ ի
վերայ այնորիկ որ հոգի եւ մար-
մին առ հասարակ գիականայ :
Եւ եթէ ի վերայ միոյ անձին
այսպէս, որչափ եւս առաւել
ի վերայ ողջոյն ազդի միջ :

Այլ յայտմ տեղւոջ ոչ միայն
ի վերայ միոյ ազդի է ողբումնս
մեր, այլ ի վերայ ազգաց եւ
աշխարհաց . զոր եւ յառաջ
մատուցեալ ասացից բոտ կար-
գի, թէպէտ եւ ոչ խնդրութեան
մտօք : Ահա ակամայ նշանագ-

րեմ՝ զբազումս որ կորեան ի
ճշմարիտ կենացն իւրեանց, եւ
պատճառք եղեն եւ այլոց բազ-
մաց կորստեանն, ոմանց՝ երե-
ւելեացս միայն եւ այլոց երե-
ւելեաց եւ աներեւութից : Եւ
այն՝ եւս չար է քան զամենայն .
դուռն՝ զոր բացին կորստեան՝
Աստուծոյ միայն կարողութիւն է
փակել զնա . այլ բոտ մարդկան
սահման՝ ահա անցեալ է հնար :

Այս անօրէն Միհրներսէ,
քանզի յառաջագոյն ստուգեալ
գիտէր զամբարշտութիւնն Վա-
սակայ, եւ յայնմ ժամանակի
եւս յէր եւ կոչէր զնա առ ին-
քըն : Որպէս նորա իսկ յառա-
ջագոյն զատեալ եւ որոշեալ էր
ի միաբանութենէն Հայոց, եկն
եւ յանդիման եղեւ . եւ ստու-
գէր զիւր հաւատարմութիւնն
եւ զՀայոց անիրաւ ապստամ-
բութիւնն : Յաւել եւ պատմեաց

եւս առաւելարանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց, եւ կամէր ընտանեալս ընդ միտ մտանել անօրինին :

Բայց նա թէպէտ եւ ի ներքոյ յոյժ գորովէր զնա, այլ արտաքին գիւժք մեծարեաց, եւ եղ առաջի նորա զմեծամեծ պարզեւս երկրաւորս: Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէին, եւ հաշեցոյց զնա ի կարծիս մնտալի՝ որ ի վեր է քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թաղաւորսկան վիճակն. բայց միայն հնարաւ իրացն խնդրեացէ, թէ սրպէս քակտեցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, եւ թաղաւորին կամքն կատարեցին յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երթալ զինի կամաց նորա, զիտաց եւ ծեղն դառ-

նացեալ եթէ թմրեալ եւ ցնորեալ եւ քակեալ է ի հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ մխիթարեցաւ ի միտս իւր տըրտմեալս, եւ ած զմտաւ՝ թէ եւ զամենեսեան այսպէս կարիցեմք որաւ յանդիւտ կորուստն: Եւ իւրոյ հնարագիտութեանն տայր զանխմաստութիւն առնն, եւ այնմ ոչ էր տեղեակ՝ թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ եւ որոշեալ է ի սուրբ եկեղեցւոյն, հեռացեալ եւ օտարացեալ ի սիրոյն Քրիստոսի :

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա զալուստ Որդւոյն Աստուծոյ, եւ ոչ յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ աւետարանին. եւ ոչ ի սպառնալեացն զանգիտեաց, եւ ոչ յաւետիսն մխիթարեցաւ: Ուրացաւ զաւագանն որ յղացաւ զնա, եւ ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ Հոգին որ ծնաւ զնա: Անարգեաց զմարմինն սպառուա-

կան՝ որով սրբեցաւն , եւ ասո
տան եհար զարիւնն կենդանի՝
որով եւ քաւեցաւն ի մեղաց :
Ջնջեաց զգիր որդեգրութեանն ,
եւ իւրովք ձեռօք խորտակեաց
զհաստատուն կնիք մատանոյն :
Ելի թուոյ երանելեացն , եւ
ապստամբեցոյց ընդ իւր զբա-
ղումն :

Ձեռն արկ կամակորութեամբ
եւ եմուտ յորդեգրութիւն դի-
ւապաշտութեանն , եւ եղեւ ա-
ման չարին , եւ ելից զնա սա-
տանայ ամենայն խորամանկու-
թեամբ : Ի ձեռն էառ իբրեւ ըզ-
վանան , եւ ազաւ զնա իբրեւ
զգրան , եւ եղեւ իբրեւ զինուոր
կատարեալ կամաց նորա : Մար-
տեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս ,
եւ յոյժ խորագիտութեամբ ընդ
զիտունս . յայտնի ընդ անմեղս ,
եւ ի ծածուկ ընդ խորհրդակա-
նըս . ձեռն էարկ եւ եհան զբա-
ղումն ի գնդէն Քրիստոսի , եւ

խառնեաց ի գունդս դիւաց : Եւ
ի բազում յայլ տեղիս գողաբար
սողեցաւ եւ եմուտ իբրեւ զօձ
ի մէջ ամբայելոյն . եւ խրամ
հատեալ յափշտակեաց եւ էառ
եւ եհան յայտնութեամբ զբա-
ղումն յաղատաց եւ զբաղմագոյ-
նըս ի շինականաց , եւ զայլ ու-
մանս յանուանեալ քահանայից :

Որոց անուանքն են այս գոր-
ծակցաց նորա .

Իշխանն Ռըչտունեաց՝ Արտակ
անուն .

Իշխանն Խորխոռունեաց՝ Գա-
ղիշոյ անուն .

Իշխանն Վահեւունեաց՝ Գիւտ
անուն .

Իշխանն Բաղրատունեաց՝ Տի-
րոց անուն .

Իշխանն Աղաճունեաց՝ Մա-
նէճ անուն .

Իշխանն Գարեգինից՝ Արտէն
անուն .

Իշխանն Անկէոյ՝ Ընջուղանուն .

Իշխանն Ուրծայ՝ Ներսէս ա-
նուն .

Իշխանն մեւս եւս Պալունեաց՝
Վարազշապուհ անուն .

Սեպուհ մի Ամատունեաց Մա-
նէն անուն .

Բաղում եւ այլ ազատ մար-
դիկ , որ Ռոտանիկոս անուանեն
յարքունի տանէ .

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշ-
խարհն ապստամբեցոյց յուրա-
ցութիւն , ոչ միայն ըստ աշխար-
հիկ բաղմութեանն , այլ եւ
զբաղում յուխտէ եկեղեցւոյն .
մանաւանդ սուտ երիցամբքն ու-
րով գործէր զչարխան . երէց մի
Զանգակ անուն , երէց մի Պետ-
րոս անուն , սարկաւազ մի Սա-
հակ անուն . զորս յղէր առ ան-
մեղ մարդիկ , խաբէր եւ պատ-
րէր . սուրբ աւետարանաւն երզ-
նուին եւ ասէին , եթէ « Ի թա-
գաւորէն չնորհեցի ամենեցունց
քրիստոնէութիւնդ » : Եւ այս-

պէս խորամանկութեամբ հանէ-
ին զբաղումս ի սուրբ միաբա-
նութենէն , ածէին եւ խառնէին
ի զունդս ուրացողացն :

Եւ ժողովեաց զամենայն գայ-
թակղութիւն , եւ արար գունդ
զօրաց բազմաց . զրեաց եւ եցոյց
զբաղումս ի նոցանէ յականէ յա-
նուանէ մեծ հազարապետին ,
եւ զիւր քաջութիւն արութեանն
մեծապէս պարծելով՝ իրպէս ա-
շակերտաց ի մուրրութիւն խա-
րէութեան , եւ բաժանեալս եւ
երկցեղսէր եւ եցոյց զզօրսն Հա-
յոց :

Եւ իբրեւ այս ամենայն չա-
րիք յաջողեցան նմա , քակեաց
եւ զմիաբանութիւն աշխարհին
Վրաց ի Հայոց , եւ Աղուանիցն
ոչ ետ յառաջ խաղալ . եւ զաշ-
խարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ
օրինակի յետս կալաւ : Գրեաց
հրովարտակ եւ աշխարհին Յու-
նաց , ցուցանելով նոցա այլ ընդ

այլոյ ստույթեամբն՝ առ այր մի , որոյ Վասակ անունն էր , յայնց Մամիկոնեանց , որ կան ի ծառայութեան Յունաց : Եւ ի թշուառութեան ժամանակին այլն այն սպարապետ էր ստորին Հայոց , եւ հաւատարիմ՝ զօրացն Հռովմոց ի սահմանին Պարսից , եւ արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք : Եղիտ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ չարիան՝ զոր միաբանեցին երկօքեանն :

Գրէր նա եւ ցուցանէր հանապազորդ , իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին . եւ զնոյն զիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր . մինչեւ զսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտս եւս ուժացոյց ի նոցանէ , եւ զամենայն զօրսն Յունաց յերկրայս արար յուխակն :

Մանաւանդ զի ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր եւ խաբէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք . աւետարան հանդերձ խաչիւ տայր տանել , եւ զիւր զամենայն սատանայական ստույթունն նոքօք ծածկէր : Գնէր զինքն յատուածպաշտութեան կարգի , եւ զամենայն կողմ ուրացելոցն . առաւել զինքն հաւատէր հատատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց . երդնոյր եւ հաստապէր , եւս եւ զամենայն հրամանս թագութեան յարքունուստ ցուցանէր :

Սյն էին եւ կամք Յունաց աշխարհին , լսել զայն ակտոր ժութեամբ . այլ ի ձեռն նորա առաւել եւս ի նոյն յեղեալ տապալեցան :

Սոյնպէս առնէր եւ բնոյ ամենայն կողմանս ամրակոնաց աշխարհին , ի Տմորիան եւ ի Կորդիան , յԱրցախ եւ յԱղուանան ,

ի վիրս եւ յաշխարհն խաղտեաց .
յղէր պնդէր՝ զի ասպնջակահու-
թեան ոք արժանի մի արասցէ :

Եւ ըստ մեծի չարութեան նո-
րա առաւել եւս ժամանակն ե-
բեր նմա զյաջողութիւն իրացն .
զի ամենեւին արտաքուստ օգ-
նական ոք ոչ գտաւ գնդին Հա-
յոց , բայց յայնց Հոնաց՝ որոց
բանս եղեալ էր : Սակայն եւ
վասն նոցա կուտեաց զբաղում
այրուծին այրեաց , արդել եւ
փակեաց զգրունս ելի նոցա .
քանզի ոչ տայր դադար ամենե-
ւին թագաւորին Պարսից , այլ
յղէր եւ կոչէր զգունդս բազու-
մըս ի պահակն ձորայ , եւ զվը-
րաց աշխարհին բովանդակ գու-
մարէր , զգօրսն Լիւնաց եւ զձրդ-
բաց , եւ զվատն , զԳաւն եւ
զԳղուարն եւ զԽրասնն եւ զՀեճ-
մատակն , զՓափնս եւ զՓոսխն
եւ զՓիւքուան եւ զամենայն
գօրսն Թաւասպարանն , զլեռ-

նայինն եւ զդաշտայինն , եւ զա-
մենայն ամրակողմն լերանցն :
Էր զոր կարասեաւ , մեծաւ պար-
գեւօք եւ առատածեռն բաշխե-
լով զգանձսն արքունի , եւ էր
զոր հրամանաւ թագաւորին
սաստիւ տագնապէր :

Զայս ամենայն իբրեւ արար
եւ կատարեաց ըստ հրամանի
թագաւորին , օր ըստ օրէ գրէր
եւ ցուցանէր մեծ հազարապե-
տին Պարսից , որ զօգեալ եւ
թաքուցեալ էր ի քաղաքն Փայ-
տակարան : Համարձակեցաւ այ-
նունհետեւ եւ նա ցուցանել զին-
քն բազում ազգաց . էր որոց
ան հարկանէր , եւ էր որոց սի-
րով պարգեւս բաշխէր : Կոչէր
առ ինքն զվասակ , եւ որք ընդ
նմա իշխանքն ամենեքեան .
բազում պարգեւս շնորհէր նո-
ցա յարքունուստ , եւ զօրացն
որ ի նորա բանի էին : Տարեալ
էր զառաջեաւ եւ զուրաց-

եալ երկիցունան . ցուցանէր , հաստատէր եւ յայտ առնէր , եւ թէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել ի միաբան ուխտէն : Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր երկիցանցն , եւ յոյս առաջի դնէր նոցա . « Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն՝ զայլոց քահանայից կեանս դոցա շնորհեցից , եւ զմեծ վատակ դոցա ցուցից թագաւորին » : Եւ այսպէս չարժեաց եւ չբփոթեաց զաշխարհն Հայոց , մինչեւ դբազուն եղբարս հարաւ զատօ քակեաց ի միմեանց . ոչ եթող միաբան զհայր եւ զորդի , եւ ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն :

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբորորդիք երկու էին նորա ի սուրբ ուխտին ստաւթիւնութեան . զրեաց եւ եցոյց վասըն նոցա յարքունիս , եւ էստ իշխանութիւն ի վերայ կենաց

նոցա , մերժեաց եւ եհան զսոսա յաշխարհէն , զի մի դարձցին անդրէն : Հալածեաց եւ փախոյց զամենայն միայնակեացըս աշխարհին , ոչք հայհոյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա : Սրար եւ կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն . եւ զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ իմացուցանէր նոցա , եւ վասն ուխտին քրիստոնէութեան՝ եթէ ո՛րպէս հնարիւք կարասցէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց :

Զայս ամենայն չարիս իբրեւ ետես ի նմա Միհրնէրսեհ , քան յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր յուսացեալ : Հարցանէր եւ ստուգէր՝ թէ քանի՛ սյր կայ ի Հայոց աշխարհին ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն : Իբրեւ լուաւ ի նմանէ թէ աւելի քան զվաթսուն հազար են , խնդրէր եւս տեղե-

կութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, եւ կամ քանի՛ այն ոք իցեն որ սպառազէնքն իցեն, եւ կամ քանի՛ այն ոք իցեն որ մերկ առանց զինուաղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս եւ վասն վահանաւոր հետեւակացն:

Եւ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փութացաւ ուսանել՝ թէ քանի՛ ք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեացէ առ մի մի ի նոցանէ. թող զայլ ամենայն: Այլ եւ գրօշից անդամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նրմանէ. կւ թէ քանի՛ գունդ զգորսն բաժանիցեն, եւ ո՛ր ոք ի նոցանէ սաղարք լինիցին, եւ ո՛ր զօրագլուխ յորմէ՝ կողմանէ իռազմ մտանիցէ, եւ զի՛նչ անուանք իւրաքանչիւր համարւացն իցեն, եւ քանի՛ փողահարք ի մէջ գնդին ձայնիցեն:

Ղակի՞չ գործիցեն արդեւք, եւ թէ արձակ բանակեացեն. ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եւ թէ համադունդ ընդ մի տեղի զբդիցեն: Ո՛ր ոք ի նոցանէ յերկբայս կայցէ, եւ կամ ո՛ր ոք ի նոցանէ զանձն ի մահ դնելով գուն գործիցէ:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացաւ ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի իրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միւսմ յաւազացն՝ որում անուն էր Մուշկան Նխալաւուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անդէն գրնայր յերկիրն արեւելից, եւ յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն եւ զՎասակայ խա-

բերայ պատրանս հայթայթանա-
ցին . որպէս զառաջինն զիւր
դամբարչտութիւնն կամեցաւ
ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկ-
պառակեաց զգոռնդն Հայոց :

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն
թաղաւորն ի բերանոյ մեծ հա-
զարապետին , դառնացաւ յան-
ձրն իւր , եւ ասէ անսուտ երգ-
մամբ . « Եթէ ապրեացի անօրէնն
այն ի մեծ պատերազմէն , մե-
ծաւ անարգանօք տամ ըմպել
նմա զբաժակն դառնութեան
մահու :

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յարձակոռմն Արեշէկեայց

Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան
զամենայն՝ մեծութիւն երկրա-
ւոր . եւ այնպէս աներկեղոս աս-
նէ զմարդիկ , իբրեւ զանմար-
մին զօրս հրեշտակաց : Որպէս
անշտտին ի սկզբանէ է տեսա-
նել զբազումս բազում անգամ
ի բազում տեղիս : Մարդիկ , որ
սիրումն Աստուծոյ իբրեւ զինու-
վառեալք էին , ոչ ինչ խնայե-
ցին զանդիտելով իբրեւ զանա-
բի , գորով փատախրաք , կամ
ի մահ անձանց , կամ յափշտա-
կութիւն ընչից , կամ ի խողխո-
ղումն սիրելեաց , կամ ի գե-
րութիւն ընտանեաց , ելանել
ի հայրենի երկրէն եւ անկանել

ի ստրկութիւն յօտարութեան . առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անձս չարչարանացն . այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ , զի ի նմանէ միայն մի՛ դերի ելցեն . եւ ամենայն երեւելի մեծութեանս զնա բաւական համարեցան ընտրեալ ի միտքս իւրեանց : Եւ զուրացուց թիւնն մեռելութիւն վարկանէլն , եւ զմահ վաքն Աստուծոյ անանց կենդանութիւն , եւ ծառայել յերկրի՝ ազատութիւն կենաց իւրեանց , եւ ընկենուիլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիւտից :

Որպէս յայսմ ժամանակի տեսաք աչօք մերովք , զի զնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ եւ աշխարհս Հայոց :

Քանզի իբրեւ ետես մեծն վարդան զերկպառակութիւն աշխարհին իւրոյ , ոչ ինչ թե-

րահաւատութեամբ զանդիտեաց : Թէպէտ եւ ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց եւս զերկմտութիւն՝ որ դեռ եւս ընդ նմա միաբանեալք էին , քաջալերեցաւ յանձն իւր եւ քաջալերեաց զզօրսն իւր . քանզի ինքն իսկ բռնացեալ ունէր զթագաւորանիստ տեղիսն միաբանութեամբ նախարարացն , որ ոչ քակեցան ի սուրբ ուխտէն : Հրաման տուեալ ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք , փոխանակ յետս կացելոցն որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց , զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս ի տեղի նոցա մատուցանէր , եւ զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա , զի դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն :

Եւ փութով ամենեքեան ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրօք եւ

ամենայն պատրաստութեամբ ,
 նոքա եւ որ բունքն հաստա-
 տուն կացեալ էին ի տեղւոջն .

Ներշապուն Արծրունի ,
 Եւ Խորէն Խորխոռունի ,
 Եւ ինքն Սպարապետն ,
 Եւ Արտակ Պալունի ,
 Եւ Վահան Ամատունի ,
 Եւ գունդն Վահեւունեաց ,
 Եւ Թաթուլ Դիմաքսեան ,
 Եւ Արշաւիր Արշարունի ,
 Եւ Շմաւոն Անձաւացի ,
 Եւ Տաճատ Գնթունի ,
 Եւ Ատոմ Գնունի ,
 Եւ Խոսրով Գաբեղեան ,
 Եւ Կարէն Սահառունի ,
 Եւ Հմայեակ Դիմաքսեան ,
 Եւ միւս եւս այլ Դիմաքսեան՝

Գաղղիկ ,

Եւ Ներսէճ Քաջբերունի ,
 Եւ Փարսման Մանգակունի ,
 Եւ Արսէն Ընձայացի ,
 Եւ Այրուկ Սլկունի ,
 Եւ Վրէն Տաշրացի ,

Եւ Ապրսամ Արծրունեացն ,
 Եւ Շահ խոռապետն արքունի ,
 Եւ Խուրս Արուանձաւեաց ,
 Եւ Քողեանքն եւ Ակէացիքն
 եւ Տրպատունիքն , եւ զօրքն
 Ռըշտունեաց , եւ ամենայն դոր-
 ծակալքն արքունի իւրաքան-
 չիւր զօրօքն հանդերձ :

Սոքա ամենեւեան համա-
 գունդք հասանէին ի դործ պա-
 տերադմին ի դաշտն Արտաշու ,
 եւ լինէր հանդէս համարուն
 վաթսուն եւ վեց հազար այր
 ընդ հեծեալ եւ ընդ հետեւակ :

Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յով-
 սէփ եւ Ղեւոնդ երէց , եւ բա-
 զում եւ այլ քահանայք , եւ եւս
 բաղմագոյն պաշտօնեայք : Քան-
 զի ոչ ինչ զանգիտեցին եւ նոքա
 գալ ընդ նոսին ի դործ պատերազ-
 մին . զի ոչ եթէ մարմնական հա-
 մարէին զկուռն , այլ հոգեւոր
 առաքինութեան . ցանկային մա-
 հակից լինել քաջ նահատակացն

Սկսաւ սպարապետն խօսել միաբանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն եւ ասէ .

« Ի բազում պատերազմունս մտեալ է իմ, եւ ձեր ընդ իս . է ուրեք զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, եւ է ուրեք զի նոքա մեզ յաղթեցին . եւ բազում այն է որ յաղթող գլուխալ եմք եւ ոչ յաղթեալք : Եւ միանգամայն այն ամենայն էին մարմնոյ պարծանք . քանզի հրաւանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչեաք : Որ վախճէր՝ վատանուն յաշխարհի երեւէր, եւ անողորմ մահ ի նմանէ գտանէր . իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր՝ քաջ անուն ազգի ժառանգէր, եւ պարգեւս մեծամեծս յանցաւոր եւ ի մահ կանացու թագաւորէն ընդունէր : Եւ մեք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմնս ունիմք վէրս եւ սպիս բազումս . եւ

բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ եւ պարգեւս մեծամեծս : Անարգ եւ անօգուտ դքաջութիւնսն համարիմ, եւ առ ոչինչ զպարգեւսն դբազումս . վասն զի ամենեքեան խափանելոյ են :

« Իսկ արդ եթէ վասն մահ կանացու հրամանատուին զայն արութիւնս կատարեաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց եւ մեռելոց, եւ դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց : Ապաքէն եթէ կարի չատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն եւ լանելոց եմք ի մարմնոյ աստի, զի մոցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք ի նմանէ :

« Արդ աղաչեմ զձեզ, ովքաջ նիզակակիցք իմ . մահաւանդ զի բազումք ի ձէնջ լաւագոյն էիմ :

քան զիս արութեամբ, եւ դանու
ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն .
բայց յորժամ ձերով կամօք եւ
յօժարութեամբ առաջնորդ եւ
զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ
եւ բաղձալի թուեսցին բանք
իւմ ի լսելիս մեծամեծաց եւ ի
փոքունց : Մի երկուցեալ զան-
գիտեսցուք ի բազմութեանէ հե-
թանոսացն, եւ մի յահագին
սրոյ առն մահկանացուի զթի-
կունս դարձուցուք . զի եթէ
տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս
մեր, սատակեսցուք զզօրու-
թիւն նոցա, զի բարձրացի
կողմն ճշմարտութեան, եւ եթէ
հասեալ իցէ ժամանակ կենաց
մերոց սուրբ մահուամբ պատե-
րազմիս, ընկալցուք խնդու-
թեամբ սրտիւ . բայց միայն յա-
րութիւնս քաջութեան՝ վատու-
թիւն մի խառնեսցուք :

«Մանաւանդ զի անմոռաց է
ինձ յիշելով զիւմ եւ զոմանց ի

ձէնջ ի ժամանակին զի զանօրէնն
իշխան խարեցաք, պատրեցաք
իբրեւ զմանուկ մի աղայ ան-
պիտան, իբր այն եթէ ի վերինն
երեսս զկամս նորա ամբարշտու-
թեանն կատարեցաք . բայց ի
ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին
վկայէ մեզ, որպէս անբաւ կաց-
եալք եմք ի նմանէ : Զոր եւ
դուք ինքնին իսկ զիտէք, վասն
սիրելեաց մերոց որ ի մեծի նե-
ղութեան էին՝ հնարս խնդրէաք
վասն յանդորր հանելոյ . զի նո-
քօք հանդերձ մարտ եղեալ կը-
սուեսցուք ընդ անօրէն իշխա-
նին վասն հայրենի աստուածա-
սուր օրինացն : Եւ իբրեւ նոցա
ոչինչ կարացաք օգնել, անհնար
լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր
սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան
փոխանակիցեմք :

«Իսկ արդ յերկուս եւ յերիս
կուիս Տէր ինքնին մեծաւ զօրու-
թեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի

դանուն քաջութեան ժառանգեցաք, եւ զղօրան արքունի չարաչար հարաք, եւ զմոգան անողորմ սատակեցաք, եւ զպղծութիւն կռապաշտութեանն ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռունացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ, դա՛ղանացեալ սրտմտութիւնն դա՛ղարեաց: Որ ի վերայ ամպոյր որոտայր, 'նկուն եղեալ' քան ըզսովորական բնութիւնն ի վայր գտաւ' ընդ մեզ խօսելով:

«Որ բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդազեղամբ եւ նիզակաւ եւ սրով կռուի: Որ իբրեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ դքրիստոնէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն ի մարմնոյ՝ չկարէ չըջել, թերեւս

եւ ոչ այլ կարասցէ մինչեւ ի կատարած: Քանզի հիմունք սուրա հաստատութեամբ եղեալ են ի վերայ վիմլն անշարժութեան, ոչ ի վերայ երկրի, այլ ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք իջանեն եւ ոչ հողեղս յարուցանեն: Եւ մեք թէպէտ եւ մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատով յերկինս եմք չինեալ, ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Գրիստոսի:

«Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրազլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռացի զգործս նահատակութեան ձերոյ: Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում եւ զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի: Զի եթէ զայլս կոտորելով ի վերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժա-

ռանգեցաք, եւ դքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, եւ վարձուց ակնկալութիւն ի Տեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք ի մէնջ ըստ սրտին յօթարութեան եւ ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ եւս առաւել եթէ մեք մեռանիցիմք ի վերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում եւ երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ դոյր հնար: Եւ զի այս պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի ի բարերար Տեառնէն, եւ մեզ այս ոչ եթէ յարգար գործոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգեւատրւէն. որպէս եւ ասէ իսկ ի սուրբ կտակարանին. «Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելն շնորհքն Աստուծոյ —:

« Եւ մեզ կարի քաջ ի դէպ ելանէ հրաման պատասխանոյս

այսորիկ. որպէս եւ առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երեւեցուք արդարացեալք մարդկան եւ հրեշտակաց եւ Հօրն ամենեցուն: Զի որ օր լուսն ապաքէն զմէնջ մարդիկ ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան ի սուրբ եկեղեցւոյն, եւ եւս բազմաւոյն ի մէջ սիրելեացն մերոց: Նա եւ ընկերք մեր սրով սրտամբտեալ սպառնային մեզ, եւ մահ դառնութեան ի վերայ հասուցանել կամէին. եւ ծառայքն մեր սարտուցեալ փախչէին ի մէնջ: Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց, ողբս ի բերան առեալ անդադար աշխարէին զմեզ, եւ անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ: Եւ որ

մեծն քան զամենայն ասացից . ոչ միայն մարդիկ յերկրի՝ այլ եւ հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին ի մէնջ , զի մի տխուր դիմօք հայեացին ի մեզ :

« Եւ ահա եկին եհառ ժամանակ , զի զամենայն զկեղտ առնուն ի մէնջ ի բաց բարձցուք : Յայնժամ իբրեւ զթախսեալ սրգաւոր՝ հոգի եւ մարմին էաք տրտմեալք , այսօր զուարթացեալ եւ զգաստացեալք յերկոսեան առ հասարակ եմք լրջացեալք . քանզի եւ զՏէրն բարեբար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն . չէ մեր մարդ զօրավար , այլ զօրագլուխն առմենայն մարտիրոսաց : Երկեւզ՝ թերահաւատութեան է նշանակ . զթերահաւատութիւն մեք ի մէնջ վաղ մերժեցաք , ընդ նմին եւ երկեւզն փախիցէ ի մեռաց եւ ի խորհրդոց մերոց » :

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն . դարձեալ եւ զմի մի ի նոցանէ քաջալերէր ի ծածուկ եւ սրտապնդէր , եւ զամենայն պակասութիւն աղքատութեան ընտր : Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին՝ յանձնէ եւ յընկերաց մատուցանէր . որոյ զէն չէր՝ զէն պատրաստէր . եւ որում հանդերձ պիտոյ էր՝ հանդերձ զգեցուցանէր . եւ որում երիվար՝ երիվար տայր : Եւ առառ ոռճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան , եւ զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն : Եւ ըստ պատերազմական կարգին՝ զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկրորդէր առաջի նոցա . զի եւ ինքն իսկ տեղեակ էր ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց : Զոր եւ ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն Մակարայեցւոց ընթեռ-

նոյր ի լսելիս ամենեցուն, եւ յորդառատ բանիւք զեւս իրացն իմացուցանէր նոցա, որպէս մարտուցեալ կռուեցան ի վերայ աստուածատուր օրինացն ընդդէմ թագաւորին Անտիոքացւոց: Զի թէպէտ եւ ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչեւ դայսօր ժամանակի, ոչ միայն յերկրի՝ այլ եւ անմոռաց յերկինս: Նա եւ զայն յուշ առնէր զօրականին, որպէս ազգատոհմն Մատթեայ քակտեալ բաժանեցան ի միութենէ նորա, դարձան ի հրաման թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոտորեցան յԱստուծոյ, եւ ընկալան զպատիժս պատուհասի մահուան ի սուրբ միաբանելոցն: Իսկ Մատթիի եւ որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ եւս առաւելապէս պնդեցան,

եւ ձեռնամուխ եղեն ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս: Զայս ասէր, եւ անդէն ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զզօրն զեռեղէր, եւ յամենայն կողմանց տակաւ զայրուծին կազմէր:

Իսկ յետ ոչ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր զայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն: Եւ եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց ի Հեր եւ ի Զարեանդ դաւառ: Եւ անդէն զտեղի առեալ նորա ի դաւառին՝ բանակ բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր իբրեւ դժադաք ամենայն պատրաստութեամբ: Գունգ բազում հատանէր ի զօրաց նորա, ասպատակաւ արշաւէր, յաւարի առնուլ կամէր զգաւառս բազումս:

Զայն իբրեւ լուան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազգէն Ամա-

տունեաց՝ Առանձար անուն, ընտ-
րեցին յամենայն զօրականէն լի
իմաստութեամբ եւ քաջու-
թեամբ : Եւ ընդ առաջ նորա հա-
զարօք երկու , հար սատակեաց
զբաղմութիւն գնդին , եւ զմը-
նացեալսն ի նոցանէ անդրէն
փախստական ի բանակն արկա-
նէր : Եւ ինքն ողջանդամ այս-
րէն դառնայր , եւ լինէր տօն
ուրախութեան մեծ յաւուրն
յայնմիկ զօրացն Հայոց :

Դարձեալ միւսանդամ ուրաց-
եալն Աստակ անդրէն ի հնարս
հայթայթանաց մտանէր ըստ ա-
ռաջին կեղծաւորութեանն իւ-
րոյ . շրջեցաւ ի ձեռն սուտ ե-
րիցանցն՝ զոր յառաջագոյն ա-
սացաք , նոքօք հրամանաւ ար-
քունի ի պատգամաւորութիւն
խօսէր , եւ երդմամբ հաստա-
տէր զբրիստոնէութիւնն անդրէն
ունել :

Եւ զայս արարեալ զբաղում

աւուրս՝ ոչ կարաց զմիտանու-
թիւնն քակտել , մանաւանդ ըզ
սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն , որ
ոչ էր հեռացեալ ի զօրականէն :

Արդէն երանելի երէցն Դե-
ւոնդ հրաման առեալ ի սուրբ
ընկերացն՝ ի մեծէն Յովսէփայ եւ
յամենայն մեծամեծացն , ի քա-
հանայրցն եւ ի զօրադէսացն ,
երաց զբերան իւր եւ ասէ
բարձր բարբառով առաջի հրեշ-
տակացն .

«Յիշեցէ՛ք ամենեքեան զհարսն
զառաջինո , որ յառաջ քան ըզ
ծաղումն Արգւոյն Աստուծոյ յիւ-
րաքանչիւր ժամանակս :

Քանզի իբրեւ մերժեաց եւ
ընկէց զմեզ չարն յատուածա-
յին տեղւոյն , գտաք մեք ան-
կեալք ընդ անողորմ գատառա-
նօք ըստ մեղացն յանցաւորու-
թեան , որ ի կամս ազատու-
թեան մերոյ գործեցաք զանար-

ժանս, եւ զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք ի վերայ մեր ի ցասումն բարկութեան, եւ զողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս, մինչեւ հրաման տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ ի վերայ ցամաքիս, եւ հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գործեցին: Վերինք եւ ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց:

«Ապաքէն արդարն նոյ միայն դտաւ կատարեալ յազգի մարդկութեանս, որ ցածոյց զսրտմորտութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն, եւ եղեւ սկիզբն առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգիս: Դարձեալ եւ Աբրահամ ի փորձութեանն իւրում դտաւ առաքինի, եւ զընկալեալ պար-

դեւան յԱստուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատուցանէր. վասն այսորիկ եւ յառակա ընկալաւ զնա Աստուած, զի ի նմա ապաւորեալ տեսանէր զաներեւոյթ դալուստ Որդւոյն Աստուծոյ, եւ զըմբռնումն անբռնունելոյն եւ զգննումն անմահին, որ իւրով մահուամբն խափանեաց զիշխանութիւն մահու: Եւ եթէ մահուամբ մահ մեռանի, մի երկիցուք մահակիցք լինել Քրիստոսի. զի ընդ որում մեք մեռանիմք, ընդ նմին եւ կենդանանամք:

«Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մովսէս, որ մինչեւ հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նահատակութեանն ի տիս սղայութեանն երեւէր նմա. եւ տուն թաղաւորին Յոփալտացոյց ի ծառայութիւն մտանէր նմա, եւ ակամայ գայեկութեամբ սրնուցանէր զնա. եւ ի ժամ փր-

կելոյ զժողովուրդն ի նեղութե-
նէն՝ միջնորդ եղեւ երկնի եւ
երկրի, միանգամայն եւ աստ-
ուած անուանեցաւ ի վերայ Ե-
զրայտացւոցն : Քանզի ուր գը-
տաւ սուրբ խորհուրդն զօրա-
ցեալ՝ անձամբ իւրով վրէժ առ-
նոյր յԵզրայտացւոցն . իսկ ուր
աստուածային յայտնութիւնն
ի վերայ նորա լինէր, ի ձե-
ռն գաւազանին գործէր ըզ-
մեծամեծ սքանչելիւն : Եւ վա-
սըն սուրբ նախանձուն գոր ու-
նէր՝ եհար զԵզրայտացիին եւ
ընդաւազեաց . վասն որոյ զմեծ
անուն զնէր նմա, եւ առաջ-
նորդ ժողովրդեանն զնա կա-
ցուցանէր : Եւ բաղում ասն է՝
որ հեղմամբ արեամբն արդա-
բացաւ, եւ անուանեցաւ մեծ
քան զառնայն մարգարէս .
ոչ միայն զարտաքին թշնամիան
կոտորելով, այլ եւ զազգա-
տոհման՝ որ փոխանակեցին զԱս-

տուած ընդ որթուն յանապա-
սին :

« Եւ եթէ նա ի հեռուստ
այնպիսի վրէժ խնդրէր զալըս-
տեան Որդւոյն Աստուծոյ, մեք
որ ականատեաք եղաք, եւ մե-
ծապէս վայելեցաք յերկնաւոր
պարգեւան շնորհաց նորա, եւս
առաւել պարտեք վրէժ իւրն-
զիր լինել մօտակայ ճշմարտու-
թեանս : Որ եզ մահուամբ զան-
ձըն իւր ի վերայ մեղաց մե-
րոց, արդարացոյց զմեզ յանձ-
նարին գատապարտութենէն,
զիցուք եւ մեք զանձինս մեր
մահուամբ ի վերայ անմահ զօ-
րութեանն . զի մի նուազք
քան զվրէժ խնդիրսն առաջինս
գտանիցիմք :

« Յիշեցէք զմեծ քահանայն
Փենեհէզ, որ սպանմամբ եւ
բարձ զազգութիւնն ի ժամ
պատերազմին, եւ ազգէ յազգ
երգմամբ հատատեաց զքահա-

նայութիւնն : Մի մոռանայք
եւ զսուրբ մարգարէն զՆովիսա ,
որ ոչ կարելի հանդարտել հայել
ի կռապաշտութիւնն Սքաբու .
եւ արդար նախանձուն իւրոյ
զութ հարեւրան ինքեան ձե-
ռօք սատակեաց , եւ զերկուս
յիսունան անշէջ հրոյն մատու-
ցանէր լուցկիս . եւ զաստուա-
ծային վրէժն ինդրելով' անրմ-
բրոնելի եւ ահադին կարօքն
յերկրէ ի յերկինս վերացաւ :
Դուք' եւս մեծի մասին վիճա-
կի հասեալ էք . զի ոչ եւս
կառք առաքին ձեզ ի վերա-
ցումն , այլ ինքնին Տէրն կա-
ռաց եւ երկնայաց հզօր զօրու-
թեամբ եւ սրբովք հրեշտակօք
ընդ առաջ եկեալ' ձեզ իւրա-
քանչիւր թեւս բռնուցանէ
զի նորա ուղեկիցք լինիցիք
եւ նմին քաղաքակիցք :

« Եւ այլ զի՞նչ եւս երկ-
րորդեցից առաջի ձերոյ քաջ

նահատակութեանդ , զի քան
զիս տեղեկագոյնք եւ հմուտք
էք սուրբ կտակարանացն : Դա-
ւիթ ի մանկութեան ժամանա-
կին քարիւ կործանեաց զմեծ
բլուրն մտեղէն , եւ ոչ ինչ
զանդիտեաց յահագին սրոյ հըս-
կային . ցրուեաց զգունդս աշ-
լաղդեացն , եւ ապրեցոյց ըզ-
զօրսն ի մահուանէ , եւ զժողո-
վուրդսն ի գերութենէ . եւ ե-
ղեւ անդրանիկ թագաւորացն
Խորայելի , եւ անուանեցաւ
հայր Որդւոյն Աստուծոյ : Նա
անուանեցաւ առ ի պէտս ժա-
մանակին , եւ դուք ճշմարիտ
ծնեալք 'ի սուրբ Հոգւոյն' որ-
դիք էք Աստուծոյ եւ ժառան-
գակիցք Քրիստոսի : Մի ոք ըզ-
ձեր բաժինն ի ձէնջ հատանի-
ցէ , եւ զձեզ օտարախորթս ա-
րարեալ' տարաբաժին հանիցէ :

« Յիշեցէք զամենայն զօրա-
վարսն զառաջինս Խորայելի ,

դՅեաւու , զԳեղէոյն , զՅփթայ-
եա եւ զայլս ամենեւեան , որք
ճշմարիտ հաւատովք էին , հա-
րին կոտորեցին զզօրան հեթա-
նոսաց , եւ սրբեցին զերկիրն
ի պիղծ կռաւղաշտութենէն : Եւ
վասն հաստատուն արդարագոր-
ծութեանն՝ որ ոչ ինչ երկմե-
ցին ի խորհուրդս իւրեանց , ա-
րեգակն եւ լուսին առանց ա-
հանջաց լուան եւ կոտորեցին
զքան հրամանի նոցա . ծով եւ
զետք ճանապարհ գործեցին ա-
ռաջի նոցա ըստ ոչ սովորու-
թեան : Եւ բարձրացեալ պա-
րիսպ քաղաքին Յրիքովի ճայ-
նիւ լրկով անկեալ կործանեցան
վրէժինսգրութիւն օրինացն ար-
դարութեան : Եւ այլքն ամե-
նայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջու-
թիւնս կատարեցին ի դարս իւ-
րաքանչիւր , զովեցան ի մարդ-
կանէ եւ արդարացան յԱստու-
ծոյ :

« Ապաքէննոյն Տէր է ի սկզբ-
բանէ եւ մինչեւ ցայսօր եւ առ
յապա , եւ յաւիտենից յաւիտ-
եանս , եւ անդր քան զամենայն
յաւիտեանս : Ոչ նորոգի , զի ոչ
հնանայ . ոչ մանկանայ , զի ոչ
ծերանայ . ոչ փոփոխի անցեղե-
զուկ բնութիւնն Աստուծոյ . որ-
պէս եւ ինքն ասէր բերանով
սուրբ մարդարեւիցն . — Ես եմ .
ես եմ , ես նոյն եմ ի սկզբա-
նէ մինչեւ յաւիտեան . ոչ տամ
զփառս իմ այլում , եւ ոչ զքա-
ջութիւնս իմ զրօշկոց — :

« Զայս գիտելով , եղբարք ,
մի թուլութեամբ լքանիցիմք ,
այլ սնդութեամբ սրտիւ եւ
հաստատուն հաւատովք կամա-
կար յարձակեցուք ի վերայ
թշնամեացն՝ որ յարուցեալ գան
ի վերայ մեր : Մեր յոյսն մեզ
կրկին երեւի . եթէ մեռանիմք՝
կեանք , եւ եթէ մեռուցանեմք՝
մեզ նոյն կեանք առաջի կան :

Յիշեցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ — Փոխանակ ուրախութեանն որ նմա առաջի կայր՝ յանձն էառ զհամբերութիւն մահու եւ մահու խաչի. վասն այսորիկ եւ Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, եւ ետնումն անուն՝ որ ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց եւ երկրաւորաց եւ սանդարամետականաց—:

« Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ Որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի առեղական, որ յամենայն ժամ եւ յամենայն օր գեր ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն. եւ սրբատեսիլ եւ սրբաճայեացս անպղտոր յստակութեամբ ճշգտեցունէ զհայեցուածս, եւ

Թափանցանց եղեալ ընդ երկինքս՝ յամատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, եւ կորովութեամբ կշռէ զերկրապագութիւն զերից հատուածոցն միաւոր զօրութեան: Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանն ոտնիտիս եղեալ իցէ, եւ բարձրութեամբ յարքունիսն հասեալ, եւ զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն եւ զանորտմական մրիթիթարութիւնն:

« Մի, տեսարք իմ պատուականք, մի յետ այսչափ ի բարձունս վերանալոյ՝ այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն ի բարձրութեանն հանտատեսցուք: Թէպէտ եւ հայեցուք ի ստորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զսալի ամենայն ապականութեամբ եւ անսուրբ պղծութեամբք:

Քանզի զինչ աղէտք տարակուսի են որ ոչ գործին յերկրայինըս ակտաբերս . թշուառութիւնք աղքատաց եւ անթիւ չարչարանք նոցուն , աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց , զզուանք եւ կոփանք ի բռնաւոր ընկերակցաց , քաղց եւ ծարաւ ըստ կարօտութեան բրնտթեանս : Սառնամանիք ձմեռայնոյ եւ խորշակք ամառայնոյ հիւանդութիւնք տարածաժք եւ ակտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ . երկեւզ արտաքնոց , արհաւիրք ի ներքնոց անդադար ի վերայ հասանեն . ցանկան մահու յառաջքսն զժամանակն , եւ ոչ դրտանեն . եւ բազումք են որ փութեն եւ խնդրեն . եւ խնդալից լինին յորժամ դտանեն : Իսկ որ թուին մեղ եթէ յաջողեալ իցեն ի մեծութեան եւ փափկանան ուրախութեամբ ի պակա-

սելի կեանս , մեծամոտեալ հրապարտանան յանցաւոր մատուս աշխարհիս , նոքա են որ կուրացեալ են ի ճշմարիտ կենացն : Իսկ արդ զինչ այն չարիք իցեն որ ի նոսա ոչ գործիցին . ընդ մեծութիւն խառնեալ է յափրշտութիւն ընչից աղքատաց , ընդ սուրբ ամուսնութիւն զէճ պղծութիւն : Յորս վայելենն՝ անընտրութեամբ , նոցուն երկըրպադութիւնս իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն , մոլորեալք ի ճշմարիտ կենացն :

« Ո՛չ ահա ամենայն աշխարհըս՝ արարչին բոլորեցուն է դու յացութիւն . եւ զոր նոքայն պաշտեն եւ պատուեն՝ ապաքէն ի սմին նիւթոց է մասն . իսկ արդ մատուցն մասանց կան ի ծառայութիւն : Զի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է , հարկ է թէ եւ ամենայն մատուցն ընդ նմին ապականին :

Նա եւ ի մասանց անտի՛ պարտ է թէ եւ ընտրութիւնք երեւեսցին . իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն , եւ որ գիտեն իմանալ՝ նա է ընտիր ի մասանցն : Ապա թէ այդ այդպէս է , քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց որում երկիր պապանեն՝ երկրպագութն են առաւելեալք քան զանբան տարերան՝ որոց չարաչար կան ի ծառայութեան . եւ զէն Աստուած որ ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն , այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն . որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար ատենին :

« Մն անոր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն . եղկելիս եւ ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք եւ ոչ ի հարկէ , եւ ոչ երբէք գտցեն

զճանապարհն ճշմարտութեան : Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին : Զի ոյք էին ի խաւարի , եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ . կուրացեալք վերպեցան ի կենացն : Իսկ որք ընկալայդ հաւատովք՝ որդիք էք եւ ոչ տարախորդք , սիրելիք եւ ոչ թշնամիք , բաժանորդք եւ ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին :

« Անդ է առաջնորդ փրկութեան մերոյ . աստ քաջութեամբ նահատակեցաւ , եւ զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առաքելոց . ընդ որս եւ դուք էք այսօր կրկին երեւեալ , օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թշնամւոյն , պատենադէն գրահիւք դէմ ընդդէմ ընկերակից սատանայական գործոյն . Եւ եթէ այսպէս եւ եւ

թէ այնպէս, զերկոսեան կազմանսն ի պարտութիւն մասնէք, որպէս եւ Տէրն ինքնին արար աշխարհի. թուեցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նահատակ առաքինութեանն. զախոյեանն ընկեց, զպատերազմս եհար, զթշնամիսն սըն ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց, զգերինն դարցոցց. զգարգեանն քաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեանց:

« Գիտէք դո՛ք ամենեւեան. յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր ի գործ պատերազմի, թէպէտ եւ էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել ի մէնջ բանակիս, ի ժամ ճակատոյցն յանձնեալ ձեզ ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղ ոջութեք թողութիւք զնոսա. իսկ այսօր ետխակոպոսք եւ երիցունք եւ սարկաւադունք, սաղ-

մոսերդողք եւ դրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու եւ պատարատեալք ի պատերազմ, կամիմ ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթշնամիսն ճշմարտութեան: Եւ եթէ մեռանել եւս հասանէ ի նոցանէ, սակայն եւ յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց. քանզի լաւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն:

« Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին, հաւատոյ աչօք զքարկոծանս մարդարէիցն տեսանեն, եւ մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ: Մանաւանդ թէ ի ձեզ զերկոսեան իսկ տեսանեմք. քանզի եւ դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն եւ զսպանմունս զամենայն քաջ մարտիրոսայն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, եւ հեղուին արեան իւրեանց

եղեւ ի պարծանս վերնոցն եւ ներքնոց : Արդ մինչեւ ի գալուստն երկրորդ՝ նոցն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք առաքինեացն եւ ընտրելոց նահատակաց՝ յորոց միջի եւ դուք էք հանդիսացեալ այսօր, եւ հրաւիրեալ ի լուսաւորչացն ձեր սրբոց հասանել ի դունդս նոցա եւ ժառանգորդս խոտացելոցն լինել անանց բարութեանց ի Քրիստոսէ Յիսուսէ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս » :

Յայս վայր խօսեցաւ ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղեւոնդ, եւ փառատրելով կատարեաց զԱմենն ասելով : Եւ սեղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին . ուղղեցին եւ աւագան, եւ եթէ գոյր ոք երախայ ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին, եւ ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդե-

ցան, եւ այնպէս լուսազգեստ եղին՝ որպէս ի տէրունեան մեծի սուրբ Զատիկն :

Եւ մեծաւ զուարճութեամբ եւ յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն եւ ասին . « Հաւատարեցէ մահ մեր ընդ մահու արդարոցն, եւ հեղունն արեան մերոյ ընդ արեան սուրբ մարտիրոսացն . եւ հաճեցի Աստուած կամաւոր պատարագաւ, եւ մի տայէ զեկեղեցի իւր ի ձեռս հեթանոսաց » :

Պատերազմն Հայոց

ՅԵՏ այսորիկ իբրեւ ետեւ
 դորաւար գնդին Պարսից՝ եթէ
 հատան պատգամաւորքն ի մի-
 ջոյ խաբել զնոսա, եւ բարձաւ
 յոյս ակնկալութեան իւրոյ ցըր-
 ուել զնոսա յանքակ միաբա-
 նութենէն, յայնմ ժամանակի
 յառաջ գոչէր զանօրէնն Վասակ
 եւ զամենայն ուրացեալ իշ-
 խանսն, որ էին ընդ նմա յաշ-
 խարէն Հայոց, հարցանէր զնո-
 սա, եւ ուսանէր ի նոցանէ
 զհնարագիտութիւն յաղթու-
 թեան: Եւ իբրեւ հասեալ տե-
 ղեկացաւ զառն ատն իւրաքան-
 չիւր քաջութիւնս, կոչէր եւ
 զբազումն ի զօրագլխացն՝ որ
 էին ընդ իւրով ձեռամբ, եւ

հրամայէր ածել զառաջեաւ զե-
 րամակո փղաղն, եւ ի գունդս
 գունդս զդազանսն բաժանէր,
 եւ առ մի մի փիղ երեք հազար
 սպառաղէնք, թող զայլ զօրս
 ամենայն:

Խօսէր եւ ընդ մեծամեծսն
 արքունի հրամանաւ եւ ասէր.
 «Յիշեցէք այր իւրաքանչիւր
 զպատուէր մեծի թագաւորին,
 եւ դիք առաջի զանուն քա-
 ջութեան. ընտրեցէք զմահ
 քան զկեանս վատութեամբ:
 Մի մտանայք զեւզն եւ զպսա-
 կրն եւ զուռն եւ զառատա-
 ձեռն պարգեւսն՝ որ չնորհի
 ձեզ յարքունուստ: Տեարք էք
 իւրաքանչիւր գաւառաց, եւ
 ունիք իշխանութիւն բազում.
 Դուք ձեզէն զխէք զքաջու-
 թիւն աշխարհին Հայոց, եւ
 զառն ատն իւրաքանչիւր նա-
 հատակութիւն արութեան ըզ-
 փորձ առեալ ճանաչէք. գուցէ

ձեր ի պարտութիւն մատնեալ՝
կենդանեաւ վրիպիցիք ի մեծ
կենացն զոր ունիցիք : Յիշեցէք
զկին եւ զորդիս ձեր , յիշեցէք
զսիրելի բարեկամս ձեր . գուցէ
ոտննար լինիցիք յարտաքին
թշնամեացն եւ ողբակիցք ի
ներքին սիրելեացն » :

Նա եւ յուշ եւս առնէր նոցա
զբազում ընկերակիցս փախու-
ցեալս , որք թէպէտ եւ ի պա-
տերազմէն ապրեցան , սրով ըն-
կալան զվճիռ մահուն իւրեանց .
ուստերք եւ դստերք եւ ամենայն
ընտանիք իւրեանց յանաշխար-
հիկս գրեցան , եւ ամենայն հայ-
րենի գաւառք հատան ի նոցանէ :

Զայս ասէր , եւ առաւել քան
զսոյն սաստկացուցանէր զհրա-
մանն արքունի : Կարգէր կադ-
մէր զգորան ամենայն , եւ տա-
րածանէր երկայնէր զճակատն
յերկայնութիւն գաշտին մեծի :
Եւ իւրաքանչիւր գաղանացն

յաջմէ եւ յահեկէ ղերեքհազար-
եան սպառաղէնսն պատրաստէր ,
եւ ղընտիր ընտիր նահատակա-
ցըն շուրջ զիւրեաւ գումարէր .
եւ այսպէս ամրացուցանէր
զգունդն Մատեան իրեւ զաշ-
տարակ մի հզօր եւ կամ իրրեւ
զբերդ մի անմատոյց : Նշանս
բաշխէր , գրօշս արձակէր , եւ
ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ
հրամայէր լինել : Իսկ զգունդն
զԱպարհացի , եւ զԿատչացն
եւ զՀոնաց եւ զԳեղաց , եւ
զայլս եւս ամենայն ղընտիր ըն-
տիր զօրուն մարդիկ ի մի վայր
ժողովէր , եւ հրամանս պատուի-
րանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ
գնդին իւրոյ պատրաստ լինել
ընդդէմ Հայոց զօրավարին :

Իսկ արին Վարդան յառաջ
մատուցեալ եւ զաւաղանին
հարցանէր , եւ միաբան ամե-
նեցուն խրատու զզօրագլուխսն
կարգէր այսպէս .

Չգոունդն առաջին տայր ի ձեռքն իշխանին Արծրունեաց, եւ նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց . եւ զայն ամենայն նախարարեան համարդս երկոցունցն, եւ զամենայն բազմութիւն զնդին թեւս աստի եւ անտի կազմէր նոցա :

Եւ զգոունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունեաց, եւ նիզակակից նմա զԼնծայինն եւ զՆերսէս Քաջբերունի :

Եւ զգոունդն երրորդ մասուցանէր ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդեցւոց, եւ նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, եւ զբազումս ի քաջ արանց աստի եւ անտի ի թեւս նոցա :

Յանձն իւր առնոյր զգոունդն չորրորդ, եւ նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր եւ զհարազատ եղբայր իւր զՀամադասպեան :

Կարգէր եւ կազմէր զճակատն

յորդորելով ընդ ամենայն երեսս գաշտին դէմ յանդիման Արեաց գնդին, առ ամն Տրդմուտ գետոյն :

Եւ իբրեւ այս պատէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրամտութեամբ եւ մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, եւ գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին երկոքեան . եւ ամբոյս ազագակին երկոցունց կողմանց՝ իբրեւ ի մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր, եւ հընչումն ձայնից զքարանձաւս լերանց շարժէր : Ի բազմութեանէ սազաւարտիցն եւ ի փայլիւն պատենադէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեդաւան հատանէին : Նա եւ ի բազում սուսերացն շողալ, եւ ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային : Քանզի

նիլ իսկ է բաւական առել զմեծամեծ տաղնապ ահաւոր ձայնիցն, որպէս կոխիւնք վահանաւորացն եւ ձայլթմունք լարից աղեղացն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանելին :

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տաղնապին եւ զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն, առ ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով . քանզի թանձրամիտքն յիմարելին եւ վատասիրաքն լըքանելին, քաջքն խիզախելին եւ նահատակքն գոչէին : Եւ խուժաբարբեալ ամենայն բազմութեանն՝ զգետն ի մէջ փակելին, եւ զանդիտելեաց գունդն Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն գեռալ սկսան : Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի ի վերայ առեալ յարձակելին մեծաւ զօրութեամբ :

Սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային :

Յայնմ մեծ տաղնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, եւ տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն՝ զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց դնդին, մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, եւ զաջլթեւն Պարսից դնդին բեկեալ՝ արկանէր զգաղանօքն, եւ չըրջան առեալ կոտորէր մինչեւ ի նոյն տեղի : Եւ այնպէս շտապ տաղնապի ի վերայ հասուցանէր, մինչեւ գունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ եւս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային :

Ապա դէտ ակն ի վեր համբառնայր Մուշկան Նիսալաւուրտ, քակեալ զոմանս տեսա-

նէր ի գնդէն Հայոց, եւ զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն : Վասնորոյ աղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զգօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գընդին Վարդանայ, եւ անդէն ի տեղւոյն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, եւ առ յոյժ թանձր անկեալ զիսկանց իբրեւ զքարակոյտս զերբկաց երեւէին :

Զայս իբրեւ հտես Մուշկան Նիսալաւուրտ, մնայր գազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր զիտանոցին իբրեւ յամուր քաղաքի. եւ ի ձայն մեծ դալարալիողոցն զիւր գունդան ստիպէր, եւ յառաջամարտիկ զօրօքն զնա ի մէջ փակէր :

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոյն

գործեաց, յորում տեղւոջ եւ ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ զկատարեալ նահատակութեանն պսակ :

Եւ յերկարեալ գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, եւ մօտ առ երեկո կարճատէր. քաղմաց օրահասք մահու հասնէին. մանաւանդ ի թանձրութենէ զիսկայն մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ զփայտահարս մայրաւորաց :

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակայն եւ զսորտակումն աղեղանց, վասն այնորիկ եւ ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն. եւ սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոց : Եւ որք մնացեալքն էին՝ վաանեալք եւ ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն, եւ յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միւսմանս

գամ զմիմեանս սատակէին : Եւ մինչեւ ի մոռտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն :

Եւ քանզի դարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոտանս արեանց բազմաց : Մանաւանդ յորժամ տեաանէր ոք զբազմակոյտ՝ դիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր եւ աղիքն դաւարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն եւ զմնչիւնս բեկելոցն, զթաւազլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի աւրանցն, զճշիւն կանացեացն, զողբս սիրելեաց, զաշխարհումն մերձաւորաց, զվայ եւ զաւաղ բարեկամացն : Քանզի ոչ եթէ կողմ էր որ յաղթեաց, եւ կողմ էր որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կող-

մանքն ի պարտութիւն մատնեցան :

Բայց քանզի անկեալ էր մեծ սպարապետն Հայոց ի պատերազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետեւ ի մէջ գլխաւոր՝ յոր յեցեալ ժողովէին դունդն մնացելոցն : Թէպէտ եւ բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցըրուեցան, եւ հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, եւ բռնանային ի վերայ բազում դաւառաց եւ բերդից, զոր եւ ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն՝ որ անդէն ի տեղւոջն կատարեցան .

Յազգէն Մամիկոնէից ԳԱՋՆ ՎԱՐԴԱՆ հարեւր երեսուն եւ երեք արամբք .

Յազգէն Խորխոռունեաց ԽՈՐԷՆՆ ԿՈՐՈՎԻ իննեւտասն ա-

րամբք .

Յազգէն Պալունեաց ԱՐԻՆ
ԱՐՏԱԿ յիսուն եւ եւթն արամբք .

Յազգէն Գնթունեաց ԶԱՐՄԱ-
ՆԱԼԻՆ ՏԱՃԱՏ իննեւտասն ար-
ամբք .

Յազգէն Գիմաքսենից ԻՄԱՍ-
ՏՈՒՆ չՄԱՅԵԱԿ քսան եւ եր-
կու արամբք .

Յազգէն Քաջբերունեաց ՀՐԱ-
ՇԱԿԵՐՏՆ ՆԵՐՍԵՂ եւթն ար-
ամբք .

Յազգէն Գնունեաց ՄԱՆՈՒԿՆ
ՎԱՀԱՆ երկւք արամբք .

Յազգէն Ընծայնոյ ԱՐԴԱՐՆ
ԱՐՍԷՆ եւթն արամբք .

Յազգէն Սրուանձտայ ՅԱՌԱ-
ԶԱԴԷՄՆ ԳԱՐԵԳՐՆ երկու հա-
րազատօքն եւ ութուտասան ար-
ամբք :

Այս երկերիւր ութսուն եւ
եւթն նահատակք , ընդ ինն
մեծամեծ նախարարսն անդէն
ի տեղւոջն կատարեցան : Եւ

յարքունի տանէն եւ ի տանէն
Արծրունեաց եւ յիւրաքանչիւր
նախարարաց տանէն . Թող
զայս երկերիւր ութսուն եւ
եւթն , եւ այլ եւս եւթն հա-
րեր եւ քառասուն այր , որք
զանուանս իւրաքանչիւր ի գրպ-
րութիւն կենաց գրեցին ի նը-
մին աւուր ի մեծ պատերազ-
մին : Եւ միահամուռ լինի ա-
մենայն հազար եւ երեսուն եւ
վեց :

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն
եւ հեթանոսաց անկանէր յայնմ
աւուր երեք հազար հինգ հա-
րեր քառասուն եւ չորք այր :
Ինն այր ի նոցանէ ի մեծ պատ-
ուաւորացն էր , վասն որոյ եւ
կարի յոյժ ի խոր խոցեցաւ
Մուշկան Նիսալաւուրտ : Մա-
նաւանդ իբրեւ հաւեա զանհա-
րին հարուածսն եռապատիկ
զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն ,
բեկաւ անկաւ գորութիւն ու-

ժոյն իւրոյ, եւ ոչ հանդարտէր
կալ ի վերայ խորհրդոց մտացն .
քանզի ոչ որպէս կարծէր զսա-
տերազմն՝ կատարեցաւ Մանա-
ւանդ իբրեւ հայեր տեսանէր
զբազմութիւն անկեկոց իւրոյ
կողմանն, եւ թիւ համարոյ եւս
առնէր, եւ իբրեւ այնչափ յո-
լով գտանէր զիւր անկեալան
քան զՀայոց գնդին, եւս առա-
ւել վասն երեւելի արանցն՝ զո-
րըս յականէ յանուանէ զիտէր
թագաւորն, ի մեծ տաղնապի
լինէր այրն յանձն իւր : Արդա-
րութեամբ զիրան գրել եւ ցու-
ցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր .
դարձեալ եւ թաքուցանել եւս
ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր
այնպիսի մեծ կոխ :

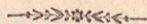
Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խոր-
հրդի էր յանձն իւր եւ նեղէր
ի միտս իւր, ուրացեալն Վա-
սակ՝ որ զանձն իւր ի մէջ գա-
ղանացն թագուցեալ ապրեցու-

ցանէր՝ միսթար մատուցանէր
մտացն լքելոց, եւ ուսուցանէր
նա հնարս նենգութեամբ, թէ
որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ
ամուրան խաբէութեամբ : Երդ-
մունա կնքէր արքունի հրամա-
նաւ եւ վկայութեամբ անձին
իւրոյ եւ խաբբայ երիցամբքն
որ ընդ նմայն էին . պատգա-
մաւորս առնէր զնոսա, եւ ե-
րեւեցուցանէր զթողութիւն ա-
պրտամբութեանն առ ի չինու-
թիւն եկեղեցւոյ Հնորհել անդ-
րէն, եւ զամենայն կարգս անդ-
րէն յարմարել ըստ առաջին սո-
վորութեանն : Թէպէտ հրաման
թագաւորին հաստատութեամբ
էր տուեալ — վասն՝ զի յոյժ բե-
կաւ զօրութիւն նորա, որպէս
զի երկոքին կողմանք նորա
հարան — սակայն զօրքն Հայոց
վասն նենգութեանն Վասակայ,
որ բազում անդամ հասեալ էին
ի վերայ ստութեան նորա, վա-

սըն այնորիկ եւ հրամանի թա-
ղաւորին վաղվաղակի ոչ կարէ-
ին հաւատալ :

ԵԻԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յերկարոշմն իրացն խռո-
շոքերուն :

ԱՐԴ. դարձեալ յայնժամ
դրդեաց զՄուշկան Նիսալա-
ւուրտ եւ զամենայն աւաղա-
նին Արեաց . առեալ զգօրսն
հասանէր ի վերայ ամրոցին՝ յոր
անկեալ էին գունդ մի ի դօ-
րացն Հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն , եւ մարտ եղ-
եալ կռուէին շուրջ զբերդաւն :
Եւ իբրեւ ոչ ինչ կարացին ազ-
դել նոցա , դարձեալ յերդմունս
ապաստան եղեալ , զի ուխտիւ
իջուսցեն զնոսա առանց դաւ
ինչ գործելոյ , եւ երկիցս եւ
երկիցս անդամ ետուն տանել
զաւետարանն : Թէպէտ եւ քա-

հանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիսալաւուրտ զհետ չար խրատուն վասակայ:

Մի ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր 'ի բերդըն փախստեամբ՝ Բակ անուն, ելեալ 'ի պարիսպն թշնամանս գնէր անօրինին, եւ յուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն զոր անյուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց: Զոր եւ բազումք լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն ի Հայոց կողմանէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից: Սոյն այլ ըստ այս ի նմին զիչերի եւթն հարեւր արամբք ել գնաց 'ի բերդէ անտի, եւ ոչ կարացին ձեռն արկանել ի նա:

Իսկ որ ի ներքս յամբին մընացին, թէպէտ եւ զիտէին ճշմարտիւ զխաբերայ երդմունսնոցա, ոչ ունէին համբար ի ներքս: Իբրեւ ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց ըսպանանել ի նոցանէ երկերիւր եւ երեքսասան այր: Ազաղակեցին ամենեքեան եւ ասեն. « Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. մինչդեռ չէն են եկեղեցիք եւ անքակ տաճարք վկայից եւ միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ եւ առաքինացեալ, արժանի արարեր զմեզ կոչմանրդ երկնաւորի: Հաւասարեացէ մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակայն, եւ խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վիրաւորացն, եւ հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացն որ ելանեն ի վերայ սուրբ սեղանոյս »: Զայս ասե-

լով ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն եւ երեքասանք :

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ զիպեցան յամուրան, եւ րանելիքս այս Յովսէփի եւ Ղեւոնդ՝ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին եւ նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դանձապետին, ասելով ըզնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն : Քանզի ոչ եթէ ակընկալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացքն, այլ իմաստութեամբ հրնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան : Վասն որոյ եւ բողոք ի Գուռն կարդային, եւ զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎատակաւ : Զայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիսալաւուրտ, ոչ իշխեաց ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ, այլ զՅովսէփի եւ ըզ Ղեւ-

ւոնդ դան հարեալ, հրամայեաց պահել զգուշութեամբ, քանզի բողոք ի Գուռն կարդացին . իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարհին :

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թաղաւորին եւ ուրացեալ Հարիմացին Վատակայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ թողութեանն . այլ քաջալերէին զմիմեանս եւ ասէին . « Զի պիտոյ է մեզ ընաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, եւ կամքնդէր տեսանեմք զարեւ յետ մերոց սիրելեացն : Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան ի մեծ պատերազմին, եւ բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ ի մէջ դաշտին, եւ ամենեցուն մարմինքն եղեն

գէշ թռչնոց եւ կերակուր գա-
զանաց, եւ պատուական նա-
խարարքն մեր հասին յանար-
գութիւն թշուառութեան, լը-
քին զիւրաքանչիւր իշխանու-
թիւն եւ են ի հալածանս նե-
ղութեան, որ եւ ամենայն
փափկութիւնն Հայոց եհաս ի
վիշտս վտանգի եւ յանհարկն
ապականութիւն, ոչ անսամբ
խաբեբայ հրամանացդ եւ ան-
կանխիք ի ձեռս անօրէն իշխա-
նացդ » :

Թողին այնուհետեւ իւրա-
քանչիւր զգեւղս եւ զաւանս
եւ զաղարակս : Ելին հարսուհիք
յառագաստից եւ փեսայք ի սե-
նեկաց, անկան ծերք յաթոռոց
եւ տղայք ի գրկաց . երթային
երիտասարդք եւ կուսանք եւ
ամենայն բազմութիւն արանց
եւ կանանց, հասեալ ունէին
զամուրս անապատին եւ զան-
խաբ տեղիս բազում լերանց :

Լաւ համարէին զգազանաբար
բնակութիւնն աստուածպաշ-
տութեամբ ի գարանձաւս կե-
լոյ, քան ուրացութեամբ փափ-
կանալ յիւրաքանչիւր շինուա-
ծըս : Առանց տրանջելոյ համ-
բերէին խոտաբուս կերակրոցն,
եւ ոչ յիշէին զսովորական խոր-
տիկսն : Համարեալ էին նոցա
դարափորքն իբրեւ դյարկս
բարձրաբերձ շինուածոց, եւ
գեանանկողինքն իբրեւ զնկար-
եալ պատշգամս :

Մաղմարք էին նոցա մրմնշուհք
երգոց, եւ ընթերցուածք սուրբ
գրոց կատարեալ ուրախու-
թիւնք : Ամենայն մարդ յանձն
իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն
քահանայ . մարմինք իւրաքան-
չիւր՝ սուրբ սեղան, եւ ոգիք
նոցունց՝ պատարագ ընդունե-
լի : Քանզի ոչ ոք ի նոցանէ
օղբայր յուսահատութեամբ զան-
կեալսն ի սրոյ, եւ ոչ ոք հեծե-

ծելով հառաչէր ի վերայ մեր-
ձաւոր սիրելեաց իւրոց : Խըն-
դութեամբ ընկալան զյափշտա-
կութիւն ընչից բաղմաց , եւ
ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղ-
եալ իցեն նոցա ստացուածք :
Համբերութեամբ ճգնէին եւ
մեծաւ առաքինութեամբ տա-
նէին զքաջ նահատակութիւնն :
Չի եթէ ոչ բացաւ աչօք տե-
սանէին զյոյսն խնդալից , եւ
ոչ կարէին գործել զայնպիսի
մեծ առաքինութիւն :

Քանզի բազումք յազգէ ի մեծ
նախարարացն էին , եւ եղբարք
եւ որդիք եւ դստերք , հան-
դերձ ամենայն սիրելեօք իւր-
եանց ի մէջ ամրական վայրացն ,
ոմանք յանլոյս երկիրն խաղա-
եաց , եւ այլ բազումք ի կող-
մանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ա-
մուրսն Տմորեաց , եւ կէսքն ի
թանձրախիտ մայրիսն Արձա-
խոյ , եւ այլ ոմանք անդէն ի

միջոց աշխարհին բռնացան ի
վերայ բազում ամրոցացն : Եւ
ամենեքին մեծաւ համբերու-
թեամբ տանէին զբազում նե-
ղութիւն վառն սիրոյն Քրիստո-
սի , եւ զայս միայն ազաչելով
խնդրէին յԱստուծոյ , մի՛ տե-
սանել նոցա զաւեր սուրբ եկե-
ղեցեաց :

Այլ որպէս ցուցաք բազում
անգամ զամբարշտին չարու-
թիւն , յորդորէր եւ ստիպէր
զգորան Պարսից ի մօռաւոր կող-
մանց աշխարհին , զի հրամա-
նաւ արքունի զօր եկեցէ յօգ-
նականութիւն նոցա : Եւ հառ-
եալ բազում այրուծի յաւելոյր
ի թիւ անկելոցն , եւ լինէր
գունդ բազմութեան իրբեւ զա-
ռաջինն : Եւ յառաջ խաղային
ի միջոց աշխարհին , մարտ եղ-
եալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս
Կապոյտ լերինն Նսկ որ ի ներք-
սըն էին՝ քաջութեամբ մար-

տուցեալ հարկանէին զբաղումս
ի գնդէն Պարսից , եւ զմնաց-
եալսն փախտաւան ի բանակն
արկանէին : Իսկ նորա դարձ-
եալ յողորմանս մատուցեալ ,
նուաճել խաբէութեամբ կա-
մէին :

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջա-
նել առ նոսա , զի մի մատնեա-
ցին չարաչար ի ձեռս թշնամ-
եացն , սակայն վասն երդմանցն
հարկ եղեւ քահանայի մի իջա-
նել առ նոսա , որում անունն
էր Արշէն : Խօսէր ընդ նոսա
յաղերս ընտանութեամբ , եւ
ցուցանէր զանձնաս փախուստ
անմեղացն , արկանէր գութ ա-
ռաջի ուրացելոյն Վասակայ ,
եւ պազատելով յիշեցուցանէր
նմա զառաջին կարգ ուխտին
քրիստոնէութեան , զի թերեւս
սակաւիկ մի քաղցրացի յան-
հնարին դառնութենէն : Այլ նա
ոչ ինչ լուաւ եւ անսաց բա-

զում բանիցն նորա , կապեաց
եւ խաղացոյց զերանելին եւ
որք ընդ նմա իջեալ էին :

Մանաւանդ իբրեւ ետես ե-
թէ երթայ զօրավարն զհետ
խրատու կամաց նորա , սկսաւ
այնուհետեւ ի բազում տեղիս
արձակել զասպատակաւորն ,
եւ զոր արտաքոյ քան զամուր-
սն գտանէր զբազմութիւն
մարդկանս՝ վարեցին ի գերու-
թիւն . եւ զամբար ի ձեռն ա-
ռեալ հրձիգ առնէին զբազում
տեղիս :

Իսկ որք էին յաւուրս Տմոր-
եաց , իբրեւ լուան զայս ամե-
նայն չարիս զոր գործեցին զօր-
քնն արքունի , ոչ ինչ շահ օգ-
տի համարէին զկալն ի մէջ ամե-
րականացն : Քաջութեամբ ել-
եալ յարձակեցան օգնականու-
թեամբ անրականացն , եւ հաս-
եալ ի մօտաւոր աշխարհն Պարս-
կաց , յանձնայ կոտորելով նախ-

ձիրս արեան գործէին, եւ զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, եւ անդէն յամուրսն արկանէին, եւ զշինուածսն աշխարհին՝ դամբար ի ձեռն առեալ հրոյ ձարակ տային :

Դարձեալ եւ որք էին ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկիւզս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան եւ նոքա մեծաւ զօրութեամբ ի ձորագաւառն Տայոց : Եւ գտին անդ գունդ բազում ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամբականս աշխարհին, դարձեալ եւ կարծէին եւս թէ զանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ եւ յանխնայ յուզէին զվայրսն :

Նա եւ տեսին եւս անդ ի գեւղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն

այնր ի նախանձ բողեցան բարկութեամբ : Յարձակեցան, հարան ի դիմի միմեանց, եւ կամակարութեամբ յաղթեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն զընդին Պարսից, եւ կոտորեցին ըզբազումս ի նոցանէ, եւ զմնացեալսն փախստական հանէին յաշխարհէն :

Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակմանէն՝ միայն երանելին Հրմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ, յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ ի վերայ սուրբ ուխտին միաբանութեան : Եւ այլքն ամենայն ողջանդամ ապրեալք երթային զհետ փախստականին :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք թաղաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, եւ եւս առաւել ձե-

որնպահ լինել յեկեղեցեացն :
Դարձեալ միւսանգամ անդրէն
հարցանել սկսան յարքունիան :

Նա եւ որ յԱրձախայ մայրին
անկեալքն էին փախստականք ,
ոչ ինչ լուեալ դադարեցին խա-
ղաղութեամբ . այլ յանապազ
յղէին յաշխարհն Հոնաց , չար-
ժէին եւ յորդորէին զգունդն
Հոնաց , եւ յիշեցուցանէին նոցա
զուխտն զոր եղեալ էր ընդ Հայս
եւ անսուտ երգմամբ հաստա-
տեալ : Հաճոյ թուէր բազմաց
ի նոցանէ լսել զբանսն քաղց-
րութեամբ : Նա եւ մեղա-
դիր եւս յոյժ լինէին նոցա , ե-
թէ « Ի կոխն ընդէ՞ր ոչ եկիք
պատրաստութեամբ » : Եւ իբ-
րեւ յառաջնունն ինչ ոչ հնա-
րէին զմիմեանս հաւանեցուցա-
նել , ապա գունդ բազում գու-
մարէին՝ եւ անդէն յարձակեալ
հասանէին ի սահմանս տէրու-
թեանն Պարսից . եւ զբազում

գաւառս հարեալ , բազմագոյն
եւս գերի առեալ տանէին յաշ-
խարհն իւրեանց , եւ յայտ-
նի ցուցանէին թագաւորին ըզ-
միաբանութիւն զոր ունէին ընդ
գնդին Հայոց :

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազ-
գունն հասանէր առ զօրավարն
Պարսից , սրտմտեալ զայրանայր ,
եւ մեծաւ բարկութեամբ կու-
տէր զվնասն ի վերայ անօրինին
Վասակայ . իբր թէ նա իցէ քա-
կիզքն եւ առաջնորդ ամենայն
չարեացն որ գործեցան : Եւ ան-
դէն չուարարեալ գնայր , խա-
ղայր հասանէր յաշխարհն Պար-
սից . գրէր եւ ցուցանէր յար-
քունիս զամենայն ստուգու-
թեամբ , եւ զվնաս գործոյն
արկանէր զուրացելովն :

Իբրեւ լուաւ թագաւորն զա-
մենայն աւեր աշխարհին , եւ
ստուգեաց զիրս մեծի պատե-
րազմին , բեկանէր անկանէր ի

մեծ խրոխտալոյն , եւ լռեալ
դադարէր ի հանապազորդ եւ
ի խաբեբայ խորհրդոյն , յուզէր
եւ քննէր զվրիպումն անհան-
ճար գործոյն , եւ կամէր տե-
սանել՝ ասելով . « Ո՞րպէս իցէ որ
զիս ճշմարտութեամբ ի վերայ
իրացդ հասուցէ » : Իսկ որ էր
դիտակ անօրէն գործոյն , ան-
դէն ի Դրան արքունի , նոյն հա-
ղարապետն Մինրներսեհ , յառաջ
մատուցեալ ասէ ցլթագաւորն .
« Զայդ ես ասեմ քեզ , արքայ
քաջ . եթէ կամիս ստուգութեամբ
լսել զարդարն , որք զլխաւորք
քրիստոնէիցն են ի Հայս՝ տուր
կոչել , եւ գան յօժարութեամբ
եւ ասեն քեզ զամենայն ար-
դարութեամբ » :

Յայնժամ զմի ոմն յաւազ հա-
խարարացն՝ Ատրորմիզդ անուն ,
որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն
էր ընդ Հայոց աշխարհին եւ
գործակից էր զօրավարին ի նը-

մին պատերազմի , գրէր եւ յան-
ճըն առնէր նմա զաշխարհն Հա-
յոց մարգպանութեամբ : Եւ ըզ-
Մուշկան նիսալաւուրտ հան-
դերձ ամենայն մնացեալ զօրուն
գումարէր յաշխարհն Աղուանից
եւ Լիւնաց եւ ձգբաց եւ ի Հեճ-
մատակաց եւ ի Թաւասպարաց
եւ ի Խիրիովան , եւ յամենայն
ամրականն՝ զորս աւերեալ էր
գնդին Հոնաց վասն ուխտին Հա-
յոց : Որպէս եւ յոյժ իսկ տրտա-
մեալ էր թագաւորն , ոչ միայն
ընդ աւեր աշխարհացն եւ ընդ
անկանեւն զօրացն , այլ եւս ա-
ռաւել ընդ աւերել պահակին՝
զոր ի բազում ժամանակաց հա-
զիւ ուրեմն կարացին շինել .
որ եւ յայնմ ժամանակի դիւ-
րեաւ առեալ քանդեցաւ , ու-
րում եւ չէր իսկ ակնկալութիւն
շինութեան : Իսկ զՎասակ հան-
դերձ զլխաւոր քրիստոնէիւքն
ի Դուռն հրամայեաց կոչել :

Արդ եկն եմուտ մարդպանն
Ատորմիզդ յաշխարհն Հայոց սի-
րով խաղաղութեամբ : Հրամա-
նաւ արքունի կոչեաց առ ինքն
զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն
Ռըշտունեաց , ուսանել ի նմա-
նէ զիրացն ամբաստանութիւն :
Բայց թէպէտ եւ նորա աւեր-
եալ էր ատորուչան մի , եւ բա-
ղում չարչարանօք հարեալ էր
զպաշտօնեայս կրակին , ոչ ինչ
զանգիտեաց գալ յատեան հը-
րապարակին :

Գարձեալ եւ ի տանէն Արծրու-
նեաց բարեպաշտօն երէց մի
Մուշէ անուն , որ առաջնորդէր
աշխարհին Արծրունեաց , աւե-
րեալ էր եւ նորա զկրակատուն
մի , եւ կապանօք եւ տանջա-
նօք բազում չարչարանս ան-
ցուցեալ էր ընդ մոզսն . եւ սա
ինչ ոչ զանգիտեաց , այլ կա-
մաւ եկն եւ յանգիման եղեւ
մարդպանին :

Եւ երկու եւս այլ քահանայք
երանելիք , որոց անուանքն են
Սամուէլ եւ Աբրահամ . քան-
դեալ էր եւ սոցա զատորուչա-
նքն յԱրտաշատ , եւ յառաջա-
գոյն ըմբռնեալ էին ի կապանս
յուրացեալն Վասակայ . ածին
եւ զնոսա յառաքինի ընկերսն :

Եւ ժողովեցին եւս ի նոյն տե-
ղի զմեծն Յովսէփի եւ զՂեւոնդ
եւ զՔաջաջ եւ զԱրշէն : Եւ իր-
րեւ ուսաւ եւ տեղեկացաւ յա-
մենեցունց մարդպանն , գրեաց
եւ եցոյց յարքունիս զամենայն
ճշմարտութեամբ որպէս գիարդ
լուաւ ի բերանոյ նոցա :

Բայց Վասակ թէպէտ եւ յա-
ռաջագոյն հասեալ էր ի Գունն ,
ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ
երթեալ պատմէր զամենայն սը-
տութեամբ , սակայն ի միտս թա-
ղաւորին ոչ կարէր զանճն ար-
դարացուցանել . այլ պատաս-
խանի արար նմա եւ ասէ . « Յոր-

ժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն՝ հասարակ լուայց յատենի» :

Իսկ զսուրբ քահանայսն՝ վասըն զի կապանօք տանէին , յետ երկուց ամսոց եւ քսան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի : Իբրեւ լուաւ մեծ հաղարապետն՝ եթէ ածին զնոսա ի քաղաքն , ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա : Բայց թէպէտ եւ տեղեկութեամբ լսէր ի նոցանէ զամենայն , ոչ կարէր ձեռն արկանել եւ չարչարել զնոսա . քանզի բազումք ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին , եւ դեռ եւս մարդպանն յերկիւղի էր : Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն , եւ զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել . վասն որոյ եւ ինքն իսկ շրջէր եւ ժողովէր եւ շինէր ուխտիւ հաստատութեան :

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման

տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնս , եւ ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ , եւ համարձակ եւս դալ ի հրապարակ : Նա եւ ընծայից եւ պատարագաց արժանի առնէր զառաջեաւ . կոչելով : Եւ քանզի բազում գաւառս առեալ եւ աւերեալ էր զօրականին , թողուլ հրամայէր զհարկըս աշխարհին . եւ զայրուձին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակ մի : Եւ միայնակեացք որք ելեալ եւ կորուսեալ էին՝ հրամայէր դալ եւ ունել զիւրաքանչիւր տեղիսն :

« Զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն , որպէս զխարդ եւ ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն , նոյնպէս եւ այժմ , ասէ , կալցին : Եւ եթէ ոք ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն , ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ , եթէ յա-

զատաց իցեն , եթէ ի շինականաց իցեն , եթէ յեկեղեցւոյ , զինչ կեանս եւ թողեալ իցէ , եկեացեն եւ կալցեն զիւրաքանչիւր զարարս » :

Զայս ասէր եւ երդմունս կրնաքէր եւ առաքէր ի կողմանս կողմանս : Որ եւ բազումք խակ եկին եւ ժողովեցան , եւ կալան զիւրաքանչիւր կալուածս :

Նա եւ որ մեծն է քան զամենայն , որ ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոզութիւնն , հրովարտակս առաքէր յարքունուստ՝ անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն : Եւ յանդիման խօսէր թաղաւորն , որք էին ի տանն արքունի , եթէ « Որք ոչ սիրով ունին զօրէնս գենի մազդեզն , այնպիսեաց եւ աստուածքն են ցասուցեալ , եւ ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ . եւ այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն , ի կամս մարդոյն թո-

ղեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց . որպէս զինչ եւ կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ . ամենեքեան իմ ծառայք են » : Զայս ասէր , եւ գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհին :

Իբրեւ զայն լուան եւ տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ եւ ցրուեալք ի հեռաւոր տեղիս , զայլն եւ ունէին զիւրաքանչիւր արարս : Իսկ նախարարն որ էին յամուրս աշխարհին եւ կամ ի հեռաւոր օտարութեան , իբրեւ տեսին զշինութիւն երկրին , մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն , քաջալերեցան համարձակեցան եւ նոքա յանդիման լինել արքային : Վասն որոյ եւ պատգամ յղեցին առ մարդպան աշխարհին , զի ի Դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն : Իսկ նա վազվազակի յարքունուստ զիր ողորմաց եւ ուխտ հաստատութեան տայր

տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի : Բայց թէպէտ եւ գիտէին նոքա զգառնութիւն տէրութեանն՝ թէ սո՛ւտ են յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն . զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ՝ ոչ ինչ զանգիւտեսցեն երկիւղիւ :

Եւ զայս լուեալ թագաւորին, ոչ կապանօք՝ այլ արձակ ոտիւք եւ արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել : Ածին վաղվազակի զկին եւ զորդիս , եւ զինչս իւրաքանչիւր ետուն ի ձեռս մարգպանին , եւ ինքեանք փութանակի գնացին ի ձմերոցն արքունի :

Եւ մինչդեռ անդէն ի ձմեռոցին էր թագաւորն , ատեան հարցափորձի ի մէջ նոցա հրամայէր լինել : Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց : Եւ իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանութիւ-

նրն զաւուրբս բազումս , պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոյն :

Քանզի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր տուեալ էր Վասակայ ամենեցուն որ ընդ նմա յուխտ ապստամբութեանն, թուղթ մի ի Վրաց աշխարհէն , եւ թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն . սոյնպէս եւ թուղթ մի յԱղձնիս , եւ հրովարտակ մի առ թագաւորն Յունաց , եւ թուղթ մի առ մեծ սպարապետն Անտիոքայ : Եւ ի բոլորեալն յայսոսիկ թուղթսն վաւերականն մատանի Վասակայ եղեալ էր : Սոյնպէս խառն էր նա եւ ի մահ մոգուցն ի զարեհաւանի : Եւ զբազում բերդս՝ զոր հանին ի Պարսկաց , յայտ առնէին զնորա առ այն թուղթսն եւ զհրամանսն . քանզի նա էր մարգպան ի ժամանակին :

Որպէս եւ հրեշտակութեամբ իսկ զոր յղէր առ Յոյնս նախա-

բար մի, որում անունն էր Ա-
տոմ՝ յազդէն Պնունեաց, սա
մատուցեալ յանդիմանէր զնա
առաջի մեծի ատենին հրովար-
տակաւն իսկ զոր տուեալ էր
նորա իւրով մատանեալ ։

Նա եւ ի մէջ իսկ բերէր զամ-
բաստանութիւն նորա Մուշկան
Նիսալաւուրտ, եւ յայտ առ-
նէր պատերազմակից ընկերօքն
իւրովք, որ եւ յետ վճարելոյ
պատերազմին բազում արիւն
ետ հեղուլ Վասակ . թէ ո՛ր-
պէս սուտ երգմամբք խաբէր
եւ իջուցանէր յամրոցաց անտի .
էր զոր կոտորէր, եւ էր զոր
գերի տանէր զծառայս եւ զա-
ղախնայս արքունի ։ Եւ ի վե-
րայ այսր ամենայնի վնասու,
եւ գող եւս գտանէր յարկի
աշխարհին՝ որ յարքունիսն եր-
թայր ։

Նա եւ յուրացեալ ընկերացն
նորա բազումք էին որ յայտ

արարին զչարիս նորա՝ զոր
գործեալ էր ընդ աշխարհն Հա-
յոց ։ Եւ ի մնացեալ մոգացն եւ
ի փշորպանացն՝ որք ի կա-
պանսն ապրեալ էին եւ ապա
ածին յարքունիս, հարցին եւ
ցնոսա վասն նորա եւ ասեն .
« Դուք էք ինչ տեղեակ վասն
չարութեան նորա » ։ Ետուն
պատասխանի եւ ասեն . « Ա-
մենայն անցք չարչարանաց որ
անցին ընդ մեզ, եւ բազում
հարուածք որ եղեն ի զօրսն
արքունի, եւ աւեր եւ գերու-
թիւն աշխարհին Հայոց, եւ
կորուստ հարկացն արքունի,
սկիզբն եւ առաջնորդ չարեաց
այրդ այդ եղեւ » ։

Եւ մինչդեռ այս ամենայն
ամբաստանութիւն զնմանէ կու-
տէր զայնչափ բազում աւուրս,
յառաջ մատնան եւ իւր ազդա-
կանքն, որ եւս յառաջագոյն
գատախաղ լեալ էին զնմանէ

առաջի արքային , սկսան կարգաւ ցուցանել եւ յայտ առնել , որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ Բաղասական արքային , 'ի ժամանակին' զի կոտորեաց Հեռանն այն զգօրսն Պարսից յԱղուանս , եւ ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց , եւ բազում գերի եւ աւար խաղացոյց ի Հոռոմոց եւ ի Հայոց եւ ի Վրաց եւ յԱղուանից . որպէս զի ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն , եւ սպան զԲաղասականն արքայ : Եւ Վասակ մարդպան էր Հայոց ի ժամանակին , եւ թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ : Յուցին եւ յայտ արարին ազգականքն նորա , որպէս զի հմուտ եւ տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա . զամենայն ցուցանէին եւ յայտ առնէին առաջի թա-

գաւորին . եւ զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնան , որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր' ոչ միայն առ ընկերս , այլ եւ առ թագաւորն ինքնին զխտվին . զի ոչ երբէք արդարութեամբ վատտակեալ էր ի մանկութենէ :

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ հաղարապետն եւ ասէ . « Ածէք այսր եւ ի կապելոցն , որք են ի բանտի անդ » : Լուծին եւ ածին յերանելեացն զՍահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց , եւ զսուրբն Յովսէփ եւ Ղեւոնդ երէց :

Եւ իրրեւ մերկացան ամենայն բանք ատենին առաջի նոցա , ետ սլատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն եւ ասէ . « Որ յայտնի ուրացեալն են ի ճրջմարիտն Աստուծոյ , ոչ զիտեն զինչ դործեն եւ կամ զինչ խօսին . քանզի խաւարեալ է խոր-

հուրդէք նոցա . զտեարս պաշտեն սուտ պատճառանօք , եւ ընդ ընկերս մտանեն յուխտ սրտութեան : Եւ են նոքա դարանք սատանայի , զի նոքօք իսկկատարէ զդառնութիւն կամացն իւրոց , որպէս երեւի իսկ ի դոյն յայդ Վասակ : Քանզի մինչ ունէր զանուն քրիստոնէութեան վերին երեսօք կարծէր ծածկել եւ թագուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անդէտ տէրութեանդ , եւ զամենայն նենգութիւնն իւր քրիստոնէութեամբն ծածկէր : Ուստի եւ ձեր իսկ կարծեցեալ՝ մեծապէս պատուեցէք զգաւառաւել քան զարժանն իւր : Հաւատացէք զմա զաշխարհն Վերաց . հարցէք՝ եթէ գոհ իցեն զդմանէ : Ետուք զմա զտէրութիւնն Սիւնեաց . լուարուք յագգալանաց այտի դորա , զինչ պատմեն զդմանէ : Արարէք ըզ-

դա մարգարան Հայոց . զոր նախ նեացն ձերոց մեծաւ աշխատութեամբ զտեալ էր , դա ի միում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն : Տեսեր , իբրեւ բարձաւ ի դմանէ պատուական անունն Աստուծոյ՝ զոր ունէր սրտութեամբ , մերկ երեւեցաւ ամենայն չարագործութիւն դորա : Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ գտաւ , առ ո՞րք ի մահկանացուաց աստի դա արդար գտանիցի :

« Արդ ամենայն ամբաստանութիւն՝ որ այժմ՝ յայտնի եղեւ զդմանէ , ոչ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն լուեալ էր . բայց յոր դէմն ծածկեցէքն՝ դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք : Ինչ այսպէս թուի , եթէ սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց : Այլ ոչ դուք եւ ոչ դա , եւ ոչ որ զկնի ձեր գալոցն է՝ զայն ի մեզ ոչ կարէ տեսանել : Արդ

արարէք ընդ դա որպէս եւ կա-
միք . ցմեզ զի հարցանէք » :

Ձարմացաւ մեծ հազարապե-
տըն ընդ միտս իւր , եւ ի խոր-
հուրդս իւր քննէր զամենայն
բանս ատենին : Փանզի հաս-
եալ էր ի վերայ՝ եթէ յիրաւի
դատապարտեցաւ այրն ըստ ար-
ժանի գործոցն իւրոց , եմուտ
եւ եցոյց զամենայն բանս ատե-
նին յարքունիս : Եւ իբրեւ լը-
ւաւ թագաւորն եւ ստուգեաց
ի հազարապետէն զառնն պար-
տաւորութիւն , բարկացաւ
յոյժ եւ ի խոր խոցեցաւ . բայց
միայն երկայնմտութեամբ կա-
մեցաւ հասուցանել զնա ի մեծ
անարգութիւն : Լուռ եկաց ա-
ւուրս երկոտասան , մինչ ի
զլուխ չողաւ փութսիշ ամբաս-
տանութեանն :

Եւ եղև յաւուր միոջ մեծի
զամենայն երեւելի եւ զպատ-
ուականսն հրամայէր յընթրիս

կոչել : Կոչեցին եւ զուրացեա-
լըն . եւ նա ըստ առաջին կար-
գի օրինացն արքունի արկանէր
զպատուական հանդերձն զոր
ունէր ի թագաւորէն . կապէր
եւ զպատիւ վարսին եւ զխոյ-
րըն ոսկեղէն դնէր ի վերայ ,
եւ զկռնակուռ ձոյլ ոսկի կա-
մարն ընդելուզեալ մարդար-
տով եւ ակամբ պատուականօք
ընդ մէջ իւր ածէր , եւ զգինդ-
սըն յականջան , եւ զգումարտա-
կըն ի պարանոցին , զսամոյրսն
զթիկամբն , եւ զամենայն օրէ-
նըս պատուոյն զանձամբ արկ-
եալ՝ երթայր յարքունիս . շքեզ
եւ երեւելի քան զամենեսեան
երեւէր բազմութեանն :

Իսկ նախարարն որք կա-
մօք ի Հայոց չողան՝ անձամբ
տուեալ զանձինս ի փորձու-
թիւնն , եւ սուրբքն որ յառա-
ջագոյն հասեալ էին , կապա-
նօք ունէին զամենեսեան առ

Դրանն արքունի : Իբրեւ տե-
սին զհա զարդարեալ եւ չը-
քեղացեալ , եւ բազմամբոխ
գնդաւ գայր յարքունիս , ի մի-
տըս իւրեանց սկսան այսպանել
եւ ասել . « Ո՛վ անմիտ վաճա-
ռական , զանմահ եւ զանոնց
պատիւ ետուր , եւ զանցառ-
րըդ գնեցեր , զոր եւ զայդ եւ-
ւըս ընդ մօտոյ աւուրս կորու-
սանելոց ես » :

Եհաս եւ նստաւ ի ներքին
դահլիճան , որ էր հրապարակ
մեծամեծացն : Արդ եկն եւ սե-
նեկապանն յարքունուստ , հար-
ցանէր ցնա եւ ասէր . « Ար-
քայ յգեաց առ քեզ , յորմէ
գտեալ է քո զայդ ամենայն
պատուական պատիւդ , ասա
վազվազակի , վասն որոյ արդար
վաստակոց » : Եւ յուշ յառնէր
նմա զամենայն բանս ատենին
յորում դատապարտեցան . նա
եւ զոր ոչ եւս անդ խօսե-

ցան՝ զայն եւս յայտնէր նը-
մա : Զի ոչ ըստ կարգի ունէր
նա զտէրութիւնն Սիւնեաց աշ-
խարհին , այլ նենդութեամբ
եւ քսութեամբ ետ սպանանել
զհօրեղբայր իւր զՎաղինակ ,
եւ յինքն տարաւ զտէրութիւն
նրն՝ իբրեւ քրտիկեար յարքու-
նիս : Նա եւ այլ եւս բազում
բանիւք դատապարտեցին զնա ,
որում ամենայն աւագանին վը-
կայ դային : Պապանծեցաւ ա-
մենեւին , եւ չգտաւ բան ճըշ-
մարիտ ի բերան նորա : Իբրեւ
կրկնեցին եւ երեքկնեցին ցու-
ցանելով ի ներքս յարքունիսն ,
հատաւ վճիռ մահու ի վերայ
նորա :

Արդ եկն եւ դահճապետն ,
եւ մատեաւ առաջի ամենայն
մեծամեծացն , մերկեաց ի նը-
մանէ զպատիւն զոր ունէր յար-
քունուստ , եւ զդեցոյց նմա
հանդերձ մահապարտի : Կապե-

ցին զոտս եւ զձեռս, եւ կանանցաբար նստուցին ի ձի մատակ. տարսն եւ ետուն յայն զնդան՝ ուր կային մահապաշտք ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց եւ սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, թէպէտ եւ էին ի մեծի պատուհասի, ոչինչ յիշէին զնեղութիւնսն որ անցեալ էր ընդ նոսա, եւ կամ որ այլ եւս ակնկալութիւն էր դալ ի վերայ. այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ յայնու թիւնն որ եղեւ յԱստուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս եւ ասէին. «Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել եւս համբերութեամբ ճղնեցուք: Լուեալ է մեր ի սուրբ հարցն մերոց՝ եթէ զըլուխ ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է, եւ իմաստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածապաշտութիւն:

եւ զայս ոչ ոք կարէ գտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանայ ի վերայ՝ յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանց պարգեւին: Ապա թէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած՝ զի համբերել կարացուք ամենայն փորձութեանց. եւ Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան:

«Լուեալ է մեր զդատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն ի նոցանէ փութացաւ ի բազանիսն, եւ վրիպեաց ի պըսակէն. իսկ երեսուն եւ ինն համբերութեամբ կատարեցան, եւ հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ՝ որ յառաջագոյն որոշեցաւ ի մէնջ, ահա եղեւ գործակից սատա-

նայի : Մինչդեռ ոգիքն ի մարմնին են՝ ընկալաւ զառհաւատաւ չեայ գեհնէնին տանջանաց , որ ոչ միայն սրբոց է ողբալի , այլ եւ ամենայն զաղանաբարոյ մարդկան » :

Զայս ասէին , եւ բազում արտասուս ի վերայ կորուսելոյն հեղուին . եւ անգէն զերգս հոգեւորս ի բերան առեալ ասէին . « Բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ ի մարդիկ . բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ յիշխահըս . ամենայն ազինք չրջեցան զինեւ , եւ անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա » : Քաջալերէին զմիմեանս եւ ասէին . « Զայս գիտելով , եղբարք , մի՛ երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց , որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են ի զայրանալն իւրեանց , զի եւ նոցա ցատումն ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի . այլ մեք զա-

նուն Տեառն կարգացուք , եւ վանեացուք զամենեւեան » :

Իսկ ուրացեալն Վասակ հաշէր ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն , որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն , եւ զուարթագոյն եւ պայծառք երեւէին որպէս յառաջագոյն յարքունիան , հայէր եւ կարօտէր , եւ ոչ ոք խառնեաց զնա ի նոսա , այր ուրոյն նուիրն կապանօք պահէին : Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուին ի մեծ հրապարակին , ձաղէին եւ այսպանէին , եւ տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին : Կողոպտեցին հանին եւ ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր . այնպէս ձաղեցին ազքատութեամբ , մինչ հաց մուրանային եւ բերէին նմա իւր ծառայքն : Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին ի վերայ տան նորա , որ

մինչեւ զհարց եւ զհաւուց եւ զիւր արարս եւ զզարգս կանանց եւս եղ իվերայ, եւ ետ եւ տուեցաւ, եւ ոչ կարաց հատուցանել զպարտոն արքունի: Եւ յայն տեղի հասուցին՝ մինչեւ հարցանել նմա՝ « Եթէ կայցե՞ ինչ գանձ ի գերեզմանս նախնեացն մերոց »: Եւ եթէ գտեալ էր նորա, հանէր եւ տայր ընդ իւր եւ ընդ ընտանեացն տուգանս, որպէս զի բազում մարդիկ իսկ չոքան ի տուծի:

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վատթարացաւ, անկաւ յախտս դժնդակս անդէն ի կապանսն: Զեռաւ փոր նորա, եւ հարան եւ արորեցան գողք նորա, եւ քամեալցաւ թանձրամտութիւն նորա: Եռացին որդուք ընդ աչս նորա, եւ ի վայր սորեցին ընդ ռնդունս նորա խցան լսելիք

նորա, եւ ծակոտեցան չարաչար շրթունք նորա: Ըուծան ջիւք բազկաց նորա, եւ յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա: Բղխեաց ի նմանէ հոտ մահու, եւ փախըստական եղեն ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա: Լեզուն միայն կայր կենդանի ի բերան նորա, եւ ոչ գտաւ խոստովանութիւն ի շրթունս նորա: Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ, եւ էջ ի դժոխս անհնարին դառնութեամբ: Ոտնար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, եւ ոչ յաղեցան սաստիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամէրն թաղաւոր լինել մաանութեամբ՝ Հայոց աշխարհին, եւ ոչ գերեզմանի նորա տեղի երեւեցաւ ի նմին. քանզի իբրեւ զչուն մեռաւ եւ իբրեւ զէշ քարչեցաւ:

Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ի մէջ սրբոց, եւ ոչ մատեաւ յի-

Է
Հատակ նորա առաջի սուրբ սե-
ղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ
եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց
ի կեանս իւր, եւ ոչ ինչ մնաց
ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ ան-
ցին ընդ նա ի մահուան նորա:

Գրեցաւ յիշատակարանս այս
վասն նորա, առ ի կշտամբումն
յանդիմանութեան մեղաց նո-
րա. զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ
գիտացէ, նպոյս ի հետ արկցէ,
եւ մի՛ լիցի ցանկացող գործոց
նորա:

ԱՒԱՐՏԵՑԱՆ

ԵԻԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ԱՐՏԱՔՈՅ

ԵԻԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Վասն շարչարանացն
Սոշրք քահանայիցն և նա-
հատանդոշերան

ԱՐԴ ի վեշտասաներորդի ա-
մի տէրութեան նորին թաղա-
ւորի՝ դարձեալ անգրէն խա-
ղայր գնայր յաշխարհն Քուշա-
նաց մեծաւ սրտմտութեամբ ի
գործ պատերազմի: Եւ գնա-
ցեալ ի Վրկանէ, եւ ելեալ յԱ-
պար աշխարհ, նովին կապա-
նօք գնախարարսն եւ զքահա-
նայսն հրամայեաց պահելի Դղեկ
քաղաքի ի Նիւշապուհ. եւ զեր-
կուս յերանելի կապելոցն ընդ
իւր խաղացոյց: Ահ արկանէր

ամենայն քրիստոնէութեան ընդ որ անցանէր :

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն ի Խայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, եւ ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, եւ սիրով յօժարութեամբ ուսանէր ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, եւ կամօք իւրովք նսւածեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, եւ կարի յոյժ դառնանայր ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն : Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախտաական անկանէր առ արքայն Քուչանաց : Երթայր եւ պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զորանցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց . տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեանն պահակին Հոնաց . ցուցանէր եւ զերկպառակութիւն զօրացն, որ բա-

զում ազգք բաժանեցան ի սիրոյ թագաւորին . ազգէր նմա եւ զարտունջ զՍրեայ աշխարհին :

Ձայս իբրեւ լուաւ թագաւորն Քուչանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ թերանայր յառնէն, եւ ոչ կարծիք լրտեսի անկանէին ի սիրտս նորա : Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ ստուգեաց ի Բելայ զայն եւս եթէ խաղացեալ դայ ի վերայ աշխարհին Քուչանաց, փութացաւ վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ : Զի թէ պէտ եւ ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդ դէմ նորա, այլ ի վերջ այս թեւոցն անկեալ՝ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ զօրացն արքունի : Եւ այնպէս նեղեալ շտապէր՝ զի անձուկ լաշկարաւ վատախտա-

րակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, եւ ինքն ասպատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի, եւ ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր:

Եւ թագաւորն իբրեւ ետես ի թէ անարգանօք եւ վատթարութեամբ դարձեալ եմ ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր մի ի հպարտութենէն, եւ գիտաց ի թէ յերկապոսակութենէ զօրացն եղին չարիքն ամենայն: Եւ առ մզկեկ սրտին՝ չգիտէր թէ յս թափէր զթոյնս զառնութեանն: Իսկ մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն որ գործեցան:

Ակաւ բանս ի բերան զնեւ մոգպետին եւ մոգացն, որք մատուցեալ յանդիման ասէին յթագաւորն, « Արքայ քաջ, մեք ի դէնէ իսկ գիտեմք, զի

« Եւ որ ի մարդկանէ կարէ՞կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանըդ: այլ վասն քրիստոնէից — որ են ընդդէմ օրինաց մերոց — բարկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա »: Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա, որպէս նոքա ի բանտի անդ ա նիծանէին զքեզ: Եւ բազում եւ այլ հայհոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, եւ զոր հանապաղ զնոսա յաչաց հանէին, եւ զմիտքս թագաւորին ածէին ի ցասումն բարկութեան. մինչեւ փութացաւ վաղվաղակի հեղուղ զարիւն անմեղացն:

Յոռ հրաման վասն երկուցն որ անդէն ի կարաւանին առ իւրն էին — Սամուէլ եւ Աբրահամ — զի գաղտ կորուսցեն զնոսա: Իսկ որք էին ի Գղեկ քաղաքին, հեռի էին ի կարաւանէն իբրեւ օթիւք հնդեւտաւան: Հրամայ-

եաց համբարակապետին, որում անունն էր Գենչապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ ի քաղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն, եւ չարաչար տանջանօք իշխեսցէ զատել եւ հարցանել, եւ սրով վախճանել:

Այլ զնոսա մոգապետին յառաջագոյն — որում յանձն արարեալ էր — բազում անգամ աւելի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան Գենչապետ էր Ապար աշխարհին, եւ առաւել ջերմագոյն էր ի մոգութեանն. քան զբազում գիտունսն եւս տեղեակ էր զրադեշտական օրինացն: Նա եւ զոր մեծ պարծանս համարէին ըստ իւրեանց մոլորութեանն կարգին, Համակդեն անուն էր. գիտէր եւ զԱմպարաքան, ուսեալ էր եւ զԲողապայիտն ունէր եւ զՊալհաւիկն եւ զՊարսկադէնն: Քանզի այս հինգ կեշտք

են որ գրաւեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն. բայց արտաքոյ սոցա է մեւս եւս այլ վեցերորդ, զոր Պետմոզն կոչեն: Թուէր իմն անձին՝ եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ. հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ ագիտութեան մոլորեալ են ի մեծ գիտութենէս մերմէ: Եդ սնտաի կարծիս ի մտի՝ անդադար չարչարել զնոսա, զի թերեւս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց: Վասն որոյ զատ եւ որոշեաց ի նախարարացն զքահանայսն, եւ հեռացոյց ի նոցանէ բացագոյն, եւ արկ գնոսա ի ներքնատուն մի դէճ խաւարչտին, եւ հրամայէր վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ ի ժամ, եւ զորակ եւ կէս ջուր. եւ ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ ի դուրս բանտին:

Եւ իբրեւ աւուրս քաղաքուն
այսու նեղէր զնոսա, եւ ոչ
լուաւ ի նոցանէ բան թուլու-
թեան, այլ ինն ած զմտաւ,
որպէս թէ ոք յիւրոյ ծառայիցն
գաղտ եզիտ ինչ ի նոցանէ, եւ
ի ծածուկ տայցէ նոցա կերա-
կուր: Ինքն երթեալ կնքէր
զերդ եւ զգուռն բանգին, եւ
զկարգեալ ռոճիկն տայր յիւր
հաւատարիմնն տանել նոցա,
եւ արար զայս աւուրս հնգե-
տասան:

Սակայն եւ այնպէս երանե-
լիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնա-
պեցան. այլ մեծաւ համբերու-
թեամբ տանէին զճգնութիւնն.
եւ անդադար սաղմոսիւք կա-
յին ի հանապազորդ պաշտա-
մանն. եւ ի կատարել աղօթիցն
զուարթալին գոհանալով, սա-
կաւիկ մի հանգչէին ի գեանա-
խըշտի յանկողինսն:

Իսկ պահապանքն որ ի վերայ

կապելոցն կային՝ յոյժ էին զար-
մացեալ ընդ առողջութիւն ան-
հիւանդութեան նոցա, իբրեւ
լսէին զանդադար հնչումն ձայ-
նիցն: Վասն այնորիկ պատմե-
ցին յականջս մոգպետին եւ
ասին. «Ոչ են արքն այն լոկ
առանց մեծի զօրութեան. զի
եթէ պղնձի մարմինք ունէին
նոքա, արդ լուծեալ էր ի գէճ
խոնաւոյ անտի: Բազում ժա-
մանակք են մեր՝ զի յանձն է
մեզ պահպանութիւն բանտիս.
ոչ յիշեմք՝ եթէ ի կապելոց ոք
ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ ի-
ցէ ի տանդ յայդմիկ՝ Սրդ՝ մեք
ասեմք քեզ. եթէ առեր հրա-
ման մահու նոցա եւ սպանա-
նես՝ դու գիտես. ապա թէ ոչ,
պահել յանձն արարաւ քեզ եւ
ոչ դատել զնոսա՝ չարաչար վը-
տանդ է կապելոցն: Նա եւ
մեք զահի հարեալ եմք եւ յոյժ
երկնչիմք, յորժամ տեսանեմք

զայնպիսի անհնարին նեղութիւնս » :

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն , յարուցեալ ինքնին երթայր ի մէջ գիշերին յերդ բանտին : Եւ հայեցեալ ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն , այն ինչ լինէր նոցա ի պաշտամանէն հա գչելու եւ տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն՝ զի իբրեւ զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր : Զահի մեծի հարաւ , եւ ասէր ընդ միտս իւր . « Զի՞նչ է այս մեծ սքանչելիքս , աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են ի բանաս , եւ նոցա փառաւորութիւնն լուցեալ բորբոքի : Եւ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան , մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ : Իմ՝ այսպէս լուեալ էր վասն կեցտիս այսորիկ՝ եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են , եւ

ստութեամբ կերպարանին ի յաչս տգէտ մարդկան . թերեւս եւ այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւցաւ ինձ » :

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալի վերայ իրացն երեւման : Եւ մինչդեռ յայսմ մօտայ խորհրդի էր , զարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խշտեկացն կանգնեցան կացին ի սովորական պաշտամանն : Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոգպետն , եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երեւեցաւն նմա , այլ ի նոցունոյ յանձանց փայլէր լուսաւորութիւնն : Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ եւ ասէ . « Ո՞ւմ ի կապելոցն եղեւ այսպիսի յայտնութիւն . ես եւ ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ , եւ ոչ լուեալ է իմ ի հարցն յառաջնոց » : Եւ քանզի անհնարին շարժեցաւ ի մեծ սքանչելեացն , եւ դուզացին ամենայն մարմինքն , եւ

թմբրեալ կիսամեռ լինէր ի վերայ տանեալն մինչեւ յառաւօտն . եւ ի ծագել լուսոյն իւրեւ զբաղմօրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր ի վանս իւր , այլ եւ ոչ ումեք իշխեաց աւանեսինս պատմել զոր ինչ ետեսն :

Առջեաց առ իւր զպահապանսն եւ ասէ ցնոսա . « Երթայք հանէք զկապեալսն ի վերնատուն մի ցամաքագոյն , եւ անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ , որպէս եւ ասացէն » : Մի ոմն ի դահճաց անախ իւրեւ լուաւ զհրամանս մօգպետին , փութով ընթացեալ երթայր , իբրեւ վեժ իմն աւետիս տանէր նոցա : « Հրամայեաց ձեզ , ասէ , ելանել ի ցամաք վերնատուն մի . արիք վաղվաղակի , եւ մի հեղգայք , քան զի եւ մեք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ տառապանացդ » :

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզարար սկսաւ խօսել ընդ զանճապետին եւ ասէ . « Երթ եւ ասէ ցլիմար առաջնորդն ձեր . չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ զալստեան Տեառն մերոյ եւ կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոցն՝ որք մեզ կան պահին ի սկզբանէ պատրաստութեամբ , վասն որոյ դիւրաւ համբերեմք մեծի նեղութեան ըսա առ սէր այնր յուսոյ զոր տեսանեմք : Գու բարեռք արարեր , զի արգահանեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ . այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած ոք՝ որ չիք այլ ինչ յոյս ի միտս նորա քան որ երեւինս : Այլ մեք առ սէր Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժեմք խնդացեալ . եւ կատարեալ պարգեւս զսա իսկ համարիմք , զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանութիւնսն ժա-

ռանդեցուք :

«Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք , ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի , որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նոքօք : Նոյնպէս եւ հանդերձից եւ փառաց եւ անախտ կերակրոց . զոր եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ , չհանդարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ . վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք եւ ոչ լսէք եւ ոչ իմանայք , յայն սակս զմեզ զուր եւ անիրաւ եւ առանց յանցանաց անողորմն գատիք : Այլ մեր թագաւորն առատ է եւ բարերար , եւ բաց է դուռն արքայութեան նորա . եթէ կամեսցի ոք զիմել՝ զիմեսցէ համարձակ , ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի եւ ոչ ընդ ումեք երբէք :

« Բայց վասն զիւրութեանս

որ դու հրամայեցեր առնել մեզ , էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ ի ձեռս թագաւորիդ , որպէս եւ այլքն՝ զի ապրեցան յայսպիսի փորձանաց . այլ որպէս կամօք եւ յօժարութեամբ եկաք , իբրեւ թէ գիտէաք զվիշաս վտանգիս , ոչ ինչ զանգիտէաք յայսպիսի ճգանց , սոյնպէս եւ կամիմք՝ զի եւ այլ եւս ծանրացուցես ի վերայ մեր , մինչեւ քո չարութիւն կամացդ յագեցի ի մեզ : Զի թէ Աստուածն մեր , որ է արարիչ երկնի եւ երկրի եւ ամենայն երեւելեաց եւ աներեւութից , եւ առ սէր իւրոյ բարերարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան , եւ զգեցաւ մարմին չարչարելի , եւ անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան , եւ կատարեաց զամենայն գործ անտեսութեան ,

ի կամս իւր մատնեցաւ ի ձեռս
խաչահանուեացն , մահու մե-
ռաւ . եւ եղաւ ի գերեզմանի ,
եւ զօրութեամբ աստուածու-
թեանն իւրոյ յարուցեալ երե-
ւցաւ աշակերտացն եւ այլոց
բազմաց . եւ վերադաւ առ Հայր
իւր յերկինս , եւ նստաւ ընդ
աջմէ հայրենի աթոռոյն , եւ
շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկ-
նաւոր , զի ըստ նորա անմա-
հութեանն՝ եւ մեք մերով մահ-
կանացու մարմնովս կարիցեմք
չարչարակից լինել անմահ մե-
ծութեանն , եւ նա ոչ եւս իբ-
րեւ զմահկանացու համարի ըզ-
մեր մահն , այլ իբրեւ անմա-
հակից հառուցանէ մեզ զվարձս
վաստակոց մերոց : Արդ՝ փոքր
համարիմք մեք զչարչարանս
դայս առ սէր փոխարինին դու
էարկ առ ազգս մարդկան :

Իբրեւ լուաւ դայս ամենայն
բանս մոզպետն ի դահճապետէ

անտի , խոռվեցաւ , պղտորե-
ցաւ ի միտ իւր , եւ հատաւ
քուն յաչաց նորա զբազում գի-
շերս : Իսկ յաւուր միոջ յերե-
կուն պահուն յարուցեալ եր-
թայր առ նոսա միայնիկ լուկ ,
եւ ոչ զօք առնոյր ընդ իւր ի
սպասաւորայն : Եւ իբրեւ ե-
հաս ի դուռս տանն , հայէր ընդ
ծակ մի ի ներքս եւ տեսանէր
ըստ առաջին տեսեանն . բայց
նոքա ի քուն կային խաղաղիկ
Հեղարար կարդաց յանուանէ
ղեպիսկոպոսն , քանզի քաջ իսկ
գիտէր պարսկերէն , Եկն ի
դուռս եւ հարցանէր . « Ո՞վ ես
դու : — Ես ինքն իսկ եմ . ա-
սէ . կամիմ ի ներքս մտանել
եւ տեսանել զձեզ » :

Եւ իբրեւ եմուտ ի մէջ սրը-
ւոցն , ոչ եւս երեւէր նմա այլ
նշանն . եւ պատմեաց նոցա
ղերկիցս երեւումն սքանչել-
եացն : Եւ պատասխանի Ղե-

ւոնդ երէցն եւ ասէ . « Աստուած , որ ասաց ի խաւարի լոյս ծագել , որ եւ ծագեաց եւ լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաներեւոյթ արարածս , նոյն զօրութիւն եւ այսօր ծագեաց ի խաւարեալ միտս քո , եւ բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ , եւ տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ . փութա , մի հեղգար . գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես » :

Եւ զայս իբրեւ ասաց , յոտն կացին ամենեքեան ասելով ի քառասներորդ երկրորդ սալմոսէն . « Առաքեալ Տէր , զլոյս քո եւ զճշմարտութիւն քո , զի նոքա առաջնորդեսցեն եւ ածցն զմեզ ի լեռն սուրբ եւ ի յարկս քո : Արդարեւ ճշմարտիւ , Տէր , առաջնորդեցեր եւ ածեր զմօլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ եւ յանմերժելի հանգիս-

տըդ : Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ Հարպանացն քոց . որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւագակն յերկրորդ մահուանէն , եւ նովաւ բացեր զաղխեալ դուռն Ադենայ , այսպէս գտեր եւ զայս կորուսեալս . որ էր պատճառք մահու բաղմաց , արդարաբեր զսա պատճառք կենաց մեզ եւ անձին իւրում : Գոհանաւք զքէն , Տէր , գոհանաւք եւ ձայնակէցք լինիւք սուրբ մարգարէին . Մի մեզ Տէր , մի մեզ , այլ անուան քո տուր փառս փառն ողորմութեան եւ ճշմարտութեան քո . զի մի երբէք ասացեն ի հեթանոսս , թէ ուր է Աստուած նոցա . որպէս եւ այսօր իսկ յայտնի եղև զօրութիւն քո մեծ ի մէջ ապարասան խաւարազդեստ ազգիս » :

Իսկ որ ձրին եզիտ զաստուածատուր շնորհան՝ սկսաւ եւ նա առանձինն ասել . « Տէր լոյս իմ

եւ կեանք իմ, ես յուժմով երկեայց. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յուժմով դողացայց : Քանզի զիտեմ ճշմարտիւ՝ եթէ բազում են այսուհետեւ թշնամիք իմ, եւ կամին մերձենալ եւ ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր ամենայնի, եկիր վասըն ամենեցուն կենաց, զի դարձցին եւ կեցցեն առաջի քոյ մարդասիրութեանդ : Մի ուրոշեր զիս ի սուրբ գառանցս յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փարախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան դարձեալ բեկանիցէ զիս : Մի հայիր, Տէր, ի բազմամեայ ամբարշտութիւնս իմ, զի մի մոլորեալ ի ճշմարիտ կենացդ՝ դբազումս անդրէն ի կորուստ աշակերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատճառք մահու՝ նոցին եղէց եւ պատճառք կենաց : Սատանայ՝ որ ինեւ խորխտացեալ պարծէր ի մէջ մեծի կորստա-

կանացս, ինեւ կորացեալ ամաչեացէ ի մէջ իւրոց աշակերտայն » :

Եւ զայս իրրեւ ասացին, նրմին իսկ ետուն կատարել զաղօթան, եւ դադարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ ի պահն երրորդ, եւ այնպէս խաղաղացեալ կացին ի քուն ամենեքեան մինչեւ ի ժամ առաւօտուն :

Իսկ նորա յոտն կացեալ, եւ ի քուն ոչ մտանէր, այլ գծեաւ իւր ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթս : Եւ մինչդեռ ընդ երդ պշուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով. եւ երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ ի յերկինս. եւ գունդք գունդք զօրաց ելանէին ի վեր, եւ էր ամենեցուն տեսիլն նոր եւ չքնաղ եւ անաւոր եւ սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի : Ունէր եւ զթիւ համարոյ ի միտս

իւր զիւրաքանչիւր գնդին զոր տեսանէր . էր որ զհազարի , էր որ զերեսուն եւ վեցից , էր որ զերկերիւրոց եւ զերեքտասանից : Եւ այնպէս մօտադոյնս մերձենայր , մինչեւ ճանաչել նմա զերիս ի նոցանէ , զՎարդան եւ զԱրտակ եւ զԽորէն : Եւ ունէին ինն պսակ ի ձեռին . խօսէին ընդ միմեանս եւ ասէին . « Ահա եկն եհաս ժամ , զի եւ սոքա խառնեցին ի գունդս մեր . քանզի եւ մեք սոցա իսկ միայաք , եւ առ հաւատչեայ պատիւ սոցա բերաք : Եւ որում ոչ եւս միայաք , եկն երեւեցաւ եւ խառնեցաւ , եւ եղեւ իբրեւ զմի ի զինուորացն Քրիստոսի » :

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելոյ : Զարթոյց զսուրբսն ի քնոյ անտի , եւ պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ :

Իսկ նոքա յարուցեալ կացին յաղօթս եւ ասէին . « Տէր Տէր մեր , զի սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի . համբարձաւ մեծ վայելչութիւն քո ի վերոյ քան զերկինս . ի բերանոց մանկանց աղայոց ստընդիացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն , զի եղծցի թշնամին եւ հակառակորդն : Զի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել , եթէ « Տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց » , այլ թէ տեսից զքեզ Տէր երկնի եւ երկրի . որպէս երեւեցար իսկ այսօր ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց հեռաւոր օտարիս , որ անցեալ էր ըստ ակընկալութիւն կենաց իւրոց :

« Ահա դու , Տէր , ողորմութեամբ քով պսակեցեր զսիրելիս քո , եւ զթութեամբ քով ելեր ի ինդիր կորուսելոյս , դարձուցեր եւ խառնեցեր ի դասս ընտրելոց քոց : Ոչ միայն

հտես սա զերկինս՝ զգործս
մատանց քոց, այլ հտես զեր-
կինս եւ զբնակիչս նորա, եւ
մինչդեռ է յերկրիս՝ խառնե-
ցաւ ի գունդս բիւրաւոր հրեշ-
տակաց քոց: Ետես եւ զողիս
արդարոց կատարելոց, ետես
եւ զնմանութիւն փառաց անե-
րեւոյթ պատրաստութեանցն,
ետես եւ ի ձեռին նոցա զան-
շուշտ ոտքունայն՝ որ հան-
դերձեալ պահի ի ձեռն ձար-
տարապետին: Երանի՛ սմա վասն
սուրբ տեսեանս, եւ երանի՛ է
մեզ վասն սորա մերձաւորու-
թեանս առ մեզ. քանզի հաս-
տատեալ գիտացաք սուլաւ, եւ
թէ որում այսպիսի սքանչելիք
յայտնին՝ մեծ մասն ընկալաւ
սա յանսպառ քոց բարութեան-
ցըդ: Անսպառ են պարգեւքն
քո, Տէր, եւ առանց խնդրե-
լոյ տաս ում եւ կամիս քոյով
յորդ եւ աննախանձ առատու-

թեամբդ: Եւ եթէ որ ոչն
խնդրեն՝ չարգելուս ի նոցանէ,
բնաց մեզ, Տէր, զդուռն ողոր-
մութեան քո, որ ի մանկութե-
նէ մերմէ ցանկացեալ եմք բա-
րեմասնութեան սրբոց քոց:
Զյորագլիւտ դաստակերտս քո
բարեխօս առնեմք վասն ան-
ձանց մերոց. մի՛ ընկղմեսցի
նաւ հաւատոց մերոց ի մէջ ա-
լէկոծեալ ծովու մեղաց »:

Եւ այսպէս յերկար կատարե-
լով զազօթսն, յորդ եւ առատ
արտասուս հեղուին ի վերայ
անձանց իւրեանց: Գութ ողոր-
քանաց արկանէին առաջի բա-
րերարին՝ զի լսելի լիցի ձայն
պաղատանաց նոցա, եւ հաս-
տատուն կացցեն ի վիշտս ձը-
գանցն, զի մի զրկեսցին ի
ցանկալի պսակացն զոր ունէ-
ին Սուրբքն ի ձեռս իւրեանց,
որպէս եւ ազգեցաւ իսկ նոցա
ի Հոգւոյն սրբոյ՝ զի մերձեալ

էր ժամանակ կոչման նոցա . որպէս զի երթիցեն եւ աներկիւղ դադարեացին ի կասկածելի ակնկալութենէն . որում համբերէին բազում տառապանօք , զի առհաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն , որում ի վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալք :

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն իշխան էր աշխարհին , եւ նմա յանձն արարեալ էր զկապեալսն քաղաքին , վասն այնորիկ եւ համարձակութեամբ ընդ առաւօսն հանեալ տանէր յապարանսն իւր : Լուանայր եւ սրբէր զնոսա ի չարչարանաց բանտին , առնոյր զջուր լուացման սրբոցն եւ արկանէր զիւր մարմնովն : Ուղղէր ի տան իւրում աւազան , եւ ընդունէր ի նոցանէ զսուրբ մկրտաւթիւնն , հաղորդէր ի կենդանարար մարմնն եւ ի քաւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յի-

սուսի Քրիստոսի : Բարձր բարբառով աղաղակէր եւ ասէր . « Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ ի լուացումն մեղաց իմոց , եւ ի ծնունդսն որոգութեան վերստին Հոգւոյն սրբոյ , եւ ճաշակումն անմահ խորհրդոյս ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդեգրութեանն » : Գնէր եւ ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ , եւ մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա , եւ միաբանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան :

Այլ թէպէտ եւ ինքն եհաս յերկնաւոր բարիսն , եւ աներկիւղ էր ի մարդկանս հարուածոց , սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած , զի մի իրեւ չլեսակարք մատնեացին յիրքս արքունի : Վասն այնորիկ ի ծածուկ կոչէր ի զիշերի եւ զնախարարսն որ ի նմին քաղաքի էին ի կապանս , եւ առնէր

ծախս մեծամեծս : Եւ էին ամենեքեան ի մեծի խնդութեան վասն սքանչելեացն որ երեւեցաւ նոցա : Ոչ յիշէին ամենեւին եթէ վիշաք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա :

Բայց ի ժամ բաղմականացն կարծիք իմն եղեն ի միտս սրբոցն վասն երկցու միոյ՝ որ էր ընդ նոսա ի սուրբ կապանան . զի ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր , եւ տգիտագոյն եւս էր ի գրոց մխիթարութենէ : Հրամայեցին ունել զգլուխ բաղմականին . եւս պատասխանի երանելին եւ ասէ . « Զի՞նչ է այդ զոր դուքդ գործէք . եւ կամ յինէն զի թագուցանէք զծածուկըս խորհրդոցդ : Ես քան զկրթասերս ձեր խոնարհագոյն եմ , եւ քան զեւս փոքունս յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ . զիմորդ կարացից այդմ տանել : Այս իսկ մեծ էր ինձ , զի սուրբ

կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր : Եթէ արժանի համարիք ձերում սեղանոյդ , կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բաղմականիդ , եւ հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին » : Եւ բըռնադատեաց մեծ և պիկոպոսն Յովսէփ միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն , եւ ի վերոյ քան զամենեսեան բաղմեցուցին զնա :

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ բաղմականին , եւ հաղորդեցան ամենեքեան ի կերակուրն զընարթութեամբ , յոտն եկաց սուրբն Յովսէփ , եւ սկսաւ զուրախութեան նուազն մատուցանել եւ ասել այսպէս .

« Ուրախ լերուք ամենեքեան ի Քրիստոս . քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ՛ ահա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս եւ չարչարանս զոր կրեցաք : Եւ փոխանակ սակաւ աշխատութեանս մերոյ՝ բաղմապատիկ

հանգիստ ընդունելոց եմք, եւ փոխանակ խաւարային արդելանի բանտին՝ մոտանելոց եմք յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, եւ հանգիստապետ ասպարիսին՝ յորում նախ ինքն առաքինացաւ առնելով զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր նոյն Տէր է որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով ի փրկութիւն անձանց մերոց եւ ի պարծանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս ի գլուխ բազմակա նիս մերոյ՝ սոյնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպատկն ի ձեռն կատարմանն իւրոյ: Զի ահաւասիկ եկն եհաս եւ մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց եւ պսակիչ սուրբ չարչարանաց ծառայիցս Քրիստոսի: Զայս իբրեւ ասաց, լուաւ ի նմանէ բանս պնդութեան, ու

րով յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան:

Ասէ. «Ի սուրբ աղօթից ձերոց այդպէս արասցէ ինձ Քրիստոս, եւ կատարեսցէ զելս վախճանին իմոյ յաշխարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա ընդ ասելդ քո ազդունմն եղեւ հոգւոյս իմոյ, եւ յիշեցի ես զմարդասիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ եւ գալուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն մեր մեղացն եւ զեւ: Գթացի յիս որպէս եւ յաւազակն ի ծամ խաչին. զոր օրինակ նովաւ զդրունս փակեալ դրախտին եբաց, եւ յառաջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անդրէն ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ եւ զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս ասպասաւոր ձերում մեծաշուք զնդիդ »:

« Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի որ դառնայ յապաշխարու-

Թիւն՝ անխախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս . որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց : Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն ի խնդիր , վասն այնորիկ եւ նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն : Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք . զպսակն վասն ձեր բերեալ էր , այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր : Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ . զի ոչ ճանաչէին զիս ի կեանս իւրեանց , ահա ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի եւ ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն :

« Աղաչեմ զձեզ , տեարք իմ եւ հարք , աղօթս արարէք ի վերայ անարժանութեանս իմոյ , զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել՝ որ յանսուտ

ձերոց բերանոցդ բարբառեցաւ ի լսելիս իմ Արդ՝ փութամ տեսանել զօրն , եւ յաւուր անդ զժամն եկեալ հասեալ ի վերայ մեր :

« Ե՞րբ իցէ զի ելից ի Թանձրադանդաղ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ . երբ իցէ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս . երբ իցէ զի տգիտութիւնս իմ հասցէ ի կատարեալ գիտութիւն : Օգնեա ինձ , Տէր , օգնեա ինձ , եւ կարկառեա զամենազօր աջդ յօգնականութիւն . զի ըստ խոստման բանիցս իմոց եւ գործք արդեամբք կատարեցին ի վերայ իմ . եւ փառաւոր լիցի յիս ի մեղաւորս անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի » :

Չայս իբրեւ ասաց երանելին՝ յոտն կացին ի բազմականացն անդ , գոհանային ասելով . « Փնոք քեզ , Տէր , փնոք քեզ

թագաւոր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի դու ցուք առաջիք քո հաճոյք եւ մի ամաչեցեալք, զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր » :

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ մեծ ի մէջ նոցա, թէ զինչ օրինակաւ կարասցեն ապրեցուցանել զմոզպետն, զի մի լուեալ յարքունիան՝ իբրեւ զհուր բորբոքեացի ի վերայ մընացելոցն : Իբրեւ ոչ ինչ կարացին ի ժամուն վճարել, միաբանութեամբ աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին զկեանս առնն հաւատացելոյ :

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, եւ ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն

սրբոյ . « Զի մի ոք ի մէնջ, ասեն, թուլացեալ եւ ելեալ արտաքս ի հաւասար միարանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գազանին » :

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա եւ ասէին . « Զօրացարուք, եղբարք, ի Տէր . մխիթարեցարուք ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որքս, եւ ոչ ի բացէ առնէ զողորմութիւնն իւր ի մէնջ հաւատով ի Քրիստոս . բազում բարեխօսիւքն զոր ունիմք առ նա, ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց, եւ ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց : Այլ նոյն Տէր է որ զօրացոյց զառաջին նահատակսն՝ խառնելով զնոսա ի գունդս հրեշտակաց իւրոց . նոցուն սուրբ ոգիք եւ ամենայն դասք արդարոց հասցեն ձեզ յօգնա-

կանութիւն համբերութեան ,
զի ընդ նոսին նոցունց պսա-
կացն արժանի լինիջիք » :

Զայս խօսէին ընդ նոսա , եւ
զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք
ի գլուխ տանէին . իսկ ի ժամ
առաւօտուն ասէին ամենեք-
եան . « Ծագեա , Տէր , զողոր-
մութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն
դքեզ , զարդարութիւնս քո՝ ոյք
ուղիղ են սրտիւք : Մի եկեա-
ցէ ի վերայ մեր ոտն ամբար-
տաւանից , եւ ձեռք մեղաւո-
րաց մի դողացուցեն զմեզ :
Անդ անկցին ամենեքեան որ
գործեն զանօրէնութիւն , մեր-
ժեցան , եւ այլ մի կարասցեն
հատատել » :

Եւ անդէն վաղվաղակի հա-
սին դահիճքն ի գուռն բան-
տին , մօլին ի ներքս եւ տեսին՝
զի որ յառաջ մոգպետն էր ,
եւ նմա իսկ յանձն արարեալ
էր պահել զնոսա , նստէր ի

մէջ նոցա եւ լսէր ի նոցանէ ,
նա եւ քաջալերէր եւս զնոսա
չերկնչել ի մահուանէ : Իբրեւ
տեսին զմեծ սքանչելիան դա-
հիճքն՝ յոյժ զարմացան ընդ
իրան , այլ ոչ ինչ իշխէին հար-
ցանել ցնա . բայց չոքան եւ
պատմեցին Դենշապոյ , որում
յանձն արարեալ էր զհարչա-
րանս սրբոցն :

Իսկ նա իբրեւ լուաւ ի դահ-
ճացն արքունի , զահի մեծի հա-
րաւ ի միտս իւր , թէ գուցէ
եւ ինքն անձամբ ի ներքս լի-
ցի , քանզի եւ ծանօթագոյն
եւս էր առնն : Հրամայեաց հա-
նել ի բանտէ անտի զամենեա-
եան կապանօքն , եւ հեռա-
ցուցանէր ի քաղաքէ անտի եր-
կոտասան պարսիկ հրասախաւ :
Եւ ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգ-
պետին՝ եթէ զի՛նչ պատճառք
իցեն զառանցանաց նորա : Եւ
պատասխանի այրն եւ ասէ ցնա .

« Մի խօսիր ընդ իս ի ծածուկ,
 եւ մի լսեր զխորհուրդս լուսոյ
 ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք
 իմ արդ, քանզի տեսի զլոյսն
 երկնաւոր: Եթէ կամիս լինել
 խորհրդակից կենաց, հարց
 ցիս յանդիման, եւ պատմեմ
 քեզ. զի տեսի զմեծամեծսն Աս-
 տուծոյ »:

Եւ իբրեւ լուաւ ի նմանէ զա-
 մենայն, եւ ստուգեաց եւս
 վասն իւրոյ միաբանութեանն,
 եթէ ոչ քակտի ի սրբոցն հա-
 ւանութեանէ, ոչ իշխեաց ձեռն
 արկանել ի նա, թէպէտ եւ ու-
 նէր հրաման յարքունուստ:
 Այլ փութացաւ, եւ ինքն երթ-
 եալ պատմէր թագաւորին ի
 ծածուկ զամենայն որպէս զի-
 արդ լուաւ ի նմանէ:

Ետ պատասխանի թագաւորն
 եւ ասէ ցոյենշապուհ. « Մի ոք
 ամենեւին լուիցէ զայդ ի քէն,
 մանաւանդ վասն տեսիւանն

մեծի որ երեւեալ է նմա. զի
 մի տգէտ մարդիկ երկմտեալ՝
 բաժանեցին ի մեր հաստատուն
 օրինացս: Մինչ մեք զայլս կա-
 մէաք հնազանդեցուցանել՝ թե-
 րեւս զողիս գտցեն, իբրեւ նո-
 ցա ոչ ինչ կարացաք առնել,
 մեր որ վարդապետ օրինացդ
 էին՝ զկնի նոցա մոլորութեանն
 խտորեցան »:

« Նա եւ այն եւս չար է մեզ
 քան զամենայն, զի ոչ գուզ-
 նաքեայ ոք խտորեցաւ ի նոցա
 օրէնսն, այլ այլ մի Համակ-
 դեն, երեւելի ընդ ամենայն
 վերին աշխարհս: Եթէ փայքա-
 րիմք ընդ նմա, նա տեղեկա-
 գոյն է քան զամենայն վար-
 դապետս աշխարհիս. գուցէ ի
 հիմանէ խարխարեալ աւերէ
 զօրէնս մեր: Եւ եթէ դատիմք
 զնա ընդ այլ չարագործսն. նա
 եւ այնպէս հռչակեալ ելանէ
 համբաւ քրիստոնէութեան նո-

րա, եւ մեծ անարգանք զկնի
դենիս ձգին : Եւ եթէ սրով
եւս վախճանեսցի, բազում են
քրիստոնեայք ի կարաւանիս,
ընդ ամենայն երկիր ցանեալ
ցրուեսցեն զոսկերս նոցա : Սա-
կաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք
առ ամենայն մարդիկս, ուր
մեծարեալ պատուէին ոսկերք
նածրացւոցդ . իսկ եթէ մոգա-
ցըդ եւ մոգպետաց զնոյն պա-
տիւ կրեսցեն, մեք մեզէն լինի-
ցիմք քակտիչք օրինացն մերոց :
« Այլ այժմ իմ է քեզ եր-
դումն տուեալ յանմահ զիսն .
նախ զդառնացեալ ծերն կոչեա
առաջի քո . եթէ հաւանեսցի
սիրով, եւ զղջացեալ ապա-
շաւեսցէ զկախարդութիւն նո-
ցա, մեծարեսջիր զնա սիրով՝
պատուով ըստ առաջին կար-
գին . եւ մի ոք զիտացցէ ըզ-
թշնամանս նորա ամենեւին :
Ապա թէ ոչ հաւանեսցի, եւ

ոչ կամեսցի անսալ բանից ի-
մոց, յարուսջիր ի վերայ նորա
բազում անբաստանս յաշխարհէ
անտի, զի մլատակար գտցի
յիրա արքունի . եւ աշխարհաւ
փութիչն ի վերայ յարուսջիր,
եւ չկօթակ արասջիր յայնկոյս
քան զՎուրան եւ զՄակուրան .
եւ անդ ընկեցեալ զնա ի վի-
րապ մի, եւ ընկալցի զմահ
թշուառութեան : Եւ զայլա-
դենան փութանակի կարճեա ի
կենաց աշխարհիս, զի մի դը-
ղըրդեսցեն զօրէնս մերոյ աշ-
խարհիս : Զի եթէ զճարտար
մոգպետն այնպէս արագ աշա-
կերտեցին, տղէտ մարդիկ զի-
մորդ կարասցեն կալ առաջի նո-
ցա պատիր խաբէութեանն » :

Արդ ել նստաւ Դենչապուհ
արտաքոյ ընանակին յատենի,
որպէս ասացաք, հեռի երկո-
տասան հրատախաւ : Հարցանէր
ցմոգպետն եւ ասէր . « Իշխա-

նութիւնն առի վասն քո, ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ եւ ամենայն հարուածովք տանջանաց: Մինչչեւ ձեռն արկեալ է իմ ի քեզ, ընկալ զմեծարանս եւ արհամարհեա զանարգանս, եւ խնայեա ի պատուական ակիւսդ: Թող անդր ի բաց դքրբիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր ի բնէ, եւ դարձիր անդրէն ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց»:

Ետ պատասխանի երանելին եւ ասէ. «Աղաչեմ գքեզ, տէր, որ յառաջ իրրեւ զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, եւ այսօր թշնամի կատարեալ մի ըստ առաջին սիրոյն զթարդու յիս, այլ կատարեա ի վերայ իմ զկամս հարութեան թաղաւորին ձերոյ, եւ որպէս առեռ ի շխանութիւն ի վերայ իմ՝ դատեա զիս»:

Յայնժամ իբրեւ ետես Դեն-

շապուհ՝ եթէ առ ոչինչ զրապառնայիսն արքունի համարեցաւ, եւ ոչ ողորմանայն երեսունչ արար, եւ քան ի ծածուկ՝ յայտնի եւս կամէր զի խօսեացի, կատարեաց ի վերայ նորա ըստ խրատուն արքունի: Եւ գաղտագողի ընկեցաւ ի հեռաւոր օտարութիւն. որպէս զիարդ եւ ուսաւ ի վարդապետէն՝ եւ արար:

Եւ հրամայեաց եւս Դենշապհոյ երկուս եւս ընկերակիցս օղնականս յաւագ գործակալայն. զՋնիկանն, որ էր մարդպետ արքունի, եւ զՄովան հանդերձապետ՝ ի ձեռանէ Մովպետան մովպետի:

Արդ երկօրեան սոքա իւրաքանչիւր սպասաւորօք առին զսուրբսն յայնմ անապատէ, եւ փոխեցան նոյնչափ եւս հեռագոյն ի մեւս եւս զժնդակ տեղի ի նմին գիշերի: Եւ զօր ի

կարաւանէ անտի ոչ թողին տե-
սանել, ոչ ի Հայոց եւ ոչ յա-
մենայն քրիստոնէից, եւ ոչ
քնաւ յարտաքին հեթանոսաց :
Եւ սպասաւորքն որ էին ի վե-
րայ կապելոցն անդէն ի քաղա-
քին, հրամայեցին պահել ըզ-
դուշութեամբ, զի զհետս նո-
ցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ
տանիցեն ի մահու տեղի, մի
նոքա եւ մի ամենեւին ոք ի
մարդկանէ :

Բայց այր մի Խուժիկ անուն
ի զօրացն արքունի—որ ի ծա-
ծուկ ունէր զքրիստոնէութիւ-
նըն, եւ վիճակեալ էր ի դա-
սըս դահճացն, եւ կայր ի ըս-
պասու օրապահացն հանդերձ
գործիական տանջանարանօքն,
եկն եմուտ ի մէջ գիշերին եւ
խառնեցաւ ի դասս նախարա-
րացն : Առաջին դասն ի միջնոցն
կարծէր զնա, եւ միջինն եր-
րորդին, եւ երեքեանն միմեանց

համարէին զնա . եւ ոչ ոք ի նո-
ցանէ եհարց՝ եթէ « Կու ճի՛ ես
ընդ մեզ », ոչ ի տերանցն եւ
ոչ ի սպասաւորացն :

Իբրեւ հասին ի տեղի անա-
պատին՝ որ ամենեւին անբոյս
էր ի դալարոյ, եւ այնպէս էր
ապառաժ դժնեայ՝ զի եւ ոչ
նստելոյ անդամ տեղի գտաւ
անդ նոցա, իջին հեռագոյն
նախարարքն երեքեան, եւ հը-
րամայեցին դահճացն իւրեանց
կապել գոտս եւ զձեռս նոցա :
Եւ արկին պարանոս երկայնս
յոտս նոցա, եւ երկու երկու
լծեցան եւ առին ի քարշ : Եւ
այնպէս ձգեցին եւ ճողքեցին
ընդ ապառաժ տեղիսն քարշե-
լով, զի ամենեւին խայծ ոչ
մնաց ի մարմնս երանելեացն :
Եւ ապա լուծին եւ ածին ի մի
տեղի :

Եւ թուէր իմն նոցա այնպէս՝
եթէ կակղեցաք զխստութիւն

նոցա, եւ հնազանդեցուցաք զբիրա ապստամբութիւնն նոցա. եւ արդ զինչ եւ խօսիցիմք՝ անսայցեն բանից մերոց, եւ առնիցեն զկամս թագաւորին, եւ ապրեալ լիցին յանհնարին տանջանացն: Եւ զայն ոչ կարացին քաջ լամանալ՝ եթէ իբրեւ զքաջ զինուորս վառեցին զնոսա, եւ ի հրահանգս կըրթութեան վարժեցին զնոսա, եւ իբրեւ զգազանս վայրենիս արիւնախանձս ուսուցին զնոսա: Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նոցա ի հարաչար վէրս մարմնոյն իւրեանց՝ զառաջին երկեւղն ի բաց մերժեցին: Սկսան իբրեւ արբեալք անզգայք զմիմեամբք ելանել ի բանից պատասխանիս, եւ փութային իբր ծարաւիք յաղբելը՝ եթէ ո՛նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր:

Եւ մինչդեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Դենչապուհ եւ ասէ. «Սրբայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, եւ կոտորածք զօրացն՝ որ հասին ի վերայ, ի ձէնջ եղեն մնասքն ամենայն. եւ բազում նախարարք՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղեւ այդ ամենայն: Այլ եւ արդ եթէ կամիք ինձ լսել՝ ասեմ ձեզ. որպէս եղբրուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահուն՝ այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց: Եւ նախարարքն՝ որ կան ի կապանս, ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել զնոսա. եւ աւեր աշխարհին ձերոյ ձեւք չինի, եւ բազումք որ վարեալ են ի դերութիւն՝ անդրէն դառնան: «Ահա դուք ձերոյն աչօքդ տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի

այլ տոհմիկ , զոր թագաւորն
ինքնին յականէ յանուանէ ճա-
նաչէր վասն մեծի գիտութեան
օրինացս մերոց , եւ կատարեալ
էր յամենայն ի դէնիս եւ ամե-
նայն մեծամեծաց սիրելի , եւ
զրեթէ բոլոր աշխարհս կախ-
եալ էր զնմանէ . եւ վասն զի
անարգեաց զդենիմազդեզն , եւ
պատրեցաւ ի ձեր տխմար գի-
տութիւնդ , ոչ ինչ խնայեաց
թագաւորն ի մեծ պատիւ նո-
րա , այլ իբրեւ զգերի մի զա-
նաշխարհիկ շկօթակ արարի ըզ-
նա յայնչափ օտարութիւն հե-
ռաւոր , զի ընդ երթալն իսկ ոչ
ժամանէ ի տեղի պատուհասին
իւրոյ :

«Արդ եթէ ի բուն դայեկու-
թիւնն վասն պատուական օրի-
նացն ոչ խնայեաց ի նա , որ-
չափ եւս առաւել ի ձեզ յօտար
աշխարհիկսդ , որ մահապարտ
իսկ էք յիրս արքունի : Եւ չիք

ինչ ձեզ այլ հնար կենաց , բայց
եթէ երկիր պաղարիցէք արե-
գական , եւ կատարիցէք զկամս
թագաւորին , որպէս եւ ուսոյց
զմեզ մեծն Զրադաշտ : Եւ եթէ
դայդ առնէք՝ ոչ միայն արձա-
կիք ի կապանացդ եւ ապրիք
ի մահուանէ , այլ եւ մեծամեծ
պարգեւօք յուղարկիք յաշ-
խարհն ձեր » :

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ
երէց եւ թարգման կացոյց ըզ-
Սահակ եպիսկոպոս . « Զխմրդ
լուիցուք , ասէ , երկդիմի հրա-
մանացդ քոց : անա զերկրպա-
գութիւնդ նախ ետուր արեգա-
կան , եւ զկատարումն երկր-
պաղութեան ի կամս թագա-
ւորին ձգեցեր . մեծարեցեր
զարեգակն՝ յառաջ ձայնելով
զանուոն նորա , եւ մեծացուցեր
զթագաւորն աւելի քան զա-
րեգակն . եւ յայտ արարեր՝ ե-
թէ առանց կամաց իւրոց սպա-

սաւորէ արեգակնն արարածոց ,
իսկ թագաւորն ի կամս ազա-
տութեանն իւրոյ՝ զոր կամի
աստուածացուցանէ , եւ զոր կա-
մի ծառայեցուցանէ . եւ ինքն
ի ճշմարտութեանն վերայ չեւ է
հասեալ : Մի խօսիր ընդ մեզ
իրբեւ ընդ տղայս , զի հասա-
կաւ կատարեալս եմք , եւ գի-
տութեան ոչ եմք անտեղեակ :
Ուստի սկսար դու , այտի տաց
քեզ պատասխանի :

« Ապաքէն զմեզ եղիր պատ-
ճառս աւերածոց աշխարհին մե-
րոյ եւ հարուածոց զօրացն ար-
քունի . մեր օրէնքն զմեզ այդ-
պէս ոչ ուսուցանեն , այլ յոյժ
պատուել հրամայեն զերկրաւոր
թագաւորս , եւ սիրել զնոսա
յամենայն զօրութենէ մերմէ ,
ոչ իրբեւ զմարդ ոք դուզնաք-
եայ ի մարդկանէ , այլ իրբեւ
Աստուծոյ ճշմարիտ կալ ի ծա-
ռայութեան . եւ եթէ զրկիմք

ի նոցանէ , փոխանակ ընդ երկ-
րաւորիս զերկնիցն խոստացաւ
մեզ զարքայութիւն : Եւ ոչ մի-
այն զարքանեկութիւն հալա-
տակութեան պարտիմք հարկա-
նել նոցա , այլ եւ մահու չափ
զանձինս ի վերայ դնել սիրոյ
թագաւորին : Եւ որպէս յերկ-
րի ոչ ունիմք իշխանութիւն
փոխանակել զնա ընդ այլում
տեառն , նոյնպէս եւ յերկնս
չունիմք իշխանութիւն փոխա-
նակել զճշմարիտ Աստուածն
մեր ընդ այլում , որ չիք Աստ-
ուած բաց ի նմանէ :

« Բայց ասեմ քեզ՝ որում սա-
կաւիկ մի տեղեկագոյն ես :
Ո՞վ ի քաջ զօրականէն զկնի
մտանիցէ ի պատերազմ . եւ ե-
թէ զայս արասցէ , ոչ քաջ ան-
ուանի նա , այլ յոյժ վատ : Եւ
կամ ո՞ յիմաստուն վաճառակա-
նաց զպատուական մարգարիտն
փոխանակիցէ ընդ անարգ թը-

բուշայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ տգիտութեամբ, որպէս եւ ձեր մոլորութեան առաջնորդքդ:

« Միայն գտեր զմեզ ի բազում յառաքինեացն մերոց, եւ կամիա գողութեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մեք միայն՝ որպէս եւ դուդ կարծես. չիք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս թագաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ են թափուր ի նմանէ՝ որ իբրեւ զքեզ եւ զչարադեւ իշխանն քո, որք ուրացեալ էք ի նմանէ: Զի եւ զինուորք աշխարհին մերոյ — որ աշակերտեալքն էին մեւք ի Քրիստոս — առ ոտն հարին զահագին հրամանս թագաւորին ձերոյ, եւ զմեծամեծ պարգեւս առ ոչինչ համարեցան, եւ զհայրենի տէրութիւնն ի բաց կողոպտեցան, չինայեցին ի կին եւ յորդիս եւ ի գանձս մարմնաւորս կե-

նաց աշխարհիս: Նա եւ ոչ զարիւնն իւրեանց ածէին զմրտաւ ինչ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեւզականն — որ ձեր վարդապետք էին — չարաչար հարուածովք սատակեցին զնոսա, եւ մեծամեծ չարիս հասուցին ի վերայ զօրացն ձերոց, եւ բազումք ի նոցանէ անկանէին ի նոյն պատերազմի, եւ այլք մատնեցան ի պէս պէս փորձութիւնս, եւ կէսքն ընկեցան ի հեռաւոր օտարութիւն, եւ եւս բազմազոյնք վարեցան ի գերութիւն: Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ, եւ խառնեալ են ի դուռնդս վերին հրեշտակացն, եւ ցնծան ի պատրաստեալ յուրախութիւնս, յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն զոր դու ասես շկոթակ արարի: Երանի տամ նմա,

եւ երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, եւ տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեսցի. ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ եւ զերկնից լուսաւորօքդ՝ որունմ դուքդ երկիրպագանէք» :

Ետ պատասխանի Մովսէս հանդերձապետ եւ ասէ ցնոսա. «Աստուածքն բարերար են, եւ երկայնմտութեամբ ջանան ընդ աղգի մարդկան, զի զիտասցեն եւ ծանիցեն զիւրեանց փոքրրկութիւնն եւ զնոցա մեծութիւն, եւ վայելեսցեն ի պարգևս աշխարհիս, զոր տուեալ է յիշխանութիւն ի ձեռս թաղաւորի, եւ ի բերանոյ նոցա ելանեն հրաման մահու եւ կենաց : Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդպէս ընդդիմանալ կամաց նոցա եւ ոչ առնուլ յանձն զերկրպագութիւն արեգական, որ ճառագայթիւք իւրովք լու-

սաւորէ զամենայն տիեզերս, եւ ջերմութեամբ իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան եւ անասնոց. եւ վասն հասարակաբաշխ առատութեանն եւ անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ Միհր աստուած, զի չիք ի նմա նենդութիւն եւ անխմածութիւն : Վասն որոյ եւ մեք երկայնամիտ լինիմք ի վերայ ազիտութեան ձերոյ. քանզի չեմք մարդատեսցք իբրեւ զգազանս չաղղակերս եւ արիւնարբուս : Խնայեցէք յանձինս ձեր, եւ մի խառնէք զմեզ ականայ յարիւնդ ձեր : Թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր, եւ զառաջիկայ իրս ուղղեցէք, զի եւ այլոցն վասն ձեր լիցի ողորմութիւն ի մեծ թագաւորէն» :

Առ այս ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս եւ ասէ. «Իբրեւ ուսեալ եւ յոյժ խրատեալ՝

զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աշխարհի եւ փառաց թագաւորին . բայց զայս կարի տգիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բազումս խոստովանիս եւ զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն : Եթէ վեհքն առ միմեանս մարտուցեալ են՝ մեք խոնարհագոյնք քան զնոսա զիմրդ կարացուք հաւանել բանից քոց : Միաբանեա զձուր եւ զկրակ , զի ուսցուք ի նոցանէ զխաղաղութիւն . կոչեա զարեգակն ի տուն որպէս կրակ , եւ եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի աշխարհ ի խաւարի մնասցէ , յղեա զղա առ նա, զի ուսցի ի նմանէ զանկարօտութիւնն :

« Եւ եթէ մի է բնութիւն աստուածոցն քոց , հաւասարեացեն առ միմեանս զուգութեամբ . լիցի անկեղակուր կրակ իբրեւ զարեգակն , եւ մի

խափանեացին ծառայքն արքունի ի ծախսս ռոճկաց սորա : Արդ մինդ անյադ ուտէ , եւ հանապազ մեռանի . եւ մինն որ չուտէ , առանց օղոյն նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց . ցըրտանայ ձմերայնի , եւ սառուցանէ զամենայն բոյսս դալար խոտոյ . տօթանայ յամարայնի , եւ հրակէզ առնէ զամենայն կենդանիս : Եւ որ ինքն յար ի փոփոխման կայ , ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումք չնորհել : Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր լինել , որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թագաւորն , պատուաւորացն մատուցանէ զերկրոպագութիւն . իսկ եթէ ոք զայս ի հմուտ գիտնոցն արասցէ , վաղվադակի մահ ի վերայ հրամայեն :

« Այլ վասն արեգական , եւ թէ կամիցիս ուսանել , զճշմարիտն ասացից քեզ : Մասն է նա

աշխարհիս արարածոց , ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է . կէսքն ի վերոյ են քան զնա , եւ կէսքն ի ներքոյ նորա : Ոչ է նա առանձին սուրբ յստակ լուսով , այլ ի ձեռն օգոյն հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ զճառագայթս իւր , եւ հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս ի ներքոյ իւրոյ կայանին : Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին ի նորա ճառագայթիցն , քանզի իբրեւ յաման ինչ արկեալ է բլլոյսն ի գունդ նորա , եւ ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ ի պէտս ներքնոցս վայելչութեան : Եւ զոր օրինակ՝ նաւ մի թուղեալ ի վերայ ծովային ջուրցն բազմութեան , անգիտութեամբ զնայ զուղեւորութիւնն ի ձեռն հմուտ եւ ճարտար նաւապետին , այսպէս եւ արեգակն ի ձեռն կառավարին

իւրոյ ունի գիտօրոմունս չորջանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին :

« Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենացն , եւ զնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց տուեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ , որպէս զլուսին եւ զաստեղս եւ զօգս յարածուիս եւ զամպլս անձրեւաբերս . նոյնպէս եւ յերկրիս մասանց զծով եւ զգետս եւ զաղբերս եւ զամենայն պիտանացու ջուրս , նոյնպէս եւ զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք : Աստուած՝ եւ զմի ոք ի սոցանէ չէ արժան անուանել , եւ եւթէ ժպրհիցի ոք ասել՝ զանձն տգիտաբար կորուսանէ , եւ աստուածանունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտեցան : Միոյ իշխանութեան երկու թաղաւորք ոչ լինին . եւ եթէ մարդ

զայդ քեզ յանձն ոչ առնու ,
քանի՜ եւս հեռի է յԱստուծոյ
բնութենէն՝ այդպիսի կարգ չը-
փոթեալ :

«Արդ եթէ կամիս ուսանել
զճշմարիտն , քաղցրացո՞ղ դառ-
նութիւն սրաիդ , եւ բաց զաչս
մտացդ , եւ մի յարթութեան
կուրութեամբ ընդ խաւար գը-
նայցես . որ անկեալ ես ի խոր-
խորատ . եւ զամենեւեան կա-
միս առ քեզ ձգել : Եւ եթէ
քոյքն զան զկնի մոլար վար-
դապետութեանդ՝ որ ոչ տեսա-
նեն եւ ոչ իմանան , մի՞ եւ ըզ-
մեզ կարծերդոյն օրինակ . քան-
զի բաց են աչք մտաց մերոց
եւ սրատեսիլ եմք : Մարմ-
նոյս աչօք զարարածս տեսա-
նեմք , եւ իմանամք զսա յայլ-
մէ արարեալ . եւ ամենեքեան
են ընդ ապականութեամբ :
Իսկ արարիչն ամենեցուն անե-
րեւոյթ է ի մարմնակոր աչաց ,

այլ մտաց իմանի զօրութիւն
նորա :

«Եւ վասն զի ետես զմեզ ի
մեծի տգիտութեան , եւ ողոր-
մեցաւ մերում անուսումնու-
թեանն , յորում եւ մեք իբրեւ
զձեզդ երբեմն զերեւելիսս կար-
ծէաք արարիչ եւ գործէաք զա-
մենայն անառակութիւնս , վա-
սըն այնորիկ առ սէր իւր եկն
մարմեացաւ ի մարդկանէ , եւ
ուսոյց մեզ զաներեւոյթ աստ-
ուածութիւնն իւր : Այն զի
բարձրացոյց զինքն ի խաչն կա-
խաղանի , եւ զի մարդիկ զհեռ
լուսաւորացդ մոլորեցան , մեր-
կեաց յարեգակնէ զլոյս ճառա-
գայթիցն իւրոց , զի եղիցի խա-
ւար սպասաւոր մարդկութեան
նորա , զի որ իբրեւ զձեզ անար-
ժանք իցեն , մի տեսցեն զկեա-
նքս իւրեանց ի մեծի անարդու-
թեան : Որպէս եւ այսօր , որ
ոչ խոստովանի զխաչելեալն

Աստուած՝ նոյն խաւար մածեալ է զողուով եւ մարմնով նորա . որպէս եւ դու իսկ այսօր ի նմին խաւարի կաս , եւ զմեզ դեռ եւս չարչարես : Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մեարոյ մեռանել . որպէս զիարդ եւ կամիս կատարեալ զկամս դառնութեան քո » :

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ ի նոսա անօրէնն Գենչապուհ , եւ ետես ի մեծի ուրախութեան զուարթագին զամենեւեան , զիտաց եթէ ոչ դնան առ նոսա բանք սպառնալեաց եւ ողորանաց : Հրամայեաց զմի ոմն ի կրսերազունիցն յառաջ մատուցանել , երէց մի Արշէն անուն , վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղեւ սրբոցն : Կապեցին զոտմն եւ զձեռնն , եւ մեծաւ ուժով պրկեցին , մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջրացն . եւ այնպէս կայր մեծ ժամս յանհը-

նարին պրկոցն :

Եբաց սուրբն զբերան իւր եւ ասէ . « Ահա շրջեցան զինեւ շունք բազումք , եւ ժողովք չարաց պաշարեցին զիս . ծակեցին զոտս իմ եւ զձեռս իմ , եւ փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ : Լուր ինձ , Տէր , եւ լուր ձայնի իմում , եւ ընկալ զողի իմ ի ժողովս սուրբ զօրականին քո , որ երեւեցաւ նորակերտ դատաւարութիւն քո : Ես որ կրսերս եմ յամենեւեան , ողորմութիւն քո զթացեալ յառաջեցոյց զիս » :

Եւ զայս իբրեւ ասաց , ոչ եւս կարէր բանալ զբերանն յաննարին պրկոցաց գելարանին : Եւ անդէն վազվազակի դահլձաքնն հրաման առեալ յերից նախարարացն՝ սրով հատանել ըզպարանոց երանելոյն , եւ ընկեցին զմարմինն ի խորխորատ մի ցամաք :

Եւ անդէն ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Դենշապուն ընդ եպիսկոպոսին եւ ասէ . « Յորժամ եկի ես յաշխարհն Հայոց՝ զտարի մի եւ վեց ամիս եհաս չորսն ինձ անդ . ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ քան մի տրտունջ յուժեքէ լուայ վասն քո, նոյնպէս եւ առաւել վասն Յովսէփայ . զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից, եւ հաւատարիմ՝ յամենայն իրս արքունի : Նա եւ որ մարզպան աշխարհին լիալ էր յառաջ քան զիմ երթալն՝ մեծապէս դոհ էր զառնէս զայսմանէ . եւ ես ինձէն աչօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր հաստատուն հաւմարեալ էր ամենայն աշխարհին, եւ անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծս եւ զփոքունս :
« Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ . խնայեցէք ի պատուական անձինս ձեր,

եւ մի մատնիք ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի, զոր տեսէք աչօք ձերովք : Քանզի թէ ի դոյն միտս յամառութեան կայք, եւ իմ եղեալ է ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարծել զձեզ ի կենաց ձերոց : Ես գիտեմ, զի ի հրապոյր առնդ այդորիկ ելեալ էք դուք . քանզի ինքն ախտացեալ է մարմնով . եւ ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք գտեալ առողջութիւն . եւ հիւանդոտ կենօք ձանձրացեալ է, եւ փափաքէ ի մահ քան ի կեանս » :

Առ այս ետ պատասխանի սուրբն Յովսէփ եւ ասէ . « Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ եւ ապա ինձ, յիրաւի արարեր եւ ըստ կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ, այդպէս իսկ արժան է : Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ

է օրէն դիմադարձ լինել երկրաւոր իշխանաց , եւ ոչ զոք ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վասն մարմնաւոր զօջաքաղութեան . այլ ցածոթեամբ եւ հեզութեամբ ուսուցանել զպատուիրանս Աստուծոյ , եւ առանց խարդախ իմաստութեան խաղաղասէր լինել առ ամենեւեան , եւ անաչառ վարդապետութեամբ առ մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բոլորեցունց :

« Այլ վասն առնա այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր , եւ զայդ ոչ ստեցեր , այլ կարի զճշմարիտն ասացեր : Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք հրապուրէ զմեզ , եւ ոչ իբրեւ զպատրոզ ոք խաբերայ մոլորեցուցանէ զմեզ , այլ յոյժ սիրէ : Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ , եւ մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ . զիմորդ

համահարք եւ միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին , եւ ոչ միարանք : Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն , մեր ի տուէ եւ ի գիշերի դոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս : Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախտալից մարմնոյ , առաւել եւս մեք ամենեքեան . զի չիք ոք ամենեւին ի ծնունդս կանանց՝ որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չարարանաց » :

Ետ պատասխանի Գենշապուհ եւ ասէ . « Զայդ ոչ գիտէք , նրչափ երկայնամիտ լինիմ ես ի վերայ ձեր . այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ , այլ յիմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ . զի չեմ իբրեւ զձեզ անազորոյն , զի անձանց ասելի էք եւ այլոց թշնամիք : Իմ զի աղ եւ հաց

կերեալ է յաշխարհին ձերում,
գութ եւ սէր ունիմ ընդ աշ-
խարհն ձեր » :

Ետ պատասխանի Ղեւոնդ ե-
րեց եւ ասէ . « Որ առ արտա-
քինսն գութ եւ սէր ունի ,
զպատուիրանսն Աստուծոյ կա-
տարէ , այլ պարտի եւ յիւր ո-
գիսն խնայել . զի չեմք ան-
ձանց տեսարք , այլ է որ համարս
խնդրէ ի մէնջ եւ վասն ար-
տաքնոց եւ վասն ներքնոց :
Այլ որ ասացեր՝ յինէն անսպմ
ձեզ եւ ոչ հրամանաւ թագա-
ւորին , եթէ դուք սովոր էք
անցանել ըստ հրամանաւ թա-
գաւորին ձերոյ , զայդ բարիոք
առնէք , զի աւերիչ աշխարհի
է եւ սատակիչ անմեղ մարդ-
կան , բարեկամ սատանայի եւ
թշնամի Աստուծոյ : Այլ մեք ոչ
կարեմք անցանել զհրամանաւ
մերոյ թագաւորին , եւ ոչ զա-
նանց կեանսն մեր կարեմք փո-

խանակել ընդ ապականացու-
պատրանս աշխարհիս :

« Այլ վասն իմ՝ զի ասացեր՝
չգտեալ զառողջութիւն ի բը-
ժըշկաց , սիրէ զմահ քան զկեա-
նըս , այդ բանք ոչ այնոցիկ են
որ տեսանեն զամենայն չարչա-
րանս աշխարհիս : Աղէ ցածո
զքեզ սակաւիկ մի ի զայրագին
սրտմտութենէդ , եւ եկ զհետ
ճշմարիտ բանից իմոց , եւ հայ-
եաց կարգաւ ընդ իրս աշխար-
հիս : Ո՞ք ի մահկանացուացս
ունի կեանս անսրտունջս . ոչ
անա ամենայն լի են ակտիւք ,
է որ ի ներքոյ եւ է որ արտա-
քոյ . ցուրտ եւ տօթ , քաղց եւ
ծարաւ եւ ամենայն ազքատու-
թիւն կարօտութեան : Արտա-
քոյ՝ անիրաւութիւն , յափշտա-
կութիւն , դէճ պղծութիւն ա-
նառակ յարձակմամբ . ի ներ-
քոյ՝ ամբարշտութիւն , ուրա-
ցութիւն , տգիտութիւն , ան-

դարձ մոլորութիւն ի կամաւոր ազատութենէն :

« Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցիր , թէ չիք իմ ի նոցանէ գտեալ զառողջութիւն , չեն ինչ զարմանք . վասն զի մարդիկ են նոքա . էցաւ որում գտանեն հնարս առողջութեան , եւ է որ ապրտամբէ ի հնարից նոցա . վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք , այն որ բժշկէն եւ որ բժշկին : Այլ երանի թէ եւ դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմանութիւն . զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա բժշկութեանն : Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ , ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա , այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւն : Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք ի սրբեկաց թագաւորին ախտանայցէ , եւ

հասեալ ի մեծ հրապարակն , տեսանիցէ զբազմութիւն պատուաւորացն եւ զառողջութիւն գեղեցիկ երիտասարդացն , եւ եւս ի ներքս մատուցեալ ի սրբահան արքունի , եւ անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զջքնաղ եւ զսքանչելի տեսիլն , ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն : Նա եւ եթէ գահոյք ականակապք իցեն եւ համակ ոսկեղէնք՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դնիցի , չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ . այլ ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկեհագ Վերարկունս , եւ ձեռն ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն , եթէ ջերմիցէ բնութիւնն , եւ եթէ սիրտըն ի տեղւոյն հանդարտ կայցէ , եւ կամ թէ լեարդն կակուղ իցէ , եւ կամ թէ շարժք երակացն յարմար իցեն . եւ ըստ նմին զդարման բժշկութեանն

առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւնս :

« Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ , եւ միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ , որչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր , որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի , հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժշկել յամենայն ակտաւից մոլորութեանց աշխարհիս , եւ մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ ի ծառայութեան : Արդ՝ այժմ զի դուք ասիտացարուք , եւ զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր գեհննին , մարմնովդ՝ եթէ կամիք եւ եթէ ոչ կամիք՝ ակտացեալ էք յակտաւորութիւն անառողջութեան . եւ զմեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք , որ ոչ ի կամս մերոյ ազատութեան

է , այլ որպէս դիպեցաւ ի բրնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ :

« Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանարար՝ ի կամս իւրոյ բարեբարութեան եղեւ բժիշկ հոգեոց եւ մարմնոց . եւ նախ ինքն ի ցաւս Հարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան : Եւ եւս խանդաղատագոյն զթացեալ , վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս եւ անվէրս , եւ ի ծածուկ հարուածոց զին ծակոտուածսն վիշապին ողջացոյց , եւ արար զմեզ անսպիս եւ անարատ հոգեով եւ մարմնով , զի իցեմք բանակակից հրեշտակաց եւ զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ : Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ , եւ ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւսն Աստուծոյ , եւ ոչ եւս այլ կամիս ուսանել ի մէնջ . այլ եւ զմեզ

եւս վրիպեցուցանել կամիս , որում չիք հնար , եւ մի այլ լիցի , եւ ոչ կարես իսկ առնել :

«Այլ վասն իմոյ աստալից մարմնոյս ասացից քեզ կարճառօտս : Խնդամ եւ ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմաքովնս իմ չարչարեալ . գիտեմ զի զօրանայ իսա առողջութիւն հողւոյս իմոյ : Մանաւանդ զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց , որ ի ցաւս մարմնոյ անձին մխիթարէր , եւ ի կոփումըն սատանայական մարմնոյ պարծէր , եւ ասէր . «Սի եթէ անկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա , որչափ եւս առաւել լիցուք հազորդք յարութեան նորա» : Այլ դու որ ունիս իշխանութիւն ի վերայ մեր , դատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց : Չեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց , եւ ոչ երկիւղած

ի դառն մահուանէն՝ զոր ածելոց ես ի վերայ մեր» :

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի գերանելիսն ի միմեանց , եւ միայն ասէ ցտորք եպիսկոպոսն , «Գովութիւն , զոր ետուքեզ յառաջ , ոչ իմացար պատիւ անձին քոյ : Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսն զոր գործեցեր դու , զի անձամբ զանձն յորաասցես մահապարտ : Արդարեւ դու աւերեցեր զատուչանն յՅշտունիս , եւ կամ զկրակն դու ըսպաներ . նա եւ որպէս լուայ եւ ստուգեցի , թէ եւ զմոզսն դու չարչարեցեր , եւ զսպաս պաշտամանն դու տարար . արդ եթէ արդարեւ դու առեր , պատմեա ինձ» :

Եւ պատասխանի սուրբն եւ ասէ . «Ահգդ կամիս ուսանել զայդ յինէն՝ եթէ յառաջագոյն գիտէիր» :

Դենշապուհ ասէ . «Այլ է համ-

բաւ, եւ այլ է ճշմարտութիւն»:

Եպիսկոպոսն ասէ. «Որպէս կարծեսդ՝ ասա ինձ»:

Դենշապուհ ասէ. «Իմ լուեալ էր, եթէ զամենայն զնաան յՈրդտունիս դու արարեր»:

Եպիսկոպոսն ասէ. «Եւ զի այդպէս հաւատտեաւ ի վերայ հասեր, կրկին զի հարցանես»:

Դենշապուհ ասէ. «Զճշմարիտըն ի քէն կամիմ ուսանել»:

Եպիսկոպոսն ասէ. «Ոչ զօգուտ կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քո»:

Դենշապուհ ասէ. «Ձեմ գազան արիւնախանձ, այլ վրէժ խնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան»:

Եպիսկոպոսն ասէ. «Զտարերս համերս աստուածս անուանես, եւ զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս. տալոց հատուցանելոց եւ վրէժ թագա-

ւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ: Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն, զայդ ես ասեմ՝ քեզ: Զտունն արդարեւ ես աւերեցի, եւ զմոզան չարչարեցի գանիւ, եւ զկահ պղծութեան որ ի տանն էր՝ ի ծովն եւ ընկեցի: Այլ զկրակով կարէ սպանանել. քանզի ամենիմաստ արարիչն արարածոց հոգ խնամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս հաստատեաց ըզբնութիւն չորից նիւթոցս: Ազէ սպան դու զօդ՝ եթէ կարես, եւ կամ ապականես զհոդ՝ զի մի բուռուսցէ զդաւարի, փողոտեա զգետ՝ զի մեռցի: Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա եւ զկրակ կարես սպանանել:

Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերացդ զանքակութիւն, ահա եւ դոսնի բնութիւն հրոյ ի քարի-

նրա եւ յերկաթն եւ յամենայն տարերո զննելիս, ընդէր ստու-
թեալ՝ զրպարտես զիս՝ թէ դու
զկրակ սպաներ։ Աղէ դու ըս-
պան զՋերմութիւն արեգական,
զի ունի նա մասն հրոյ, եւ կամ
սուր հրաման՝ զի մի թափնացի
հուր յերկաթոյ։ Մեռանի այն
որ չնչէն եւ չարժի եւ գնայ եւ
ուտէ եւ ըմպէ։ Երբ տեսեր
դու զկրակ գնայուն կամ խո-
սուն կամ գիտուն։ Արդ զոր
կենդանի քո չէ տեսալ՝ մեռ-
եալ խոստովանիս։ Քանի ան-
թողի է ամբարշտութիւնդ ձեր
բան գամենայն հեթանոսաց, որ
գիտնագոյնք են քան զձեզ։ որ
թէ պէտ եւ ի ճշմարիտն Աստու-
ծոյ մօլորեալ են, զանխօս տա-
րերս աստուած ոչ խոստովա-
նին։ Արդ եթէ դու անգիտու-
թեամբ կորնչելի ասես զընու-
թիւն հրոյ, ոչ առնուն քեզ
յանձն արարածքս։ քանզի խա-

որն է դա յամենեցունց»։

Գենչապուհ ասէ. « Ոչ ինչ
մտանեմ ես ընդ քեզ ի պայքար
քննութեան վասն բնութեան
արարածոցս. այլ խոստովանեա
ինձ, եթէ դու անցուցեր զկը-
րակն՝ եթէ ոչ »։

Պատասխանի ետ երանելին
եւ ասէ. « Որովհետեւ ոչ կա-
մեցար լինել աշակերտ ճշմար-
տութեան, ասացից զկամս հօրն
քո սատանայի։ Ես ինձէն մօր
ի կրակատունն ձեր, եւ տեսի
զի կային պաշտօնեայք ամբա-
րշտութեանն մոտի կարծեացն
ձերոց, եւ կրակարանն ի հրով
առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր։
Հարցի ցնոսա բանիւ եւ ոչ գա-
նիւ, թէ զինչ համարիք ի միտս
ձեր զկրակ պաշտամանս այսո-
րիկ։ Ետուն պատասխանի եւ
ասեն. Մեք ինչ ոչ գիտեմք.
բայց այսչափ ինչ իմանամք,
զի սովորութիւն է նախնեացն

եւ հրաման բուռն թագաւորին :

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա . եւ զքնութիւն կրակիդ զինչ իմանայք . արարիչ կարծէք , թէ արարած : Ասեն միաբան ամենեքեան . Արարիչ մեք զդա ոչ զիտեմք . նա եւ ոչ հանգուցիչ աշխատելոց : Զեռք մեր փապարեալ են ի կայնի , եւ ողունք մեր տեռեալ են ի փայտակրի . աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծութեւ : Ժխոյ դորա , եւ երեսք մեր մրոտեալ են ի խոնաւութեանց թանձրութենէ նորին ծխոյ : Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն , յոյժ քաղցնու . եւ եթէ բնաւ չտամք , ամենեւին անցանէ . եւ եթէ մօտ երթամք եւ երկիր պազանեմք , կիզու զմեզ . եւ եթէ ոչ երթամք մօտ ամենեւին , մօխիր լինի : Մեր այդպէս հասեալ է ի վերայ բնութեան դորա :

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա . Իսկ լուեալ է ձեր , եթէ ոյր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն : Ետուն պատասխանի եւ ասեն , Զի ի լսելոյ հարցանես զմեզ , այլ հայեաց ընդ առաջիկայ իրսդ . զի օրէնսդիրքն մեր հոգւովք մտաց միայն կուրացեալ են , այլ թագաւորն մեր մարմնով միով ակամբն կոյր է , այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք :

«Վասն այսորիկ եւ ես իբրեւ լուայ զայս ի մոգուցն , յոյժ ողորմեցայ . զի տգիտութեամբ զարդարն խօսեցան : Սակաւիկ մի չարչարեցի զնոսա գանիւ , եւ նոցուն իսկ ետու զկրակն ի ջուրն ընկենուլ , եւ ասացի այսպէս . Աստուածք որ զերկինս ըս եւ զերկիր ոչ արարին՝ կուրիցեն ի ներքոյ երկնից . եւ ասպա զմօգան ի բաց արձակեցի :

Զայս ամենայն իբրեւ լուաւ

Գեհնշապուհն ի բերանոյ սուրբ եպիսկոպոսին , անհնարին զահի հալաւ ի թշնամանաց թագաւորին եւ յանարգանաց գեւին : Վասն որոյ եւ երկեաւ իսկ մատուցանել զնա ի տանջանա հարուածոց , թէ գուցէ այլ եւս մեծ անարգանս զթագաւորէն տացէ ասել յատենին , եւ ի նա ձգիցին կարծիք թըշնամանացն , զի երկայնմտու թեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա :

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ահարկանելով սրբոցն , գոչեաց իբրեւ առեւծ զայրագին , եւ հանեալ զսուսերն՝ գազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երանելեացն , եւ եհար եպիսկոպոսն զաջ ուսն , թրկամբն հետ եւ գծեռն ի վայր ընկէց : Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ , եւ դարձեալ անդրէն պատըս պարէր , առնոյր զաջ ձեռն ի

վեր . աղաղակեաց մեծաձայն եւ արէ . « Ընկալ , Տէր , զկամաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովն եւ խառնեա զիս ի գուհս սուրբ զինուորացն քոց » :

Գարձեալ քաջալերէր զընկերակիցսն իւր եւ ասէր . « Հապա առաքինիք , եհաա ժամ կատարման մերոյ , խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի , եւ այժմ տեսանէք զյոյսն մեր Քրիստոս » : Եւ թաւալելով ընդ արիւն անձինն իւրոյ ասէր . « Օրհնեցից զՏէր յամենայն ժամ , հանապազ օրհնութիւն նորա ի բերան իմ : Ի տէր պարծեցի անձըն իմ , լուիցեն հեղք եւ ուրախ եղիցին » : Եւ ասելով զսաղմոս զայս կատարէի մինչեւ ցայս տեղի . « Բազում նեղութիւնք են արդարոց . յամենայն վրկէ զնոսա Տէր եւ պահէ զամենայն ոսկերս նոցա » :

Եւ մինչդեռ կայր յուժի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկնից եկեալ դուռնդս բազում հրեշտակաց եւ վեց պսակ ի ձեռին հրեշտակապետին: Գարձեալ եւ լսէր եւս բարբառ ի վերուստ, որ ասէր. « Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ. զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանսըդ, եւ հասէք երանելի պըսակացդ՝ որ ձերով ճարտարու թեամբդ կազմեցէք. ասէք զիք յիւրաքանչիւր գլուխ: Զի նրեթ պատրաստական ի ձէնջ հրեթեցաւ, իսկ ճշմարտութիւն գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի կազմեցաւ. զոր ի սպասաւորաց այտի իսկ ընկալեալ, ընդ Ստեփաննոսի լինիք պսակակից »: Նա եւ զայն եւս քաջապէս տեսանէր, զի դեռ եւս շողայր սուրն ի վերայ պաշանոցի երանելեացն:

Զոր իբրեւ ետես սուրբն Ղեւոնդ, եթէ ոչ եւս զմի մի կամին հարցանել եւ դատել, այլ միանգամայն հրաման եղեւ մահու, ասէ ցերանելին Յովօէփ. « Մատիր, յառաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աստիճանաւ ի վեր ես քան զամենեւեան »: Եւ զայս իբրեւ ասաց, կարգեցան կային մի ըստ միովէ. եւ առ ձեպ տազնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. եւ նորա ընդ հանել ոգւոցն աղաղակեաց եւ ասէ. « Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, եւ խառնեա զմեզ ի դուռնդս սիրելեացն քոց »: Եւ միանգամայն կատարեցան ամենեքեան ի նմին տեղով:

Եւ եթէ զմոգպետն եւս՝ որ հաւատաց ի Քրիստոս՝ կամիցիս

ընդ նոսա ի համար արկանել ,
թուով են ելթն . թող գերկու-
սըն եւս որ ի վարդէսն կատա-
րեցան , եւ միւս եպիսկոպոսն
ԹԱԹԻԿ անուն . յԱտրեստանի :
Բայց անդէն ի տեղւոջն վեցեքին ,
որոց անուանքն են այսոքիկ :

ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս յԽշտու-
նեաց .

Սուրբն ՅՈՎՍԷՓ ի վայոց
ձորոյ՝ ի գեղջէ Հողոցմանց .

ՂԵՒՈՆԴ երէց ի վանանդայ՝
ի գեղջէ Իջւանից .

ՄՈՒՇԷ երէց յԱղբակոյ .

ԱՐՇԷՆ երէց ի Բագրեւանդայ՝
ի գեղջէ յԵղեգեկայ .

ԲԱԶԱԶ սարկաւադ՝ ուստի
եպիսկոպոսն էր յԽշտունեաց .

Իսկ երանելի ՄՈՒՊԵՏՏՆ ի Նիւ-
շապուհ քաղաքէ .

ՍԱՄՈՒԷԼ երէց յԱյրարատոյ՝
ի գեղջէ յԱրածոյ .

ՍԲՐԱՀԱՄ սարկաւադ ի Նը-
մին գեղջէ :

Արդ զվեց զայս սուրբս յա-
նապատին՝ ուր կատարեցին ,
Գենշապուհ , մողպեան եւ Ջնիւ-
կանն եւ մայպեան անդէն ի
տեղւոջն պահապանս ընտրե-
ցին յիւրաքանչիւր սպասաւո-
րացն , եւ պահել հրամայեցին
զմարմինս երանելեացն զաւուրս
տանն կամ եւս աւելի , մինչեւ
կարաւանն արքունի անցեալ
գնայցէ . զի մի այլադէնքն եկ-
եալ բառնայցեն զոսկերս դո-
ցա , եւ բաշխեալ սիրեացեն
ընդ աշխարհս ամենայն , յոր
եւ մարդիկ եւս առաւել յոր-
դորեալ մոլորեցին զկնի նաժա-
րացւոյ ազանդին :

Իսկ Խաւովին , զոր յառաջա-
գոյն ասացաք , զինու հան-
դերձ մնայր անդէն ընդ պա-
հապանսն սրպէս զմի ի նոցա-
նէ . այր լի իմաստութեամբ եւ
կատարեալ աստուածային գի-
տութեամբ , ապասէր եւ դէտ

սկին ունէր՝ եթէ որով օրինակաւ հնարս գտցէ զոսկերս սրբոցն գողանալ ի նոցանէ :

Եւ իբրեւ աւուրք երեք անցին ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ ամենեցուն, եւ իբրեւ թմբրեալ եւ կլաւմեոք անյարիրք անկեալ գնէին գերիս աւուրսն : Խսկ ի չորրորդում աւուրն՝ երկուք ի պահապանացն չարաչար լլկեցան ի դիւէ : Դարձեալ հասարակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք անեղք հնչէին, եւ թնդիւնք եւ որոտաձայնք ի ներքուստ՝ որպէս դրըրդումն գեանաչարժի. երկիւրն գողայր ի ներքոյ նոցա, եւ շողիւնք սուսերաց փայտատկունս արձակէին շուրջ զնոքօք : Եւ զամենեւեան զգիականսն կանգնեալ տեսանէին, եւ զնոյն բանս ատենին ահագինս բարբառէին ի լսելիս նոցա. մինչեւ խուճապել նոցա

ընդ միմեանս, դեռ եւս դիրեարս սատակէին : Եւ այսպէս տաղնապեալք եւ ցնորեալք, մինչեւ այր զընկեր ի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր : Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարամնացն զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, եւ սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս . « Չինչ գործեսցուք, զինչ արասցուք վասն անքնին ազանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչդեռ կենդանի էին, զարմանալի էր կեանք նոցա. ընչատեացք էին իբրեւ զանկարօտս, սրբաւէրք էին իբրեւ զանմարմինս, անաչառք էին իբրեւ զարդարադատս, աներկեւղք էին իբրեւ զանմահս : Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրեւ զազիտաց եւ իբրեւ զյանդգնելոց, իսկ զայն զի առնիցեմք՝ զի

ցաւոտք ամենայն ի կարաւանի աստ նոքօք առողջանան :

Եւ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն , մեր ուրուք զի կանգնեալ երեւեցաւ ի կենդանեաց , կամ բարբառ բանից ոք լուաւ ի նմանէ :

« Զի սուտ չեն մեր սպասաւորքն . մեր մեղէն իսկ հասեալ է ի վերայ ստուգութեան սոցա : Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ագահութիւն ի ներքս խառնել , սակաւ մի ազնարկելին քրիստոնէից ի կարաւանիս , զկշիռ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին : Գարծեալ եւ արքրդ , որ ի զիւէ չարչարեցան , զի յայնժամ ցաւոտք չէին՝ եւ մեք գիտեմք . յայտ է եթէ այսօր նշան մեծ երեւեցաւ : Եթէ լուռ լինիմք այսպէս , մեղ եւ անձանց մերոց կասկած իսկ է . եւ եթէ տանիմք զգոսա ա-

ռաջի թագաւորին , լսելով նորա ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս , գուցէ եւ օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ » :

Եւս պատասխանի մոգպետն եւ ասէ ցնոսա . « Ո՞չ զիս ուտիկան արարին ի վերայ ձեր երկոցունցդ , զի այդպիսի նեղեալ տաղնապիք յանձինս ձեր . դուք զգործ ձեր կատարեցէք , եւ զհրամանն արքունի ի գլուխ տարայք : Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեցին , եւ հարցաւ փորձ ինչ լինիցին առաջի արքային , այդ խնդիր մեր մոգաց է . դուք անհոգ լերուք , եւ մի ինչ անէք զմտաւ : Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր , վաղաղոյն առաւօտուցն ի դարիթիւր եկայք . զի վաղիւ անդ Մովսէստան մովսէս առ յաղէ , եւ նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ զմիտս ձեր » :

Իսկ Խուժիկն իբրեւ լուաւ
զայս ամենայն, եւ գիտաց՝ եւ
թէ փոյթ ինչ ոչ է նոցա յայնմ
հետէ սուրբ սպա՛ ելոցն, փու-
թացաւ վազվազակի էառ տանն
այր, որոց զչափ գիտէր զքրիս-
տոնէութեանն, եւ հասեալ ի
տեղին՝ չէն եգիտ զամենեսեան
նւ քանզի կասկած ունէր տա-
կաւին ի նոցուն ի դահճացն,
զարձեալ փոխեցին անտի ըզ-
սուրբսն յայլ տեղի բացագոյն
իբրեւ երկու հրասախօք: Եւ
իբրեւ յանձողս եղեն, սրբեցին
կազմեցին զոսկերս երանելեացն,
բերին ի բանակն եւ ունէին ի
ծածուկ. եւ առ սակաւ սակաւ
յայանեցին նախ զօրականին Հա-
յոց, եւ ապա բազում քրիստո-
նէիցն որ էին ի կարաւանին:
Եւ զառաջի պտուղ ընծային մա-
տուցանէին կապեալ նախարա-
րացն. եւ անդէն վազվազակի
արձակեցան նոքա ի կապանաց

իւրեանց, եւ սպառնալիք մահ-
ուանն անցին զնոքօք, եւ հրո-
վարտակք թողութեան առա-
քեցին յաշխարհն Հայոց:

Արդ երանելի այս Խուժիկս,
որ արժանի եղեւ ի ծածուկ ըս-
պասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ
ի մահուանէն եւ այսր ասացաւ
դատակնիք վճիռս այսորիկ՝ սա
երկրորդեաց մեզ զամենայն
կարդաւ. զչարաչար քարչումն
եւ զհարց եւ զփորձ դատաւո-
րացն, եւ զիւրաքանչիւր ան-
ձանց սրբոցն զպատասխանիսն,
եւ զկատարումն մահուանոցաւ,
եւ զահագին արհաւիրան որ ի
վերայ պահապանացն անկաւ,
եւ զհեծեծումն քննութեան՝ նա-
խարարացն երեցունդ, եւ զամ-
փոփումն սուրբ ոսկերաց նոցա-
ոչ խառն ի խուռն ի մի վայր
ժողովելով, այլ զմի մի ի նոցա-
նէ ուրոյն ուրոյն ի վեց տա-
պանս ժողովէր, եւ զանուանա

իւրաքանչիւր ուսեալ եւ ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր : Եւ զկապանն երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերսն եղեալ էր , քանզի դաճացն ի բաց ընկեցեալ էր . որպէս եւ զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանակի նշանակեալ էր :

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ եւ ցանկալի մահուամբն իւրեանց որ օր քսան եւ հինգ էր հրոտից ամսոյ՝ ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհի ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի :

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԽՈՐԵՆԱՅ ԵՒ ԱԲՐԱՀԱՄՈՒ

ԻՍԿ աշակերտք երանելեացն ի կապանս կային ի ներքս ի քաղաքին . եկն դաճապետ մի արքունի եւ եհան զնոսա ի քաղաքէ անտի արտաքս :

Եհան ի նմին քաղաքէ ասորեստանեայս քրիստոնեայս արս հինգ , քանզի եւ նոքա ի կապանս էին վասն պնուանն Փրիստոպի , եհարց ցնոսա բանիւք , եւ ոչ հաւանեցան երկիր պաղանել արեգականո Զարչարեաց զնոսա զանիւ , եւ նոքա եւս առաւել ի նոյն միտս պնդեցան . կտրեաց զնոցա ունչքս եւ զականջս , եւ ետ քանեկ յԱսորեստան , զի կայցեն

ի մշակութեան արքունի : Երթալին մեծաւ յօժարութեամբ , իրրեւ այն՝ թէ մեծ պարգեւս գտեալ ի թագաւորէն :

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահապետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն , ընտրեաց երկուս ի նոցանէ որ համեստագոյնք էին , առեալ մեկուսի յայլոցն եւ ասէ ցնոսա , « Զինչ անուանք են ձեր » :

Յա պատասխանի մինն եւ ասէ . « Առ ի ծնողաց ինձ Խորէն , եւ դմա Արրահամ . իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք , եւ աշակերտք երանելեացն զոր սպանէք » :

Յտ պատասխանի դահապետն եւ ասէ ցնոսա . « Իսկ արդ զինչ գործ է ձեր , եւ կամ բնաւ ոյր իսկ ամեալ է դձեղ այսր » :

Առ այս ետ պատասխանի Ար-

րահամ եւ ասէ ցնոսա . « Զայդ ձեզ ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել . զի ոչ դուզնաքեայք որ էին նոքա , այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին , ըստ նմին եւ սպասաւորս , էր որ իրրեւ զմեզ , եւ էր որ լաւագոյն քան զմեզ . որոց սնուցեալ եւ ուսուցեալն էր , ընդ նոսա եմք եկեալ : Քանզի եւ պատուէր իսկ ունիմք յատուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իրրեւ զսուրբ ծնողըս , եւ սպաս տանել նոցա իրրեւ հոգեւոր տերանց » :

Յասեաւ դահապետն եւ ասէ . « Երբեւ դանխրատ եւ դաներկիւղ ստամբակս խօսիս : Մինչդեռ ի խաղաղութեան եւ յաշխարհի էիք , բարւոք էր . յորժամ գրուան եզկն նոքա յիրս արքունի եւ մահապարտ գտան ըստ գործոց իւրեանց ,

ձեզ չէր արժան ամենեւին մօտ
երթալ առ նոսա : Ո՛չ տեսա-
նէք ի մեծ կարաւանիս , յոր-
ժամ ոք ի պատուաւորացն ի
գիպահօջն արքունի լինիցի ,
սգոյ հանդերձ ագանի , եւ զառ-
եալ եւ որոշեալ ի բացէ նստի
միայնիկ , եւ ամենեւին հուպ
ոչ ոք իշխէ երթալ առ նոսա :
Եւ դու այդպէս իբրեւ զան-
յանցի աշակերտ պարծելով խօ-
սիս » :

Առ այս ետ պատասխանի
Խորէն եւ ասէ . « Ոչ ձեր կար-
գըդ անիրաւ է եւ ոչ մերս
ստույթեամբ . նախարարն յան-
ցաւոր՝ ուստի զպարգեւն գրու-
եալ էր , այնպէս պարտ էր նմա
հպատակ լինել , զի ի պատուոյն
վերայ եւ այլ եւս պարգեւս
մեծամեծս գտանէր ի նմանէ :
Սրդ փոխանակ զի զայն հարար ,
ձախողակի յետս ընդդէմքն
պատահեաց նմա : Եւ մեր վար-

դապեաքն եթէ առ Աստուած
յանցուցեալ էին , եւ կամ առ
Թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին ,
նոյն օրինակ եւ մեք առ նոսա
առնէաք . ոչ յաշխարհի մօտ
երթայաք , եւ ոչ ի տար աշ-
խարհ այսր զհետ նոցա գնա-
յաք : Բայց քանզի առ երկոսին
կողմանսն արդարութեամբ կեց-
եալ են , եւ դուք զուր տարա-
պարտուց սպանէք զնոսա , մեք
արդ եւս առաւել սպասաւո-
րեմք սուրբ ոսկերաց նոցա » :

Ասէ զնա դահճապետն . « Ես
յառաջագոյն իսկ ասացի՝ եթէ
կարի ստամբակ ոմն ես դու .
ահա յայտ եղեւ աւաղիկ , ե-
թէ յամենայն փլաս նոցա խա-
ռըն էք դուք » :

Աբրահամ ասէ . « Յօր փլաս » :

Դահճապետն ասէ . « Առա-
ջին ի մահ մոգուցն , ապա եւ
յայլսն ամենայն » :

Աբրահամ ասէ . « Այդ ոչ

միայն ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի եւ ձերոց օրինացդ. թաղաւորք ձեզ տան հրաման, եւ դուք ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք»:

Դահճապետն ասէ. « Ի Միհր աստուած երդուեալ է իմ, խըստագոյն եւս խօսիս քան զվարդապետսն քո. յայտ է եթէ շնատակարագոյնք եւս էք դուք: Արդ ոչ է հնար ձեզ ապրել ի մահուանէ, բայց եթէ երկիր պագանէք արեգական, եւ կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց»:

Խորէն ասէ. « Յայժմ իբրեւ դմարդ չարախօսէիր, եւ արդ իբրեւ զչուռն անպիտան ընդ վայր հաչես: Եթէ գոյր արեգական ականջք, դու տայիր նմա թշնամանս զնիւ. արդ նա բնութեամբ անզգայ է, եւ դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա: Յիմ տեսեր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր. մի

բանիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր, այլ հանդէս արա քում չարութեանդ եւ մերում բարութեանս, եւ ամաչեցեալ գտանի հայրն քո սատանայ, ոչ միայն ի մէնջ՝ որ կատարեալագոյնքս եմք, այլ եւ որ կարի փոքրիկն թուի քեզ՝ նա զիցէ վերս սատարիս յողիս եւ մարմինս քո»:

Չայս իբրեւ լուաւ դահճապետն, սրտմտեալ բարկացաւ ի վերայ նոցա: Ետ քարչել չարագոյն քան զառաջինսն. եւ այնչափ սաստիկ քարչեցին, մինչեւ բաղմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան:

Իսկ իբրեւ ժամք երեք ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն եւ ասեն. « Փոքր համարիմք զանարգանս զայս եւ առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր

հողեւորք : Հասաւ մի գլար եւ
մի դադարեր , այլ զոր ինչ առ
նոսայն արարեր' զնոյն եւ առ
մեզ կատարեալ : Եթէ չարագոյն
թուին քեզ գործքն նոցա , կր-
կին եւ զմերս համարեալիր .
զի նոքա բանիւք հրամայէին ,
եւ մեք գործովք զարդիւնսն
կատարէաք » : Յայնժամ եւս
առաւել զայրազնեցաւ ի վե-
րայ նոցա , եւ հրամայեաց ըզ-
մահու զան հարկանել : Եւ առ
մի մի ի նոցանէ փոխեցաւ վեց
վեց այր ի դահճացն : Եւ մինչ
դեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ
դնէին , հրամայեաց զերկոցունց
ականջս մօտ կտրել : Եւ այն-
պէս բրեցին' որպէս թէ չիցէ
լեալ ի տեղւոյն :

Զարթեան որպէս ի քնոյ ի
սաստիկ հարուածոցն , սկսան
աղաչելով պաղատանս մատու-
ցանել , եւ ասեն . « Աղաչեմք
զքեզ , քաջ զինուոր թաղաւո-

րին , կամ կատարեալ զմեզ իր-
բեւ զհարսն մեր մահուամբ , եւ
կամ արա զպատուհասդ ըստ օ-
րինակի վերջնոցս : Զի ահա լը-
սելիք մեր առողջացան զանախ-
տաւ որութիւն երկնաւոր , իսկ
հոտոտելիքս դեռ եւս աստէն
ի տեղւոջ կան յանցս չարչա-
րանաց . մի կիսապարզ եւ առ-
նեք զմեզ յերկնից բարութենէն :
Սրբեցեր զմարմինս մեր քարչե-
լով , եւ զլսելիս մեր կտրելով .
սրբեա եւ զոնգունս մեր հա-
տանելով . քանզի որչափ տը-
ղեղս առնես զմեզ երկրաւորս ,
զերդեցկադոյնս առնես զմեզ
երկնաւորաւն » :

Ետ պատասխանի հեղու-
թեամբ դահճապետն եւ ասէ .
« Եթէ եւ այլ յամեմ ես առ
ձեզ մօտ կալով , կարծեմ' ե-
թէ եւ աշակերտէք զիս ի ձեր
յամառութիւնդ : Զի ահա արդ
եւ զխորհուրդս արքունի ի վեր

հանեմ ձեզ : Տայդ վայր եղև հրաման պատուհասիդ ձերոյ , եւ ի վերայ դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յԱտորեստան , եւ լինել ձեզ մշակ յարքունիս . զի որ ընդ ձեզ հայեսցի , մի ի դմին յամառութեան պնդեացի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին » :

Ասէն ցնա երանելիքն . « Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողել . մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք » :

Իբրեւ զայս լուաւ դահճապետն , աղաչեաց զգինուորսն որ տանէին դոստ , եւ ասէ . « Միայն աստի դուք ասէք զընացէք , եւ հասեալ յԱտորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է եւ շրջեսցին » :

Այս են Հայոց խոստովանողք , որ զխեղութիւնն եւ զչարչարանն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց : Եւ վասն զի

վրիպեցին ի սուրբ մահուանէն , սգով եւ տրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին : Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն եւ ձեռացըն , իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն :

Եւ իբրեւ տարան հասուցին զնոսա յերկիրն Բաբիլացոց , ի դաւառ մի զոր Շահուդն անուանեն , թէպէտ եւ էին յարքունի պատուհասին , սակայն եւ յայտ եւ դադտ մեծապէս ընկալեալ եղեն ի բնակչաց աշխարհին : Սակայն երանելիքն եւ յայնմ յոյժ տրտմազին էին , իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք եւ մեծապէս հանգչեմք , եւ հանապազ ի նմին զեղջի կային :

Եւ անդէն թեւակոխէին տեսանել զսուրբ կապանսն նախարարացն , լինել սպասաւոր

մարմնաւոր պիտոյից նոցա : Եւ մացուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին , որք էին ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն : Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց եւ փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին , զի հաճոյ թուեցի ամենեցուն՝ ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն ի հեռաւոր օտարութեանն :

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն , ոմն սակաւ եւ ոմն շատ , ոյր զինչ եւ ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր , եթէ դրամոց եւ եթէ դահեկանաց , ժողովէին կաղմէին տային յերանելիսն՝ տանել նոցա : Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային , մինչեւ տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն :

Եւ վասն զի յոյժ խտադոյնս պահէին ի ջերմոջ աշխարհին , եւ

անդադար էին ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Շահուդ , ընդ Մեշոյն եւ ընդ Քաշկար եւ ընդ ամենայն Ասորեստան եւ Խուժաստան , սաստիկ տապով հարեալ ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Խորէն , եւ աւանդեալ լինէր ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն :

Իսկ երանելին Արքահամ կայր ի նմին առաքինութեան անդադար . եւ զամենայն տուրս հաւատացելոյն չրջէր ժողովէր եւ տանէր ի մեծ հեռաստանն , եւ ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան : Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն , մինչեւ աղաչել զնա միաբան ամենեցուն , զի հաւանեցի երթալ յաշխարհն Հայոց . զի ընդ մօտանել նորա առ նոսա՝ ի նմա արեցեն եւ դքաջ նահատակսն որք կատարեցան

սրով, ի նմա տեսցեն եւ զսուրբ
կապանս չարչարանացն :

Եւ յորժամ մարտիրոսք եւ
խոստովանողք եւ կապեալք նո-
վաւ տեսանին, նովաւ օրհնի
աշխարհն ամենայն, նովաւ օրհ-
նին եւ տղայք նոցա յաճումն,
նովաւ զպատանան երիտա-
սարդք նոցա ի սրբութիւն, նո-
վաւ համեստանան ծերք նոցա
յիմաստութիւն : Նովաւ ուսա-
նին իշխանք նոցա զմարդասի-
րութիւն, նովաւ անկանի զութ
յԱստուծոյ ի սիրտս թագաւո-
րին՝ շինել եւ խաղաղութիւն
առնել բոլոր աշխարհին : Նո-
վաւ եկեղեցիքն պարծին իբրեւ
քաջ եւ կատարեալ զինուոր,
նովաւ վկայարանքն զարդա-
րին, նովաւ եւ վկայքն ցնծաց-
եալ բերկրին : Նովաւ եւ դաշ-
տըն Աւարայրի պայծառացեալ
ծաղկալից լինի, ոչ յանձրեա-
բեր ամպոց, այլ ի սուրբ եւ

յարինաբուխ վկայից ցանեալ
եւ քրուեալք սպիտակութիւնք
սուրբ ոսկերացն : Յորժամ կո-
խեսցեն ամենավաստակ ոտք
խոստովանողին զյայնատարած
տեղիս պատերազմին, յորժամ
կենդանի մարտիրոս ընդ նա
շրջեսցի, կենդանի առ կենդա-
նիս երթեալ՝ ամենայն աշխար-
հին կրկին լինի կենդանութիւ-
նըն :

« Գիտեմք, ասեն, յորժամ
տեսցեն զսա ամենայն միայ-
նակեացք աշխարհին Հայոց,
սովաւ յիշեսցեն զհոգեւորդուն-
դքս պատերազմողացն, որ վո-
խանակ մեր, ասեն, ետուն
զանձինս ի մահ, եւ հեղին դա-
րիւնս իւրեանց ի հաշտութիւն
պատարադ Աստուծոյ : Սովաւ
յիշին սուրբ քանանայքն, որք
խողխողեցան յօտարութեանս
եւ ցածուցին զսրտմտութիւն
բարկութեան թագաւորին : Սո-

վաւ թերեւս զի զմեր կապանս
յիշեացեն , եւ ազօթս առնելով
խնդրեացեն յԱստուծոյ , զի գե-
րէշարձ լիցի մեզ անդրէն ի
հայրենի երկիրն մեր :

« Քանզի յոյժ անձկացեալ
եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կա-
րօտութեան , այլ առաւել տեսա-
նել զսուրբ եկեղեցիսն մեր եւ
զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր ,
զոր ի նմա կարգեալ հաստա-
տեցաք : Եւ եթէ միւսովս յա-
ջողեսցէ մեզ Աստուած երթալ
եւ ընդ զկարօտութիւն մը-
նացելոցն , գիտեմք զի եւ մեզ
բանայ Աստուած զդուռն ու-
ղորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն
ճանապարհ երթալ , ընդ որ ոտք
սրբոյս կարապետն » :

Զայս խորհուրդ խորհելով
աստուածաշնորհ նախարարացն ,
մեծաւ թախանձանօք ածէին
զխոստովանողն ի հաւանու-
թիւն : Եւ վասն զի ոչ էր սո-

վորութիւն երբէք բարեոյն ընդ-
դէմ գառնալ , ըստ առաջին
սովորութեան եւ յայսմ վայրի
փութացաւ վազվազակի կատա-
րել զհրամանն զմիաբան հաւա-
նեցելոցն յաստուածային առա-
քինութիւնն : Եկն եմուտ յաշ-
խարհն Հայոց :

Փութացան եւ ելին ընդ ա-
ռաջ նորա վազվազակի արք եւ
կանայք , մեծամեծք եւ փո-
քունք , եւ ամենայն բազմու-
թիւն ազատաց եւ շինականաց :
Մնկանէին եւ փարէին զոտիւք
եւ զձեռօք առաջի սրբոյն եւ
ասէին , « Օրհնեալ Տէր Աստ-
ուած ի բարձուս , որ առաք-
եաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բե-
րել մեզ աւետիս յարութեան ,
զի լինիցիմք ժառանգք արքա-
յութեան : Զի ահա ի քեզ կեր-
պարանեալ տեսանեմք զամե-
նեանն զհրաժարեալսն յուսով
յարութեամբ , եւ զկապեալսն

ակնկալութեամբ արձակելոյ : Ի քեզ տեսանեմք եւ զաշխարհիս շինութիւն խաղաղութեամբ . քեւ եկեղեցիքն մեր ցնծացեալ բերկրին , եւ քեւ սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին մեզ ի բարեխօսութիւն առ Աստուած : Օրհնեան զմեզ , սուրբ հայր մեր . դու ես բերան հանդուցելոցն , խօսեաց ընդ մեզ յայանի օրհնութեամբ , զի հոգիս մեր լուիցուք ի ծածուկ զօրհնութիւնս արքոցն :

« Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝ որ անձկացեալ էին գալ յերկիր իւրեանց . խնդրեալ Աստուծոյ՝ զի ստէպ եկեացեն ըզհետ սուրբ կարապետիդ : Եւ որպէս հորդեցեր զարդելեալ ճանապարհ երկրի , բաց եւ յերկինս զդուռն աղօթից մերոց , զի եւ մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ ի բարեխօսութիւն նոցին կա-

պելոց . եւ մինչ դեռ եմք յեւլանելի մարմնս , որպէս տեսաք զքո՝ երանելի սրբութիւնը , տեսցուք եւ զսիրելի անձկալիսն մեր , որ ի բազում ժամանակաց հարեալ եւ պաշարեալ եմք յողիս եւ մարմննրս մեր : Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն , զի որպէս լցեալ կատարեցաւ ի քեզ տեսիլս ի սուրբ սէրքո , այսպէս եւ ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի , որ հաւնապաղ խանդակաթ եմք ի տեսիլս երկնաւոր զեղոյ նոցա » :

Բայց երանելի խոստովանողն , թէպէտ եւ այսպէս սիրով ընկալեալ եղեւ յամենայն աշխարհէն , ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ կարօտութեան . այլ ընտրեաց իւր տեղի մը՝ զատ յամենայն բազմամարդի Ժողովրդոց , եւ առաքինի եղբարք երիւք

կառարեաց զկեանս իւր մեծաւ
ճգնութեամբ :

Զոր եթէ կամիցի ոք ի կարգ
արկանել , գծուարաւ կարաւ
ցէ ասել զվարս առաքինութեան
նորա : Զի եթէ զաքնութիւնն
ասիցես , իբրեւ զկանթեղ ան-
շէջ կայր զամենայն գիշերս .
եւ եթէ զսակաւապիտութիւնս
կերակրոցն , համարեաց' եթէ
զանկերակուր հրեշտակացն բե-
րէր զնմանութիւն : Եթէ զհե-
ղութիւն ցածութեանն կամիցիս
ասել , ոչ գոք ի կենդանեաց
կարիցես գտանել նման նմա .
եւ եթէ զանբնչասիրութիւնն
կամիցիս ասել , զարձեալ զոր
օրինակ չպատրի մեռեալ ի կա-
րասի , զնոյն օրինակ ճշմար-
տութեամբ եւ առ երանելին
իմասջիր :

Անյագական ձայնիւ հանապա-
գորդեալ էր ի պաշտաման , եւ
անհատ աղօթիւք միշտ ընդ Աս-

տուծոյ ի բարձունս խօսէր : Աղ-
եղեւ նա անհամերոց , եւ խը-
թան ընդոստուցիչ ամենայն
հեղգացելոց : Գարովեցաւ նո-
վաւ ազահութիւն , եւ կարի
յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայ-
տութիւն որկորամոլութեան :
Առողջութիւն եղեւ նա աշ-
խարհիս Հայոց , եւ բազում վի-
րաւորք ի ծածուկ նովաւ գը-
տին զառողջութիւն : Եղեւ
նա վարդապետ կատարեալ վար-
դապետաց իւրոց , եւ սուրբ
հայր խրատաւ հարանց իւրոց :
Ի լուր համբաւոյ նորա իմաստ-
նացան տգէտք , եւ ի տեսիլ
մերձաւորութեան նորա զգաս-
տացան լկախք : Բնակեալ էր
ըստ մարմնոյ ի նեղ խցկանն ,
եւ ահ սրբութեան նորա արկեալ
էր զհեռաւորօք եւ զմերձաւո-
րօք : Զարհուրեցան դեւք եւ
փախեան ի նմանէ , իջին հրեշտա-
կըք եւ բանակեալ էին զնովաւ :

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա աշխարհին Հայոց, եւ բազում բարբարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով: Սիրելի եղեւ նա սիրելեացն Աստուծոյ, եւ զբազումս ի թշնամեաց ճշմարտութեանն ամ ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ: Սկիզբն արար առաքինութեանն անդատին ի ազայ տիոց իւրոց, եւ նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ ի վախճան կենաց իւրոց: Որպէս ոչ խառնեցաւ ի կարգս սուրբ ամուսնութեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյ յիւր ամենայն ապականացու իւրաց աշխարհիս: Եւ եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որպէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգեւոր իւրաց, այսպէս փոխադրեալ եղեւ յերկրէ ի յերկինս:

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՅՆ

Որք կամօք յօժարոշքեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս արքունի.

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք ԲԱՅԳԷՆ եւ ԲԱԿՈՒՐ.

Յազգէն Արծրունեաց ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ եւ ՇԱԽԱՍՊ եւ ՇՆԳԻՆ եւ ՄԵՀՐՈՒԺԱՆ եւ ՊԱՐԳԵԻ եւ ՏԱՃԱՏ.

Յազգէն Մամիկոնէից ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ եւ ՀԱՄԱԶԱՍՊ եւ ԱՐՏԱԽԱԶԴ եւ ՄՈՒՇԵՂ.

Յազգէն Կամսարականաց ԱՐՇԱԽԻՐ եւ ԹԱԹ, ՎԱՐՁ, ՆԵՐՍԷՀ եւ ԱՇՈՏ.

Յազգէն Ամատունեաց ՎԱՆԱՆ եւ ԱՌԱՆԶԱՐ եւ ԱՌՆԱԿ.

Յազգէն Գնունեաց ԱՏՈՄ.

Յազգէն Դիմաքսենից ԹԱ-
ԹՈՒԼ եւ ՍԱՏՈՅ, երկու եւս
այլովք ընկերօք .

Յազգէն Անձեւացեաց ՇՄԱ-
ԻՈՆ եւ ԶՈՒԱՐԷՆ եւ ԱՌԱԻԱՆ .

Յազգէն Առաւելենից ՓԱՊԱԿ
եւ ՎԱՐԱԶԴԷՆ եւ ԴԱՏ .

յԱրժրունեաց տոհմէն ԱՊԸՐ-
ՍԱՄ .

Ի տոհմէն Մանգակունեաց
ՍԱՀԱԿ եւ ՓԱՐՍՄԱՆ .

Յազգէն Տաշուսեաց ՎՐԷՆ .

յՈւսիսոսեան տանէն ԲԱԲԻԿ
եւ ՅՈՀԱՆ .

Այս երեսուն եւ հինգ արք ,
են որ յաւադ նախարարացն ,
եւ են որ ի կրսերազունիցն ,
սակայն ամենեքեան ըստ մարմ-
նոյ են նախարարազունք , իսկ
ըստ հոգեւոր առաքինութեանն
ամենեքեան երկնային քաղա-
քացիք : Եւ բազում եւս այլ
ազատ մարդիկ . են որ յարքու-
նի տանէ , եւ են որ ի տանէ

նախարարացն իսկ նոցուն , նի-
զակակիցք եւ մարտակիցք քաջ
նահատակացն : Եւ ամենեքին
սոքա կամօք մատնեցան ի սուրբ
կապանս չարչարանացն :

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ
այս եմք զարմացեալ միայն՝ զի
կամօք չոգան մտին ի փորձու-
թիւնն , այլ առաւել ընդ այն
եմք սքանչացեալ , զի մարդիկ
փափուկ իբրեւ զնոսա՝ ընդար-
ձակասուն բնակիչք ձիւնեղէն
լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշա-
կաբեր դաշտաց : Որ զօրէն ա-
զատ էրէոյ չրջէին ի մէջ ծաղ-
կաբեր լերանց , ընկեցան ի բո-
ցակէզ աշխարհն արեւելից
կապեալ ոտիւք եւ կապեալ
ձեռօք : Հաց նեղութեան եւ
ջուր կարօտանաց , խաւարա-
զել ի տուէ եւ անլոյս ի գիշե-
րի , անվերարկուք եւ անանկո-
ղինք , զազանաբար գետնա-
խրչտիք լինէին զլինն ամ եւ

զվեց ամիս : Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ տանէին զնեղութիւնն , զի ամենեւին ոչ ոք արտունջ հայհոյութեան ի բերանոյ նոցա լուաւ , այլ յորդառատ գոհացողութիւն ըստ նմանութեան բարեկեցիկ մարդկան , որ են յաստուածպատուութեան :

Եւ մինչ դեռ էին յայնպիսի նեղութեան , կարծիք եղեն ի միտս թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են զառնութեան կենօքն իւրեանց : Յզեաց առ նոսա զմեծ հազարապետն եւ ասէ . « Գոնեայ յայսմ հետէ զգաստացայք յանձինս ձեր , եւ մի կայք ի նոցն յամառութեան . երկիր պագէ՛ք արեգական , եւ արձակի՛ք ի չարաչար կապանացդ , եւ ունի՛ք անդրէն զիւրաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր » :

Ետուն պատասխանի երանե-

ւիքն եւ ասեն . « Առ փոքձինչ եկեալ հարցանես ցմեզ , եթէ արդարեւ թագաւորն իսկ յղեաց զքեզ » : Երդուաւ հազարապետն եւ ասէ . « Չի՛ք այդր բան աւելի կամ պակաս՝ որ ոչ ի բերանոյ նորա ելեալ է » : Ասեն ցնա անդրէն . « Որք միանգամ աշակերտեալ են ճշմարտութեանն , ոչ երբէք փոխին ի նմանէ . այլ որ ենն՝ նոցն կան : Միթէ յայնժամ առ չիմանալ ինչ պնդեցաք , եւ այսօր նեղութիւնս իմաստնացոյց ինչ զմեզ . ոչ այնպէս . Այլ զզլումն մտաց մերոց այս է , եթէ ընդէր ընդ առաջինսն չը կատարեցաք զկեանս մեր : Բայց արդ ազաչեմք զքեզ եւ քեւ զթագաւորն ձեր , մի այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ . այլ զինչ եղեալ է ի մօի ձերում վասն մեր՝ կատարեցէ՛ք » :

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հա-
զարապեան , յոյժ գովեաց ի
միտս իւր զպնդութիւն հաստա-
տութեան նոցա . եւ յայնմ հե-
տէ սկսաւ արկանել սէր ընդ
նոսա՝ իբրեւ ընդ սիրելիս Աս-
տուծոյ : Եւ բազում բանիւք
ողորջանօք ամէր զթագաւորն
ի հաւանութիւն , զի թողու-
թիւն արասցէ նոցա ի կապա-
նացն իւրեանց : Զի թէպէտ եւ
փոխեցաւ նա ի գործոյ հազա-
րապետութեանն արքունի , եւ
ի բազում իրս գտաւ վնասա-
կար , ինքն իսկ յանձն իւր կրո-
թէր զաւեր աշխարհին Հայոց .
վասն որոյ եւ մեծաւ անար-
զանօք յուզարկեցաւ ի տունն
իւր , սակայն զկապելոցն ոչ
երբէք Հարախօս կամէր լինել
մինչեւ ցօր վախճանի կենաց
իւրոց :

Իսկ յերանելեացն բազումք
ի նոցանէ որ մանկագոյնքն է-

ին՝ ուսան զգպրութիւն հայ-
րենի աշխարհին իւրեանց , եւ
եղեւ նոցա այն կերակուր հո-
գեւոր , որով զանձինս քաջա-
լերէին եւ զընկերսն մխիթա-
րէին : Եւ այնպէս զմայլեցան ի
միտս եւ յոգիս իւրեանց , զի
եւ որ ծերագոյնքն էին ի նո-
ցանէ՝ փափկացան մատաղա-
ցան մանկացան , Զի թէպէտ
եւ զպրութեան ժամանակքն
անցեալ էին , սակայն բազում
սաղմոսս ի բերան առեալ՝ հոգե-
ւոր երգակից լինէին մատաղե-
րամբազմութեան մանկաւոյն » :

Եւ այնպէս բարձրացուցա-
նէին զպաշտօնն սրբութեան ,
մինչեւ ոմանք ի դառն դահ-
ճացն՝ մեծապէս քաղցրութիւն
անկանէր ընդ լսելիս նոցա ,
եւ որչափ ի ձեռս իւրեանց էր՝
արտաքոյ արգունի հրամանին
գիրութիւն առնէին նոցա , եւ
սէր խնամոյ ունէին առ ամե-

նեսեան , եւ քաղում անգամ
զմարմնաւոր պէտս նոցա խնդին
նոքա : Մանաւանդ զի նշանք
եւս բժշկութեան յԱստուծոյ
յաջողեալ լինէր ի ձեռս նոցա .
որպէս զի բազումք ի դիւանա-
րաց սրբեցան ի նմին քաղաքի՝
ուր կապեալքն կային : Իբրեւ
սչ ոք գոյր առ նոսա քահա-
նայ , դիմէին առ նոսա հիւանդք
եւ ախտաժեռք քաղաքին , եւ
ընդունէին ի նոցանէ զիւրա-
քանչիւր զաւոյ զառողջութիւն :
Նա եւ որ մեծ իշխանն էր
աշխարհին , զոր եւ Հարեւշտով
Շապուհ անուանէին , եւ նմա
իսկ յանձն էին ամենայն պատ-
ժաւորքն , մեծապէս գութ սի-
բոյ էարկ առ ամենեւեան :
Զծերս ի նոցանէ առ հարս ու-
նէր , եւ զմանկագոյնս ի նոցա-
նէ իբրեւ զսիրելի որդիս զը-
գուէր : Բազում անգամ գրեաց
եւ եցոյց յարքունիս զվիշտս

նեղութեան կապելոցն , եւ
զառն առն խրաքանչիւր զբարս
ազնուականութեանն ցուցա-
նէր նոցա . առաջի մեծամե-
ծացն տառապէր Զանայր ազգի
ազգի հնարիւք , մինչեւ բա-
զում բարեխօսիւք ածին ի հա-
ւան զթագաւորն : Հրամայեաց
լուծանել զկապանս նոցա , եւ
բառնալ ի նոցանէ զսուգ պա-
տուհասին , եւ ագանել նոցա
հանդերձ զօրէն նախարարու-
թեանն . կարգեաց նոցա ոռ-
հիկ , եւ զպատրաստութիւն ըս-
պառազինութեանն հրամայեաց
յարքունուստ : Գրեաց եւ յանձն
արար մեծ սպարապետին , զի
ընդ զօրս արքունի երթիցեն ի
գործ պատերազմի :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կար-
գեցաւ , եւ կազմեցաւ նոր հը-
րաման թագաւորին , ի բազում
տեղիս՝ ուր եւ հասին՝ առաւել-
եալ գտան ի գործ արութեան ,

մինչեւ գովութեան հրովարտակ վասն նոցա ի Գուռն տային : Որպէս զի քաղցրացաւ իսկ մըտաց թագաւորին , հրամայեաց զամենեւեան ամել զառաջեալ : Եկին եւ յանդիման եղեն Յազկերտի արքայից արքային : Ետես զնոսա զուարթութեամբ , խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ , եւ խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատուոյն , եւ արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն , յորոյ վերայ եւ մեծապէս էին չարչարեալ :

Եւ մինչդեռ անդէն մեծաւ խնդութեամբ չրջէին ի կարաւանին առաջի թագաւորին , ի նմին ժամանակի հասանէր վախճան կենաց թագաւորին՝ յինն եւ տաներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ : Եւ ընդ հապառակս ելեալ երկու որդիք

նորա ի վերայ տէրութեանն կռուէին . սատկանայր գործ դառնութեան պատերազմին զերկուս ամս :

Եւ մինչ դեռ նոքա յայնմ խռովութեան էին , ապստամբեաց եւ Աղուանից արքայն . վասն զի քեռորդի էր նոցա , եւ ըստ կարգի հայրենի հաւատոցն՝ քրիստոնեայ էր յառաջ , եւ Յազկերտ արքայից արքայ բռնի մոգ արար : Եւ նորա գտեալ ժամանակ անձինն պաւապոյ , հարկեցաւ զանձն ի մահ զնել . լաւ համարեցաւ մեռանել ի պատերազմի , քան ուրացութեամբ ունել զթաղաւորութիւնն : Վասն այսր աւմենայնի յապաղումն եղեւ արձակելոյն նոցա յաշխարհն :

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի դայեակն , Ռահամ աւուռն ի Միհրան տոհմէն , թէպէտ եւ ետես զգուռնոյն Ար-

եաց ընդ երկուս բաժանեալ , սակայն կիսովն դադանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երէց որդւոյ թագաւորին . հար , սատակեաց զգունդն , եւ ձերբակալ արարեալ զորդի թագաւորին՝ անդէն ի անդւոջն հրամայէր սպանանել : Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր , եւ առնէր միաբանու թիւն ամենայն Արեաց զնդին . եւ թագաւորեցուցանէր զիւր սանն , որում անուն էր Պերոզ :

Զի թէպէտ եւ Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն , սակայն Սգուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն ի ծառայութիւն . այլ խրամատեաց զպահակն ձորայ , եւ անցոյց յայս կոյս զգօրսն Մասքթաց . միաբանեաց զմետասան թագաւորս զիւր նորդեայսն , եւ ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց զնդին ,

եւ բազում վնասս արար զօրացն արքունի : Թէպէտ եւ երկիցս եւ երկցս ետուն հրովարտակ աղաչանաց , ոչ ինչ կարացին ածել զայրն ի հաւանութիւն . այլ զրով եւ պատգամաւ յանդիմանէր զնոսա՝ վասն զուր աւերածի աշխարհին Հայոց : Յիշեցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն եւ զչարհարանս կապելոցն : « Ի վերայ այնչափ սիրոյ եւ վատեակոց , վոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ հատեք , ասէր : Լաւ լիցի ինձ , ասէ , զնոցա չարհարանսն յանձն իմ առնուլ , քան թողուլ զքրիստոնէութիւնն » :

Եւ իբրեւ տեսն , թէ ոչ բռնութեամբ եւ ոչ սիրով կարացաք ածել ի հաւանութիւն , գանձս սաստիկս ետուն տանել յաշխարհն Խալանդրաց , բացին զղրունս Սլանաց եւ հա-

նին գունդ բազում ի նմաց ,
 եւ կռուեցան տարի մի ընդ
 Աղուանից արքայի : Թէպէտ
 եւ թօթաիեցան եւ ցրուեցան
 զօրքն իւր ի նմանէ , սակայն
 զնա ոչ կարացին հնազանդել .
 այլ եւ հարուածք եւս մեծա-
 մեծք հասին ի վերայ նոցա ,
 էր որ կռուով եւ էր որ ախ-
 արի չարչարանօք : Եւ յայն-
 չափ ժամանակաց ընդերկարել
 պաշարմանն , մեծ կէս աշխար-
 հին աւերեցաւ , այլ ոչ ոք ի
 նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ :

Յդեաց առ նա դարձեալ թա-
 դաւորն Պարսից . « Զքոյրդ իմ ,
 ասէ , եւ զքեռորդիդ ի բաց
 տուր ածել , զի ի բնէ մոգք է-
 ին եւ դու քրիստոնեայ արա-
 բեր , եւ աշխարհդ քեզ լիցի » :
 Իսկ սքանչելի այրն ոչ ի տէ-
 բութեանն վերայ կռուէր , այլ
 յաստուածպաշտութեանն : Ըջ-
 մայրն եւ զկիւնն ետ տանել ,

եւ զաշխարհն բովանդակ ի բաց
 եթող . եւ ինքն դաւեալարանն
 առ եւ յաշխարհէն ի բաց կա-
 մէր գնալ :

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւո-
 րն , կարի զեղջ եւ ապաշաւ
 անկանէր ի միտս նորա , եւ զա-
 մենայն փառս իրացն զհարբն
 իւրով արկանէր : Անուաւ եր-
 գումն կնքէր եւ տայր տանել
 առ նա , եթէ յաշխարհէդ մի-
 այն մի գնար , եւ զինչ ասես
 առնեմ : Խնդրեաց զմանկու-
 թեան սեպհականն , զոր հօր
 իւրոյ շնորհեալ էր նմա ի տը-
 դայութեան հազար երդ . առ
 զայն ի թագաւորէն , եւ նըս-
 տաւ ի նմա միայնակեցօք հան-
 դերձ : Եւ այնպէս հանապա-
 զօրդեաց զինքն յաստուածային
 պաշտամանն , զի եւ չյիշէր ա-
 մենեւին թէ եւ թագաւոր լեալ
 իցէ յառաջ :

Եւ այս ամենայն յերկար իւր-

ռովութիւնք, որ եղեն մինչեւ ի հինգերորդ ամս Պերդլի արքայից արքայի, պատճառք եղեն չարձակելոյ նախարարացն Հայոց: այլ ոռճկաւ ի տաճար մտանել յարքունիս մեծապէս առատացոյց քան զամաց սովութիւնն:

Եւ ի նմին հինգերորդ ամսն զբաղմաց նոցա անդրէն զկեանս չնորհեաց, եւ այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամս վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեւեան կենօք եւ պատուով:

Բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ դալ պիտի:

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն եւ կապելոյն եւ անկելոյն ի պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտեցեմ: Զի

հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբաղումն ի կրսերագունաց անտի:

Ամենեքեան միահամուռ զերկնաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, եւ եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին ամենեւին զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեան, այլ իրրեւ մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի չինական սովորութեանցն տանջելով վարեալ ըզկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն հոգիան մխիթարեալ կացին առ աներեւոյթ զօ-

բութիւն յուսոյն յաւիտենից ,
այլ եւ մարմնոյ նեղութեամբք
առաւել եւս բարձին զբեռն
ծանրութեան : Զի թէպէտ եւ
ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնա-
սուն սպասաւորս , ոչ ոք եւ
բեւէր ի նոցանէ՝ թէ որ փի-
կինն իցէ եւ կամ որ նաժիշ-
տըն . մի հանգերձ էր հասա-
րակաց , եւ միապէս գեռնա-
խշտիք երկոքեան : Ոչ ոք ու-
մեք անկողնաբէլ լինէր . քանզի
եւ չճանաչէին իսկ զխոտեղէն-
սըն բնորել ի միմեանց . մի
գոյն թխութեան փախալիցն ,
են մի գոյն սեւութեան մնարից
բարձիցն :

Ոչ գոյր նոցա համեմ խախա-
մաքք անուշարար առանձինն ,
եւ ոչ հացարարք որոշեալ ի
պէտս սպասու ըստ ազատաց
կարգի , այլ հասարակաց էր :
Շարաթամուան ըստ կարգի մի-
այնակեցաց , որ յանապատի բը-

նակեալ են : Ոչ ոք ումեք ջուր
ի ձեռս արկանէր , եւ ոչ կըրա-
սերք աւագաց զաստառակս
մատուցանէին . չանկաւ օշնան
ի ձեռս փախկապուն կանանց ,
եւ ոչ մատուցաւ եւզ ի դուար-
թութիւն խրախութեան : Չե-
ղան առաջի սուրբ սկանդք ,
եւ ոչ անկան բաժակակալք
յուրախութիւն . չեկաց ուրուք
նոցա նուիրակ առ դուրս , եւ
կոչեցան պատուականք յարանց
ի տաճարս նոցա . չլիշեցան նո-
ցա՝ թէ դուցէ ոք ամենեւին ի
բնակամանուդ դայեկաց եւ կամ
բնաւ ի սիրելի հարազատաց :

Փոշոտեցան եւ ծխոտեցան
սրահակք եւ սրակապանք նո-
րել հարսանց , եւ սարդի ու-
տայնք ձգեցան ի սննեակս ա-
ռադաստաց նոցա . կործանե-
ցան բարձրագանք տաճարաց
նոցա , եւ խանդարեցան սպաք
երախանաց նոցա . անկան կոր-

ծանեցան սպարանք նոցա ,
 եւ տապալեալ աւերեցան ա-
 մուրք ապաստանի նոցա : Զո-
 րացան ազապեցան բուրաստանք
 ծաղկոցաց նոցա , եւ դաշտա-
 խիլ եղեն որթք գլնեբեր այգ-
 եաց նոցա :

Աչօք իւրեանց տեսին դյա-
 փշտակութիւն արարոց իւրեանց ,
 եւ ականջօք իւրեանց լուան
 դէարչարանս վշտից սիրելեաց
 իւրեանց : առանդանծք իւր-
 եանց յարքունիս , եւ ոչ մնացին
 ամենեւին զարդք երեսաց իւր-
 եանց :

Տիկնայք փափկասունք Հա-
 յոց աշխարհին , որ պրդեալք
 եւ զգուեալք էին յիւրաքան-
 չիւր բաստեռունս եւ ի դա-
 հաւորակս , հանապազ բոկ եւ
 հետի երթային ի տունս աղօ-
 թից , անձանձրոցթ խնդրեալ
 ուխտիւք՝ զի համբերել կարաս-
 ցեն մեծի նեղութեանն : Որ ի

մանկութենէ իւրեանց սնեալ
 էին ուղղութիւն զուարակաց եւ
 ամճութիւն էրէոց , խօտաբուռ
 կենօք իբրեւ զվայրենիս ըն-
 դունէին զկերակուրն մեծաւ
 խնդութեամբ , եւ ոչ յիշէին
 ամենեւին զսովորական փափ-
 կութիւնն : Սեւացեալ ներկան
 մորթք մարմնոյ նոցա . վասն
 զի ցերեկ արեւակէդք էին եւ
 զամենայն գիշերսն գետնաբեկք :

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝
 մրմունջք ի բերանս նոցա , եւ
 մխիթարութիւնք կատարեալք
 ընթերցուածք մարգարէիցն :
 Միաբանեցին երկու երկու իւր-
 եւ ամուրք հաւանք եւ հաւա-
 սարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն
 արքայութեան , զի առանց
 վրիպելոյ հաոցեն ի նաւահան-
 գիտան խաղաղութեան :

Մոռացան զկանացի տկարու-
 թիւն , եւ եղեն արուք առա-
 քինիք ի հողեւոր պատերաղ-

մին . մարտ եղեալ կռուեցան
ընդ մեզսն կարեւորս , հատին
կտրեցին եւ ընկեցին զմահա-
բեր արմատս նորա : Միամը-
տութեամբ յաղթեցին խորա-
մանկութեան , եւ սուրբ սի-
րով լուացին զկապուտակ ներկ-
ուածս նախանձուն , հատին
զարմատս ազանութեան , եւ
չորացան մահաբեր պտուղք
ոստոյ նոցա : Խոնարհութեամբ
կոփեցին զամբարտաւանու-
թիւն , եւ նովին խոնարհու-
թեամբ հասին երկնաւոր բարձ-
րութեանն : Ազօթիւք բացին
զփակեալ դրունս երկնից , եւ
սուրբ խնդրուածովք իջուցին
զհրեշտակս ի վրիկութիւն լուան
աւետիս ի հեռատանէ , եւ
փառաւորեցին զՍտուած ի
բարձունս :

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն
վերստին հարսունք առաքինու-
թեան , եւ բարձին յանձանց

գնախատինս այրութեանն : Խակ
կանայք կապելոցն կամօք կա-
պեցին զմարմնաւոր ցանկու-
թիւնս , եւ եղեն կցորդ չար-
չարանաց սուրբ կապելոցն . ի
կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ
նահատակացն մահուամբ , եւ
ի հեռաստանէ եղեն վարդա-
պետք մխիթարիչք բանտար-
դեկեացն : Մատամբք իւրեանց
վաստակեցին եւ կերակրեցան ,
եւ զկարգեալ ոռճիկ նոցա յար-
քունուստ՝ ամ յամէ թոշակ
առնէին եւ տային տանել նո-
ցա ի մխիթարութիւն : Անա-
րիւն ճպտանց նմանեցին , որ
երգոյն քաղցրութեամբ առանց
կերակրանաց կեան , եւ կեն-
դանի են միայն զօդն ծծելով ,
զանմարմնոցն բերեն զմահու-
թիւն :

Բազում ձմերաց հալեցան
առնամանիք . եհաս զարուն
եւ եկին նորեկ ծիծեռունք .

տեսին եւ խնդացին կենցաղա-
սէր մարդիկ, եւ նոքա ոչ եր-
բէք կարացին տեսանել զանձ-
կայիսն իւրեանց : Մաղիկք
գարնանայինք յիշատակեցին
զպսակասէր ամուսինս նոցա,
եւ աչք իւրեանց կարօտացան
տեսանել զցանկալի գեղ երե-
սաց նոցա : Սպառեցան բարա-
կըք որսականք, եւ խցեալ
կուրացան արշաւանք որսոր-
դաց : Բնագրօք յիշատակեցան
նոքա, եւ ոչ մի տօնք տարե-
կանաց ոչ ամին զնոսա ի հե-
ռաստանէ . ի ճաշկատեղս նո-
ցա հայեցան եւ արտասուեցին,
եւ յամենայն յատենս յիշեցին
զանուանս նոցա : Բազում ար-
ձանք կանգնեալ էին յանուն
նոցա, եւ անուանք իւրաքան-
չիւր նշանակեալ ի նոսա :

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն
կողմանց ալէկոծ լինէին միտք
նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուա-

ցան յերկնաւոր առաքինութե-
նէն : Արտաքնոցն երեւէին իբ-
րեւ այրիք սղաւորք եւ չար-
չարեալք, եւ յողիս իւրեանց
զարդարեալք եւ մի թարեալք
երկնաւոր սիրով :

Ոչ եւս սովորեցին հարցանել
զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, ե-
թէ երբ լինիցի մեզ տեսանել
զսիրելիսն մեր . այլ այն էին
իղձք աղօթից նոցա առ Աստ-
ուած ի թէ որպէս սկսանն՝ քա-
ջութեամբ ի նմին կատարես-
ցին լի երկնաւոր սիրով :

Եւ մեք եւ նոքա հասարակ
ժառանգեսցուք զբաղաքամայ-
բըն բարեաց, եւ հասցուք
խոստանցելոց սիրելեացն Աս-
տուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր
մեր :

ՎԵՐՋ

ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՅԱՂԱԳՍ

Ս Ի Ա Ն Չ Ա Ն Յ

Մարդիկ, որ են ի մարմին և կա-
մեք ետուն զանձինս իւրեանց յաստ-
ուած պաշտութիւն, անդատին ի
տղայութենէ խոկան՝ կրթին ի վշտամ-
բերութիւն. հեռանան ի հայրենի
բնակութենէն, և վարին յանապատ
յանշէն երկիր. ոչ իբրեւ չարակնե-
լով նախանձոտք փախուցեալք ի բազ-
մամորդոց աղքատաց, այլ զի տեսա-
նեն զաշխարս լի ամենայն չարեօք
խոյս տան ի խորշ և ի ստորոտս ա-
նապատ վայրաց:

Չոր տեսանեմք իսկ յաճախ ի կող-
ման հարաւոյ բաղնիքիւն արանց
առանց կանանց միաբանութեան,
յազգաց և ի լեզուաց զմիով վայրօք
հասեալք, ժողովեալք իբրեւ ի հայ-
րենի գաւառս՝ առնեն զբնակութիւ-
նքս երկու ընդ երկուս, և կամ երեք
ընդ երեք, և կամ եւս բազումս քան

գաղնս: Եւ շինեն իւրաքանչիւր խրո-
կունս զատուցեալս ի միմեանց. որմն
գաղնաբեայս առ ցրտոյն պահպա-
նութիւն, և զայդ նմին ձեռուն՝ առ-
արեգական պահպանել. յատակք
այնոցիկ են անպաճոյճ՝ շատացեալք
խտեղէն անկողնօք: Եւ քանզի բը-
նութիւնս մեր զուլակ է՝ սիրէ ծած-
կել զմերկութիւն, առնեն և նորա
հանդերձս անպաճոյճս և յոյժ գձու-
ձոս, կողորս ամարանի և թեզանա-
ւորս ձմերանի, արկանեն և աղաբո-
ղոնս մեկնաւորս:

Մանուանդ ի պարս շրջակայ ան-
գաղար պաշտամանն՝ երգս հոգեւորս
հօրն բոլորեցուն մատուցանեն զը-
ուարթ հոգեւով: Այն ընդդէմ միմ-
եանց զաչս ի վայր արկեալ՝ զծայրս
ոտից մատանցն նկատելով, իբր թէ
մի կէտ տեսակի ամենեքեան հայեա-
ցին. զաջ ձեռն ի վերայ ծնօտին եղ-
եալ և զահեակն ի վերայ կրծիցն,
որպէս կարծեմ ուսեալ ի բնական
հարցն: Երկու են պատուականա-
գոյնք ի մարմնի. կենդանական և խո-
հական. երկոցումք երկոցունց սպա-
սաւորեալ. կենդանականին սրտմը-
տականն է հակառակ. իսկ խոհակա-
նին արտաբերական բունս: Արդ ձա-
խուն զերասանակ ի ձեռն առեալ՝

զարտմտականն սանձակոծիցէ, և զաջ
ձեռն ի վերայ աջոյ ծնօտին եդեալ՝
խոհականին սպաս ունի առ դրան
բերման բանին, զի մի՛ սլակուլութիւն
յուզիղ փառաարուծիւնն խառնեա-
ցի: Եւ ընդ այսու երկու մասամբքս
նահանջին ամենայն զգայութիւնք.
աչք յուզիղ տեսութիւն և ականջք
ի զգաստ լսողութիւն. միտք ի սուրբ
խմաստութիւն և այլն ըստ իւրաքան-
չիւր մասին:

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք և
յօրինեալք, ամենեքեան ի նմանու-
թիւն վեցութեանն սերովբէից շուրջ
պարփակեալք, ձայնս անհատս ի վեր
հնչեցուցանեն, և օրհնութիւն եռա-
լսփս ի խորհուրդ. միաբանութեան
արարչին իւրեանց բոլորեն: Զտիւն
ամենայն պարտազն երգոցն բազ-
րութեան, յադեալք և զմայրեալք
ի կերակուրսն երկնայինս՝ առ լցեալք
հասանեն ի ժամ երեկոյին: Եւ քան-
զի մարմին ունին ըստ բնութեանս
մերում զգայութեանս, ուտեն՝ զի
մի՛ քաղցիցեն, և ըմպեն՝ զի մի՛ ծա-
րաւեսցին:

Արդ դու իբրեւ լիցես զուտեղն,
մի՛ առ մերս ընթանայցես. զի հաց
է նոցա անպաճոյճ և բանջար մայրե-
նի՝ զոր համով աղին հոմմեն, և

ջուր յատակ՝ զոր յամպոց բերմանէ
ի գուրս ժողովին: Սակայն և զայս
ոչ երբէք ի տունընէան մատուցանեն
ի դարմանս պիտոյից մարմնոց. այլ
միաբանս պահելով՝ ղերկայնութիւն
աւուրն, տեղի տան արեգական մը-
տանեւոյ. ձգեն երկայնեն ղերեկունն,
մինչեւ աստեղք յիւրաքանչիւր կա-
յանս պայծառանան. զոհանան ընդ
մի բերան ասելով. ի խաւարային
ժամուս ղխաւարային կերակուրս
խաւարային մարմնոյս տացուք:

Եւ զայս ասելով, ի ձայն բարձր
փառատրեն զուրբ Երրորդութիւնն,
խնդալից ուրախութեամբ ակըմբին
յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ որպէս
ասացաքն՝ ուտին հաց և զոպա, և
ըմպեն ջուր ցուրտ: Քանզի գոն ի
նոսա ծերք փափկալալք, մոտու-
ցանեն ջուր ջերմ, զոր և բարեխա-
ռըն ննուանեն. այլ գինի և կամ
այլ ինչ զանազանեալ, ոչ գտանի ի
ի սուրբ միայնանոցս նոցա:

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ընթր-
եացն, միաբանութեամբ ասեն
Փառք քեզ Տէր, փառք քեզ թա-
գաւոր մեր, զի ետուր մեզ կերա-
կուր ուրախութեան. լցո զմեզ շոգ-
ւով սրբով. զի գտցուք առաջի քո
հաճոյս, և մի՛ ամաչեացուք. զի դու

հատուցանես իւրաքանչիւրոց ըստ գործոց իւրեանց: Եւ այսպէս տեսանադրելով զինքեանս՝ տան զանձինս սակաւ մի անսովոր քնոյ . զի մի տհալ կերակրովք գեղեցիկ շինուած մարմնոյն շփթեալ խանգարելի : Կաւ և եթէ յամեն եւս ի բռնն , երգչ հոգեկան տեսանեն , և անդէն զանուրջսն մեկնեն իբր զբանս սուրբ մարգարէիցն :

Եւ զարթուցեալք առ հաւարակ անդէն ի շրջանս պարուց բոլորին : ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմացեալք , քաղցր հաւանութեամբ և հեզ հանդարտութեամբ : Առաջնորդք դասուցն հնչումն ձայնի արձակեն , երգըս հոգեւորականս քաղցրանուագս փոփոխելով . իսկ այլ կրեւրագոյքն ձայնիցն միտ դնելով , խառնեն զեւրաքանչիւր բարբառոսն յարմարելով և կազմելով զվարանութիւն հընչմանն , զի իբրեւ ի միոջէ բճրանոյ ամենայն բազմութիւն ձայնիցն հընչիցէ : Եւ այսպէս յերկարելով զմայնաւոր պաշտօնն . ծուր դնեն ամենեքեան , յաղթս կան լուութեամբ . և ի ձեռն առաջնորդի աղօթիցն կանդնեալք ամենեքեան զփառատութիւնն կատարեն :

Եւ կատարեալ զաւուրջեանն պաշ-

տօն , լաւ համարեցան զգիշերան վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառաւօտ աղօթիցն պարապեալք , և ընթեռնուն զգիրս սուրբս . իսկ որք ունին շնորհս վարդապետութեան , առնեն մեկնութիւնս ի միսթարութիւն լսողացն : Պատմեն վասն լինելութեան աշխարհին յունչէ եղեալ , և կարգեալ մի ըստ միոջէ զխրատս բարեաց կարգեն ի լեշիս ժողովըրդոցն վկայութեամբ սուրբ գրոց : Եւ այսպէս ուսուցանեն մինչեւ մոռանալ լսողացն դամենայն իրս աշխարհականս , և յիշել ամենեւեմբ զհարկաւոր կերակուրս և ըմպելիս :

Եւ այնպէս ուրախացեալք ի սերն Աստուծոյ , մինչեւ չհամարեալ զինքեանս ի մարմնի , այլ յերկինս . և հեշտութեամբ անցուցանեն զերկայնութիւն գիշերոյն մինչեւ յառաւօտ : Քանզի ստկացեալք են յերկբէս և զգացեալք զերկինս : Ամաչէ մահառ դրունն նոցա , և դառնացան դժուր յիմանիլ նոցա : Կենդանութիւն նոցա դրունք են յաղթից աշխարհի , և ոսկերք նոցա դանձք են ամենայն ապաւինելոց : Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն հեղգացելոց , և գործք նոցա վարդապետութիւն ամենայն կամեցողաց . դասա-

կիցք են հրեշտակաց . և օթեւանք սուրբ Երբորդութեանն :

Արդ զայս ամենայն գիտելով . եղբարք , պարտիմք թեւակոխել . և զնոյն նախանձ սրբութեան յանձնես բերելով , նմանողք լիցաւք այնպիսւոյ բաղմագունդ . միայնացելոյ յաշխարհէ և գիմելոյ ի քաղաքամայրն վերին , որ ազատ է յախտից երկրաւորաց . քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս , որ զօրացուցանէ զաղարուծիւն մեր : Միայն կամեաց , բուռն հար հաւատովք , յուստ , սիրեա , և կարես տեսանել զայնպիսի նախատակութիւն : Զի ոչ ինչ համամտ են չարչարանք ժամանակեանք առ կենդն , որ պատրաստեալ է այնպիսի ճգնողաց :

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղձութիւնս մեր . զբեթէ զամենեւեան տեսանեմ թուալեալ յերկրաւոր ստացուածս : Իսկ արդ բնութիւնս իմ օչ կշտամբեալ յանդիմանէ զիս , եթէ ստեղծոյ մերկ , և եթէ եղայ ի զբախտին մերկ , և եթէ ելի անտի մերկ , և եթէ ծնայ մերկ , և եթէ անդրէն յերկիր մերկանդամ երթամ : Արդ եթէ ասնել աստի ոչ կարեմք , զի՝ եւս ասունն ի ամին թարթախիմք յաշխարհիս : Մերկացիր սոսկացիր , ով միայնակեացդ .

մի՛ թաւ ամուր ընդունակ լինիր նենդաւոր թշնամոյն . զուցէ ի դարան մտեալ մօտալուտ՝ զքեզ անդէն ի քեզ արշաւեսցէ կողսպտել , դերձանել ի քէն զգանձան երկնաւորս : Բաւական համարեաց քեզ զտէրունեան կանոնն , ոչ որ յերկրաւորացս կարէ երկուց տերանց ծառայել . որ յայտնագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջնորդի և մեկնութեան . Ոչ կարէք դուք , ասէ , Աստուծոյ հաճոյ լիել և մամլիսլի :

Եւ արդ ես տեսանեմ ի մերում աշխարհիս և ոչ զքեզ աղատեալ յայսպիսի աղետից : Յետս ընդդէմ ընթերցաք զբեզելիկ դրեալսն , ի պատճառս ուխտաւորութեան հեռացաք ի սուրբ ծնողացն , և արարաք բազում հարս օտարօտիս . զորս պատուելոյ արժանի էր՝ անարդեցաք , և յորս ոչն ունեաք իշխանութիւն , դնել մեծարանս՝ զախա աղետից մերոց յոյժ ծախցաք : Ազատացաք յարբունի հարկաց՝ որոց առանց մեղաց էր հարկիլն , և մտաք ընդ հարկաւ ստացուածոց , որ լի են տնտաւակ ազատութեամբ : Զեւթ յանկողինս սուրբ հարսանեաց , և արարաք մեղ բարձրաշնչոս առաւել քան զաշխարհի : Քրափկանամք յանկողինս յարմարեալս

և յածեալ կոծին միտք մեր ի խոր-
հորդս աղտեղիս զգիշերն ամենայն :

Կօշիկք ոտից մերոց յանդիմանեն
զմեղ, եթէ ոչ սուրբ են ճանապարհք
մեր : Հանդերձք մեր աղադակեն
զգործոց մերոց, եթէ մերի եմք յերկ-
նաւոր զդեատուցն : Երկուք մեր
ցուցանեն զմեզ, եթէ ոչ եմք յա-
փրշտակելոց ընդ առաջ Տեառն ի վե-
րայ օդոց : Շինուածք ապարանից
մերոց յայտ առնեն, եթէ ոչ ունիմք
մեք տաճար առանց ձեռագործի
յերկինս, յոր մտանելոց են ամենայն
դառք սոսկացելոցն յերկրաւոր ախ-
տից : Կալուածք անդատանաց մե-
րոց կշտամբեն զմեզ, եթէ չիք մեր
բաժին ի վիճակն երկնաւորս :

Մրգուղք անյաղք եղաք ի կերտ-
կուրս, և առանց չափոյ արեաք գի-
նի պղտորիչ խորհրդոյ և մտաց : Խոր
ի քուն ննջեմք ամենեքեան, և երազ
թուի մեզ ճմարտութիւն : Կու-
փուցեալ են աչք մտաց մերոց ի տե-
սական խորհրդոց, և անյաղ պակ-
շտեալ հայել ի կեանս աշխարհիս :
Արգելեալք զսեղիս ի սուրբ ընթերց-
ուածոց, և ունինդիր եմք բառաչման
խաշանց մերոց : Այ եկն ի մեզ հոտ
անոյշ ի Հոգւոյն սրբոյ, վասն զի սի-
րեցաք մեք զեւղ ախտալից աշխար-

հիս : Այ ճաշակեցին քիմք ոգւոց մե-
րոց զկերակուր երկնային, վասն զի
պարարեցաք զանձինս մեր ի զանազան
խորտիկս : Մութ է գոյն դիմաց մերոց,
ոչ զուարթացան երեսք մեր ի խոր-
հորդս սրբութեան : Յաւալից են
անդամք մարմնոց մերոց, վասն զի
յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիւս ախ-
տացուցաք : Գերեզմանաց բռեղոց
նմանեցաք յանձինս մեր, վասն զի ու-
նայն եմք ի շնորհաց սուրբ Հոգւոյն :

Վասն պոտրիկ և ամենայն չարիք
եկին հատին յառուրս մեր . կենդան-
եաւ մերով տեսաք զգիւակունս ան-
ձանց մերոց : Քաջ նահատակք մեր
անկան ի պատերազմի, և սուրբ քա-
հանայք մեր խողիողեցան ի ձեռաց
անօրինաց . գեղեցիկ երևատասարդքն
զեհան ի սպանումն, և բազում կու-
սանք վարեցան ի գերութիւն . գիրգ
կանայք անկան ի տառապանս պյ-
րութեան, և բազում որբք կականին
դառնապէս : Ազատ եկեղեցի անկա-
լի ծառայութիւն չեթանոսաց, և
սուրբ քահանայք նորա կռիին չար-
չարին յանօրէն հարկահանոց : Բարձ-
եալ է ողորմութիւն յաշխարհէ . և
հեռացեալ է գութ յիւրաքանչիւր
մտաց : Երկինք ի վերուստ բարկաց-
եալ են, և երկիր ի ներքուստ կոյ

յերերի տատանման :

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք
դիականց մերոց , և վաստակք ձե-
ռաց մերոց տապալեցան ի վերայ մեր :
Պայթեաց և պատառեցաւ թանձ-
րութիւն երկրիւ , և բազում մարդիկ
ի վայր հոսեցին : Ոչ սպասեաց որդի՝
հօր , և ոչ քոյր զաչս եղօք կայաւ ,
և ոչ ել ձայն լալոյ կանանց ի վերայ
ծննդոց իւրեանց , վասն զի լքոյց
սով զբերանս նոցա : Հօրք խորտա-
կեցան յանկարծակի իբրեւ զմայրս
բարձունս Լիբանանու : Հնձանք ե-
ղեն բարկութեան , և ճմլեցան ամե-
նեքեան իբրեւ զոգիւղս ընդ ոտամբ ,
փոխանակ դինւոյ՝ արիւն անմեղաց
ցոյտեցաւ ի հանդերձս մեր : Դառ-
նացաւ քան զեղի կերակուր ի քիմն
մեր , և ի քացախ գարձաւ սուրբ
լմպելիք մեր : Բնդ հարեալսն հարաք
ամենեքեան յողի և ի մարմնս մեր ,
և ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք :
Արդ ո՞չ ապաքէն վասն մերոյ հեղ-
բութեան ոնցին այս անցք չարչա-
րանաց ընդ աշխարհ :

Օն անդր ի բաց կաց յաշխարհէ ,
որ վաղդ ելեր մեկնեցար յաղեալից
սորա : Թօթափեալ ընկեա ի բաց
զկեղեւանս ախտալից աշխարհի :
Մերկեաց իբր զմբշամբարիկ , օծ իւ-

զոմն Քրիստոսի , զի մի՛ կռուեացին ի
քեզ ձեռք ախոյանին : Իսկ արդ ե-
թէ հեթանոսք , որ ըմբռնեցան ի
տեսական իմաստութիւն , ոչ միայն
ի ստացուածոց ի բաց կացին , այլ
և յորինաւոր կերակրոց հրաժարեցին ,
համառօտ և անպաճոյճ ըմպելիօք
շատացան յանձինս իւրեանց , և ա-
ռաքինի մահուամբ վախճանեցան ի
կատարած կենաց իւրեանց , ո՞րչափ
եւս առաւել մեր պարտիմբ նմանողք
լինել Քրիստոսի սիրելեացն , որք հրեշ-
տակակրօնք զանձինս կարգեցին , խառ-
նելով զինքեանս ի դունդս վերնոցն :

Եկայք և մեք , ո՞վ միայնացեալք ,
զօրէն թշնամեաց մոցուք ի մերն բա-
տացուած իբր յօտար երկիր , արմա-
տախիլ զմառաւոտնեկ թշնամեացն կռ-
տորեսցուք . իբրեւ զգերի առեալ
ծախիցեմք ի նեղեալս զինչս մեր , ոչ
զի ափիցեմք զազգականս , այլ զի սի-
րիցեմք զաղքատն , որ են զօրականք
Քրիստոսի և ճշմարիտ բարեխօսք :
Ապա թէ աստէն կապիս ընչիւք , և
քեզէն վարեա զքեզ յանդարձ գե-
րութիւն , ուր չիք անդ գինք փրկա-
նաց : Փութա փութա ճեպեա , եղ-
բայր , սուրիլ յայնպիսի անողորմ
գէհեմէ . զի կարիցեա հասանել յա-
մուր քաղաքն , ուր ոչ գոյ քեզ կառ-

կած կամ երկիւղ խախտիլ և վարիլ
ի գերութիւն :

Եւ եթէ եկեացես զՏեա Հարցն գե-
ղեցիկ վարդապետութեան, զորս վե-
րագոյնն դժագրեցի քեզ զվարս սուրբ
միայնակեցացն, յայնժամ կարաոցես
ամբառնալ զաչս մտացդ առանց
ախտից հարչարանաց, հայել և տե-
սանել զքեզ գեր ի վերոյ քան զա-
մենայն երկինս : Երանի տայցես ան-
ձինդ քաջապէս ճողոպրեալ ի վշտա-
լից կենաց աշխարհիս, և խառնես-
ցիս յերամ միայնակեցացն, ի դուն-
դրս սրբոց արդարոց, ի վիճակ առա-
քելոց, ի դուստրս մարգարեից, ի
կաճառս մարտիրոսաց, ի բանակս
հրեշտակաց և ի ժողովս անդրանկաց,
ի մեծ քաղաքն երկնից, ի բազմա-
կանն արբանձամեան, և ի կերակուրս
երկնայինս և յրմայելս անկարօտս :
Դու ես այնուհետեւ մարգարէ, որ
ոչ պատուեցար ի մարմնական աշխար-
հիս, այլ թեւածեալ թռեալ յան-
մարմին աշխարհի, և հանգուցեալ
դագարեցեր յանապական ուրախու-
թիւնսն : Զորս լիցի և մեզ վերջին
գրչութեամբ աշխատողաց՝ միաբա-
նութեամբ սուրբ ուխտիւս վայելել,
շնորհօք Տեառն վերոյ Զիսուսի Քրի-
ստոսի, որովմէս անհեռաւոր ամեն :

Հ
ԱԿ. 1

5 n.

0015924

Handwritten text in Armenian script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is partially obscured by the binding and is difficult to decipher fully.

2013

<< Ազգային գրադարան

NL0015924

